

T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

KUR'AN'DA DAĞLAR

Esin YILDIZ AYCAN

Zonguldak 2025

**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

KUR'AN'DA DAĞLAR

**Hazırlayan
Esin YILDIZ AYCAN**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ali SOYLU**

Zonguldak 2025

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda ve basımda enstitü tez yazım ve basım yönergesine uygun davranıldığını taahhüt ederim.

Esin YILDIZ AYCAN

20.08.2025

T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında **225282132016** numaralı **Esin YILDIZ AYCAN**'ın hazırladığı “**Kur'an'da Dağlar**” başlıklı **Yüksek Lisans tezi** ile ilgili **Tez Savunma Sınavı**, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 23/07/2025 Çarşamba günü saat 10'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezinin onayına OY ÇOKLUĞUYLA / OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Doç. Dr. Ali SOYLU
(Tez Danışmanı)
Başkan

Doç. Dr. Şemsettin IŞIK
Üye

Dr. Öğr. Üyesi Bedriye ÖZÇELİK YILMAZ
Üye

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 20...

Prof. Dr. Yücel NAMAL
Enstitü Müdürü

ÖZET

Kurum :ZBEÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri
Anabilim Dalı

Tez Başlığı : Kur'an'da Dağlar

Tez Yazarı : Esin YILDIZ AYCAN

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Ali SOYLU

Türü, Yılı : Yüksek Lisans, 2025

Sayfa Adedi : 88

Dağlar, yeryüzünde fiziksel bir oluşum olmalarının yanı sıra, insanların tarihi süreçte bir kısım anlam yükledikleri varlıklardandır. Araştırmamızda Kur'an-ı Kerim'de dağların, gerek yaratılıştan gerekse sonradan onlara atfedilen çeşitli işlevleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu mekânlar maden ve su yatakları kaynağı, sığınak, yollar bazen de ilahi anlam verilen yerlerdendir. İnsan, doğa ile de uyum içerisinde yaşaması gereken bir varlık olması nedeniyle doğayı anlamak ve sorumluluklarının farkında olmakla yükümlüdür. Nitekim insana rehber olan Kur'an, bu konuda da yol göstericidir. Bütün bu mülahazalardan hareketle bu çalışmada dağların varoluş nedenlerini Kur'an'ın bakış açısıyla değerlendirmek hedeflenmiştir. Neticede bu çalışmada kültürel mirasın da bir parçası olan dağların hem doğadaki yeri hem de manevi anlamları keşfedilerek, insana verilen mesajlara dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Dağ, İnsan, Doğa

ABSTRACT

Institution : ZBEU, Institute of Social Sciences, Basic İslamic
Department
Thesis Title : Mountains in the Qur'an
Thesis Author : Esin YILDIZ AYCAN
Thesis Adviser : Doç. Dr. Ali Soylu
Type, Year : Master Thesis, 2025
Number of Pages :88

Mountains are not merely physical formations on Earth; throughout history, humanity has imbued them with various meanings. This research explores the diverse functions attributed to mountains in the Qur'an, both inherent to their creation and those ascribed to them later. These locations serve as sources of minerals and water, refuges, pathways and at times, places of divine significance. As beings who must live in harmony with nature, humans are obligated to understand it and be aware of their responsibilities. The Qur'an, which guides humanity, also provides direction in this regard. Based on all these considerations, this study aims to evaluate the reasons for the existence of mountains from a Quranic perspective. Ultimately, this study explores both the natural significance and spiritual meaning of mountains, which are also a part of our cultural heritage, and highlights their messages to humanity.

Keywords: Quran, Mountain, Human, Nature

ÖN SÖZ

Kur'an'da dağlar adlı bu çalışmada, dağların fiziksel ve metafiziksel boyutlarına Kur'an'ın yaklaşımını ortaya koymaya çalıştık. Onların yeryüzündeki varoluş nedenleri ve Kur'an'ın buna bakış açısı, çalışmamızın temel odak noktasını oluşturmaktadır. Kur'an'da dağlar üzerinden insana mesajlar verilmekte ve konunun teolojik, felsefi ve bazen de psikolojik boyutlarına ışık tutulmaktadır.

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde, hem İslâmî kaynaklardan hem de bilimsel yaklaşımlardan istifade edilmiştir. Dağlar üzerinden Kur'an'ın evrensel mesajını anlamak bu tezin temel hedeflerinden biridir.

Bu çalışma, Kur'an'ın konumuz olan dağlara bakış açısını, onları zikretme amacını anlamak isteyenler için faydalı bir kaynak olmayı hedeflemektedir.

Araştırmamda bana destek veren aileme ve tezime çok büyük katkılarda bulunan danışman hocam Doç. Dr. Ali SOYLU'ya teşekkürlerimi sunarım.

Bu mütevazı çalışmamın, alanına katkı sunmasını temenni ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	Vi
ÖN SÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	X
GİRİŞ	1
1. DAĞLAR VE TEŞEKKÜLÜ ÜZERİNE BAZI MÜLAHAZALAR.....	3
1. 1. Dağ nedir?.....	3
1. 2. Dağların Oluşumu.....	4
1. 3. Dağların Çeşitleri.....	5
1. 4. Meşhur Bazı Büyük Dağlar	6
1.5. Dağların İnsan Hayatına Katkıları:	6
2. İSLAM GELENEĞİNDE, EHL-İ KİTAP'TA VE BAZI KÜLTÜRLERDE DAĞ 9	
2.1. İslam Geleneğinde Dağ.....	9
2.2. Ehl-i Kitap'ta Dağ İle İlgili İnanışlar.....	11
2.2.1. Yahudilikte Dağ.....	12
2.2.2. Hristiyanlıkta Dağ.....	13
2.3. Bazı Kültürlerde Dağ	14
2.3.1. Türk Kültüründe Dağ.....	14
2.3.2. Arap Kültüründe Dağ.....	17
2.3.3. Diğer Bazı Kültürlerde Dağ.....	18
3. KUR'AN'DA DAĞLARA YÜKLENEN ANLAMLAR VE ONLAR ÜZERİNDEN VERİLEN MESAJLAR	21
3.1. Kur'an'da Dağ Anlamında Kullanılan Lafızlar	21
3.1.1. Revâsî.....	21
3.1.2. Cebel	23
3.1.3. Rabve	26
3.1.4. Tûr.....	27
3.2. Kur'an'da Dağların İşlevselliği	28
3.2.1. Vahyin İndiği Alanlar Olması.....	28
3.2.2. İnsanlara ve Hayvanlara Sığınak Olmaları	29
3.2.3. Hz. Dâvûd'un Emrine Verilmeleri ve Allah'a Secde Etmeleri.....	32
3.2.4. Rızkın Mekânlarından Olmaları	34
3.2.5. Teşbih (Benzetme) Aracı Olmaları.....	35

3.2.6. Korkutma Aracı Olmaları	38
3.2.7. Hava Olaylarına Etki Etmeleri.....	39
3.2.8. İlahi Emanetin Sorumluluğundan Kaçınmaları	41
3.2.9. Peygamberden İstenilen Mucizeye Cevap Olarak Verilmeleri.....	44
3.2.10. Allah'ın Yeniden Diriltme Gücüne Şahit Olmaları	46
3.2.11. Canlıların Geçit Olarak Kullandığı Yollar Olmaları	48
3.2.12. Cûdî Dağı'nın Hz. Nûh'un Gemisine Durak Olması.....	50
3.2.13. Böbürlenene İnsanların Yerilmesinde Örnek Olarak Kullanılması.....	52
3.2.14. Allah'ın Tecellisine Mazhar Olmaları	53
3.2.15. Kulluk İçin Örnek Gösterilmeleri	54
3.2.16. İnkârcıların Kurdukları Tuzakların Fayda Sağlamayacağına Örnek Verilmeleri	56
3.2.17. Müşriklerin Allah'a Çocuk İsnat Etmelerine Dağların Dayanamamasının Örnek Gösterilmesi	57
3.2.18. Yemin Unsuru Olarak Kullanılmaları.....	58
3.3. Kıyamet Tasvirlerinde Dağlar	60
3.3.1. Dağların Sarsılması.....	60
3.3.2. Dağların Yürütülmesi.....	61
3.3.3. Dağların Çarpıştırılması.....	63
3.3.4. Dağların Parçalanarak Renkli Yüne Dönmesi	64
3.3.5. Dağların Toz Duman Olması	65
3.3.6. Dağların Savrulması.....	66
SONUÇ.....	68
KAYNAKÇA	70
ÖZ GEÇMİŞ.....	77

KISALTMALAR LİSTESİ

Hz.	: Hazreti
bk.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
b.	: bin
km	: kilometre
m	: metre
vd.	: ve diğerleri
ed.	: Editör

GİRİŞ

Dağlar, yeryüzünün en görkemli ve etkileyici coğrafi oluşumlarından biridir. Fiziksel özelliklerinin yanı sıra, insanlık tarihi boyunca kültürel, dini ve sembolik anlamlar taşımışlardır. Kur'an-ı Kerim'de dağlardan, Allah'ın yaratıcı gücünün bir yansıması olarak sıkça zikredilmekle birlikte onların başka yönlerinden de bahsedilmektedir. Bu çalışma, Kur'an'da dağların nasıl tasvir edildiğini, hangi bağlamlarda anıldığını ve insanlık için hangi mesajları taşıdığını incelemeyi amaçlamaktadır.

Kur'an'da birçok ayette dağların yeryüzünü sabitleyen kazık görevi gördükleri gibi boyutlarına dikkat çekilir. İnsana sorumluluğunu ve imtihanını hatırlattıklarına dair ayetler de mevcuttur. Bu sebeple çalışmamızda, Kur'an'da dağların geçtiği ayetlerin tefsirleri incelenerek, konunun teolojik, felsefi ve bilimsel boyutlarına değinilmeye çalışılmıştır.

Bu tezde, Kur'an'da dağların nasıl anlatıldığını ve bu anlatımların insanlık için taşıdığı mesajların önemine de dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda, dağların Kur'an'ın evrensel mesajını anlamadaki yerini ve önemini tespit edebilmek, insanlığın hakikatle yüzleşmesine ciddi bir katkı sağlayacaktır.

Bu tez, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; dağ kavramıyla ilgili genel bilgiler verilerek, oluşumları, çeşitleri, insan hayatına katkıları üzerinde durulmuş, bu arada meşhur bazı dağlara değinilmiştir.

İkinci bölümde, bir fenomen olarak dağlara değinilmiş, dinlerin ve kültürlerin dağlarla ilgili bakış açısı üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla dağların dini bir anlam taşımasının yanında kültürel olarak da taşıdıkları anlamlara bakılmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise, Kur'an'da dağların geçtiği ayetlerin genel bir değerlendirmesi yapılarak dağ anlamına gelen kavramlardan bahsedilmiştir. Ayrıca yeryüzünün dengelemesinde dağların rolü, insan için taşıdığı ibret ve hikmet boyutları incelenmiştir. Allah'ın yüceliğinin göstergesi olarak sunulan ayetler analiz edilerek vermek istediği mesajlar üzerine de değerlendirmeler yapılmış, en son olarak dağların işlevleri ve kıyamet sahnesinde durumları üzerinde durulmuştur.

Çalışmada, çeşitli tefsirlerden, hadis mecmualarından, tezlerden, makalelerden ve bilimsel yaklaşımlardan yararlanılmıştır.

1. DAĞLAR VE TEŞEKKÜLÜ ÜZERİNE BAZI MÜLAHAZALAR

Dağlar, yeryüzünün etkileyici ve önemli coğrafi oluşumlarından biridir. Milyonlarca yıl boyunca devam eden ve dağların bugünkü görkemli hallerini almalarını sağlayan çeşitli doğal süreçler vardır. Yalnızca fiziksel görünimleri değil, ekolojik, iklimsel ve kültürel etkileriyle de önemli rol üstlenmektedirler. Aynı zamanda dağlar, dünyanın jeolojik tarihine de tanıklık eden unsurlardır.

Çalışmamızın bu bölümünde dağ kavramı üzerinde durulacak, onların oluşumu, çeşitleri, işlevleri ve bazı meşhur dağlar hakkında genel bilgiler verilecektir.

1. 1. Dağ nedir?

Sözlüklerde dağların anlamıyla ilgili şu ifadeler yer verilmektedir. Dağ; çevresinden yüksekliği 300 metreden çok olan, az çok belirgin eteklerle sınırlanıp tabandan zirveye kadar eğimi olan, tepeden daha geniş alanlı yer kabartısı,¹ çevresine oranla büyük arazi yükseltisidir.² Buna göre dağları diğer coğrafi birimlerden ayıran özellik yükselti ve eğimdir. Ova, plato gibi alçak alanlardan eğimli yamaçlarla ayrılan dağ, aşınım ve birikim süreçlerinin görüldüğü yüksek birimlerdir.³

Dünyadaki karaların dörtte birine yakını dağlarla kaplıdır.⁴ Dağlar, yeryüzünün heybetli ve görkemli yüksek şekillerindendir. Dar ve derin vadilerle yarırlılar. Geniş bir taban üzerine otururlar ve kısa mesafelerde belirgin yükselti ve eğim farklılıkları gösterirler.⁵ Dağlar, ağaç veya odun üretimi yapılabilen, maden elde edilen, tarım ürünleri ve su enerjisi açısından önemli kayak ve kış turizmi

¹ Ferruh Sanır, *Coğrafya Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Gazi Kitabevi, 2000), 75; Safa Kılıçoğlu vd., “Dağ”, *Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi* (İstanbul: Meydan Gazetecilik ve Neşriyat, 1969), 4/539.

² İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2005), 610.

³ Zehra Şenay Alışkan, *Dağ Ekosistemlerinin Önemi ve Planlama Kriterleri* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 3.

⁴ Caner Taslaman, “Kur’an’da Dağların Anlatımı ve Modern Bilimin Verileri”, *Dini Cevaplar 2* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2023), 221.

⁵ Nazlı Gökçe, “Jeomorfoloji-Yer şekilleri”, *Genel Fiziki Coğrafya*, ed. Hamza Akengin-İskender Dölek (Ankara: Pegem Akademi, 2020), 218; Hayati Doğanay - Ramazan Sever, *Genel ve Fiziki Coğrafya* (Ankara: Pegem Akademi, 2020), 140.

imkânı sunan alanlardır.⁶ Genellikle birbiriyle bağlantılı bir zincir ya da sıra biçiminde olan dağlarda, zincirler bir araya gelerek dağ sistemlerini oluşturur. Avrupa'dan Doğu Asya'ya uzanan Alp-Himalaya sistemi ile Amerika kıtasının batısını kuzeyden güneye kuşatan Kıyı, Kayalık ve And Dağları, yeryüzünün en önemli dağ sistemleridir.⁷

1. 2. Dağların Oluşumu

Dağ-Kara oluşması, yeryüzü kabuğunun geniş parçalar halinde kırılması ve şekil değiştirmesi olayıdır.⁸ Katı yer kabuğunun yapısını değiştiren her türlü deformasyonu kapsayan tektonik/tektonizma bazı bilim adamlarınca yapısal jeolojinin karşılığı olarak düşünülürken bazı bilim adamları için yeryüzünde görülen yapıların ve yapısal yer şekillerinin oluşumuna neden olduğu için yapısal jeomorfolojiyle kesişir. Buna göre yer kabuğunun şekillenmesinde hem iç hem de dış kuvvetler söz konusudur. Geleneksel yaklaşımla yer kabuğunun şekillenmesi epirojenik ve orojenik hareketlerle birlikte volkanizma ve depremlerle de olmaktadır.⁹

Dağların oluşu jeolojinin önemli konularından biridir.¹⁰ Yerkabuğu tıpkı canlı bir organizma gibi devamlı gelişim ve değişim halinde sürekli hareket eder. Dağların oluşumunu sağlayan harekete orojenik hareketler denir.¹¹ Orojenez milyonlarca yıllık süreçte oluşan dağ oluşumunu ifade eden kavramdır. Yunanca “oros” (dağ) ve “genesis” (oluşum) kelimelerinden “orojenez” kavramı oluşur.¹² Dağların oluşunda belli başlı dört aşama vardır ve her biri uzun yıllar sürmüştür. Bu aşamalar;

a) Çökelleme Aşaması: Dış kuvvetlerin yer kabuğundan kopardığı materyaller kıtalar arasındaki geniş çukurlarda (Jeosenklinal) toplanır. Zamanla kalın tabakalar oluşturan tortul kütleler meydana gelir.

⁶ Alışkan, *Dağ Ekosistemlerinin Önemi ve Planlama Kriterleri*, 3.

⁷ Emrullah Güney, *Yer Bilimi 2 Jeomorfoloji* (İstanbul: Literatür Yayınları, 2011), 15.

⁸ Kılıçoğlu, “Dağ”, 4/537.

⁹ Tefik Erkal, *Yapısal jeomorfoloji*, (Ankara: Pegem Akademi, 2020), 33.

¹⁰ Ersin Güngördü, *Eğitim Fakülteleri İçin Yer Bilimleri* (Ankara: Özbaran Ofset Matbaacılık, 2010), 85.

¹¹ Süleyman Pampal, *Genel ve Uygulamalı Jeoloji* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1987), 39.

¹² Hakan Koç, “Yer’i Şekillendiren İç Kuvvetler: Orojenez ve Epirojenez”, *Yer bilimi*, ed. Mete Alım-Serkan Doğanay (Ankara: Pegem Akademi, 2020), 2/113.

b) Kıvrılma Aşaması: Jeosenklinallerde bulunan tortular yan basınçların etkisiyle kıvrılırlar.

c) Yükselme Aşaması: Basınçların gittikçe artmasıyla kıvrımlar su yüzüne çıkar, yükselir ve zamanla sıradağlar oluşur.

d) Aşınma Aşaması: Dış güçlerin etkisiyle dağlar aşınır, parçalanır ve denizlere taşınır. Böylece yeniden bir jeolojik döngü başlar.¹³

1. 3. Dağların Çeşitleri

Dağlar, oluşumlarına göre kıvrımlı dağlar (Orojenik dağlar, sıradağlar), Kırık dağlar ve Volkanik dağlar olarak üç gruba ayrılırlar.¹⁴

a) Orojenik Dağlar: Orojenez yoluyla yer kabuğunda büyük deformasyonlar meydana gelmektedir. Deformasyonlar kıvrımlı ve kırılmalı şeklinde olmaktadır.¹⁵ Kıvrımlı yapılarda tabakaların kıvrılıp yükselmesiyle oluşan dışbükey şekillere *antiklinal*; tabakaların kıvrılıp alçalmasıyla içbükey almış kesimlerine ise *senklinal* adı verilir.¹⁶

b) Kırık Dağlar: Kıvrılamayacak kadar sert yapıda olanlarda ise kırılma olur. Yer kabuğundaki bu kırıklı yapılara *fay* adı verilir. Kırılmalara bağlı olarak yükselen yapılara *horst*, alçalan yapılara *graben* denir.¹⁷

c) Volkanik Dağlar: Volkanizma faaliyetleri sonucu yeryüzüne ulaşan püskürme maddelerinin yığılması sonucu oluşurlar. Püskürtülen maddeler gaz, sıvı ve katı biçiminde maddeler olurlar. Sıvı olanlara lav denir. Katı olarak çıkan malzemeler ise tüf, lapilli, volkan bombası ve volkan kumu gibi maddelerdir. Volkan püskürmesi sonucu çıkan maddelerin hepsine birden *tefra* denir. Volkanik kökenli dağların ana malzemesi lav akıntıları ve tüfler olup bunların yığılması sonucu oluşmuşlardır.¹⁸

¹³ Güngördü, *Yer Bilimleri*, 86.

¹⁴ Gökçe, “Jeomorfoloji-Yerçekilleri”, 218; Doğanay – Sever, *Genel ve Fiziki Coğrafya*, 140.

¹⁵ Koç, “Yer’i Şekillendiren İç Kuvvetler”, 2/114.

¹⁶ Doğanay - Sever, *Genel ve Fiziki Coğrafya*, 141.

¹⁷ Koç, “Yer’i Şekillendiren İç Kuvvetler”, 2/115.

¹⁸ Doğanay - Sever, *Genel ve Fiziki Coğrafya*, 142.

1. 4. Meşhur Bazı Büyük Dağlar

Dağ, insanda öteden beri derin duygular ve çekicilik uyandırmıştır.¹⁹ Bilindiği üzere Asya'nın %54'ü, Kuzey Amerika'nın %36'sı, Güney Amerika'nın %22'si, Avustralya'nın %17'si ve Afrika'nın %3'ü dağlarla kaplıdır. Ülkemizin ise 2/3'ü dağlıktır. Binaenaleyh toplam alanının %12'si düz-hafif eğimli, %8'i eğimli-çok eğimli, %80'i ise çok dik ve sarp alanlardan oluşmaktadır. Ayrıca bu coğrafya yüksek ve engebeli bir yapıya sahiptir. Dünya'nın en yüksek dağları Asya kıtasındaki Himalaya Dağları iken, en yüksek tepesi ise bu dağlardaki Everest Tepesi'dir. Türkiye'de en yüksek dağ, Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan Ağrı Dağı'dır.²⁰ Ayrıca Akdeniz-Himalaya kuşağında Alp dağ sistemi ve bu dağ sistemine dâhil olan ülkemizin kuzeyinde bulunan Kuzey Anadolu ve güneyinde bulunan Toros dağları ve Amerika kıtasının batısındaki Kayalık ve And dağları dünyada oluşmuş en önemli sıradağlardır.²¹

Japonya'da 2013 yılında UNESCO tarafından Dünya Kültür Mirası Sit Alanı ilan edilen Fuji Dağı, 3.776'lık yüksekliğiyle Japonya'nın en yüksek dağıdır ki, bu dağın çevresinde irili ufaklı göller bulunur ve kendine has iklim ve bitki örtüsüne sahiptir.²² Afrika, yer şekilleri itibariyle sade bir görünüme sahiptir. Bu kıtanın dağlık arazilerine sahip olan ülkeler, dağlık alanlarını kâğıt paralarında göstermişlerdir. Mesela Kilimanjaro dağı Tanzanya banknotlarında yer almıştır.²³ Uhuru tepesi olarak da bilinen Kilimanjaro, Tanzanya'nın kuzeyinde Afrika'nın en yüksek ve sönmüş bir yanardağıdır.²⁴ Vezüv ise güney İtalya'da bulunan bir yanardağıdır.²⁵

1.5. Dağların İnsan Hayatına Katkıları:

Dağlar, su kaynağı bakımından zengin mekânlardır.²⁶ Zira yükselti sıcaklığı etkiler. Bir diğer ifadeyle yükseklik arttıkça ısı azalır. Buna bağlı olarak dağ iklimi

¹⁹ Kılıçoğlu vd., “Dağ”, 4/539.

²⁰ Gökçe, “Jeomorfoloji-Yerşekilleri”, 218-219.

²¹ Faruk Kaya, “Kur'an ve Coğrafya'da Dağların Yeri, Önemi ve Bakış Açılarının Analizi”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 15 (Haziran 2022), 356.

²² Gülay Karakuş, “Bilgi Objelerinin Estetik Objeye Dönüşümü Bağlamında Katsushika Hokusai Ukiyo-e'lerinde Fuji Dağı”, *yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi* 31 (Bitlis 2024), 7.

²³ Alaattin Kızılcıaoğlu, “Afrika Ülkelerinin Kâğıt Paralarındaki Coğrafi Unsurlar”, *Marmara Coğrafya Dergisi* 29 (İstanbul 2014), 3.

²⁴ Kılıçoğlu vd., “Kilimanjaro”, 11/288.

²⁵ Kılıçoğlu vd., “Vezüv”, 20/139.

²⁶ Gökçe, “Jeomorfoloji-Yer şekilleri”, 219.

çevresindeki bölgelerden daha serin olur. Sıcaklığın azalmasıyla nemin de yoğunlaşma ihtimali artar. Hava kütlelerinin yükselişte soğuyup nemin yoğunlaşmasıyla kar ve yağmur olur. Dağ bu sebeple daha çok yağış alır ve yüksek yerler gerçek su hazneleri olmuş olur.²⁷ “Birçok nehrin suları dağlardan çıkmakta ve bu nedenle dağlar ‘dünyanın su terazileri’ veya ‘içme su depoları’ olarak bilinmektedir.”²⁸

Ayrıca dağlık alanların bu şekilde su kaynağı olması, hem tarım arazilerinin sulanması hem de barajlar yoluyla elektrik enerjisinin üretilmesi bakımından ülke ekonomisine destek sağlamaktadır.²⁹ Dağlarla ilgili bu nemlilik yoğun bir bitki örtüsü oluşturduğundan, bol yağmur alan dağın aşağı yamaçlarında sık ormanlar oluşur. Bu sebeple de dağlar büyük bir odun deposudur.³⁰ “Avrupa’da Alp Dağları, Asya’da Himalayalar, Endonezya ve Filipin adaları, Kuzey Amerika’da Kayalık ve Güney Amerika’da And Dağları yaklaşık 1000-1200 metrelerden 2000-3000 metrelere kadar sık bir orman örtüsüne sahiptir. Bunlar, günümüzde yoğun bir biçimde işletilmekte ve başta selüloz-kâğıt endüstrisi olmak üzere, mobilya endüstrisi ve inşaat sektöründe kullanılmaktadır.”³¹

Dağlar ve dağ çevreleri birçok açıdan denge unsuru olurken yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından da zengindir.³² Mesela toplumsal hayat için önemli olan metalik madenleri ve enerji kaynağı madenlerini ve bunların işletilmesini burada zikredebiliriz.³³ Dağlar spor için de tercih edilen alanlardır ve turizme kaynaklık ederler.³⁴ Yüksek dağlara tırmanma, dağlardan paraşütle atlama, kış turizminde dağlardan kayakla kayma, dağda yürüyüş gibi faaliyetler dağcılık olarak isimlendirilir.

²⁷ Kılıçoğlu vd., “Dağ”, 4/538-539.

²⁸ Ali Çavuşoğlu, “Dağlara Bakış ve Erciyes’le Birlikte Kullanılan Kavramlar”, *İSTEM* 3 (Aralık 2004), 119-120.

²⁹ Doğanay – Sever, *Genel ve Fiziki Coğrafya*, 146.

³⁰ Kılıçoğlu vd., “Dağ”, 4/539.

³¹ Doğanay – Sever, *Genel ve Fiziki Coğrafya*, 144.

³² Çavuşoğlu, “Dağlara Bakış”, 120.

³³ Doğanay – Sever, *Genel ve Fiziki Coğrafya*, 144.

³⁴ Gökçe, “Jeomorfoloji-Yer şekilleri”, 219.

Bütün bunların yanında dağların ulaşım ve tarıma elverişli olmamaları yanında yer kaymaları (heyelan) ve çığ gibi tehlikeleri de vardır.³⁵ Bu sebeple dağlar yerleşimin az olduğı alanlardır.³⁶

³⁵ Doğanay – Sever, *Genel ve Fiziki Coğrafya*, 145-148.

³⁶ Gökçe, “Jeomorfoloji-Yer şekilleri”, 219.

2. İSLAM GELENEĞİNDE, EHL-İ KİTAP'TA VE BAZI KÜLTÜRLERDE DAĞ

Bilindiği üzere dinlerde dağların kutsal mekânlar olarak ayrı bir önemi vardır. Tanrı'nın yüceliğini ve aşkınlığını ifade eden, Tanrı'ya en yakın yerler olarak kabul edilmişlerdir.³⁷ Tarih boyunca bir kısım beşeri dinlerde ilah ya da ilahların dağlarda ikamet ettiğine ve onlarla buralarda iletişime geçildiğine inanılmıştır.³⁸ Dolayısıyla birçok kültürde ve mitolojide dağlar, efsanelere konu olmuştur.³⁹ Bununla birlikte ilahi vahiylerin geliş mekânı, dünyanın kozmik merkezi, kutsalın ikamet yeri olarak da düşünülmüştür.⁴⁰

Çalışmamızın bu kısmında dağların, İslam geleneği ve Ehl-i Kitap inançlarıyla bazı kültürlerde hem fiziksel hem de manevi olarak taşıdıkları derin anlamlara değinilecektir. Bilindiği üzere dağlar tarih boyunca, tanrı/tanrılarla bağların kurulduğu, ibadetlerin gerçekleştirildiği ve ruhani deneyimlerin yaşandığı yerler olmuşlardır.

Araştırmamızın bu bölümünde yukarıdaki paragrafta zikrettiğimiz konuları başlıklar altında ele alabiliriz.

2.1. İslam Geleneğinde Dağ

İslâmiyet'te, “*Biz O'na şah damarından daha yakınız*”⁴¹ ayetinde belirtildiği üzere Yaratıcıyı belli bir mekânda aramaya ihtiyaç duyulmamıştır. Ancak İslam geleneğinde (değerli mekânlar bağlamında) bazı dağlar önemli görülmüştür.⁴² Mesela bunlar arasında Hz. Peygamber'e ilk vahyin geldiği Hira dağını örnek verebiliriz.

Bilindiği üzere Hz. Muhammed tahmini otuz beş yaşlarından itibaren Ramazan aylarında Hira Dağı'nda bulunan Nur mağarasına giderek inzivaya

³⁷ Ömer Faruk Harman, “Dağ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/400.

³⁸ Kürşat Demirci, “Kafdağı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/144.

³⁹ Kadir Doğan-Mesut Doğan, “Küreselleşen Dünya’da Dağ ve İnsan Etkileşimi: Rize Dağları Örneği”, *Anasay* 23 (Şubat 2023), 250.

⁴⁰ Mustafa Baş, “Dinlerde ve Geleneksel Türk İnanışlarında Dağ Kültü”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (Mart 2013), 167-168.

⁴¹ *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî*, çev. Hayrettin Karaman vd., (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), Kâf 50/16.

⁴² Hikmet Tanyu, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1973), 15.

çekiliyordu.⁴³ Bir gece mağaradayken ki, o gece Ramazan ayının bir gecesi, Kur'an'ın ifadesiyle bu gece kadir gecesidir, Cebrail onun yanına gelmiş ve Alak sûresinin ilk beş ayetini kendisine burada indirmiştir.⁴⁴

Yine Mescid-i Nebevi'ye 5 kilometre mesafede bulunan Uhud dağı da İslam kültüründe önemli bir yere sahiptir.⁴⁵ Hemen belirtelim ki, Müslümanlar hicretten sonra Mekkeli müşriklerle bu mekânda kanlı bir şekilde savaşımlardır.⁴⁶ Hz. Peygamber'in amcası Hz. Hamza'yla birlikte yetmiş şehidin verildiği bu savaş, başta Hz. Peygamber'i ve bütün Müslümanları derinden etkilemişti.⁴⁷ Zira Hz. Peygamber, “*Uhud bizi sever, biz de Uhud'u severiz*”⁴⁸ demiştir. Kur'an'da Uhud dağındaki savaşla ilgili olarak;

1. Hz. Peygamber'in, ordunun içerisinde bazı askerlere verdiği savaş taktikine onların uymamalarından dolayı Müslümanların sıkıntıya düşmesi,

2. Bu felaket kendi elleriyle yaptıklarının neticesinde gerçekleşmesi,⁴⁹

3. Bedir'de müşriklerin yaşadığı yenilginin bir benzerini Uhud'da Müslümanların yaşaması, sonuçta Allah'ın günleri insanlar arasında bu şekilde döndürmesi⁵⁰ ve

4. Allah yolunda öldürülenlerin aslında diri olması ve bu nimeti yaşamaktan sevinç duyması⁵¹ anlatılmaktadır.

Bir başka değer verilen dağlardan biri de Arafat'tır. Mekke'nin 21 kilometre doğusunda bulunur. Hz. Âdem ile Havva'nın yeryüzünde buluştukları yer olarak kabul edilir. Aynı zamanda Hac ibadeti için gidenlerin vakfe yaptığı yerin adıdır.⁵²

⁴³ Fuat Günel, “Hira”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 1998), 18/121; ayrıca bk., Abdurrahman Küçük vd., *Dinler Tarihi*, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2021), 416.

⁴⁴ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, (Ankara: TDV Yayınları, 1983), 53-54.

⁴⁵ Muhammed Hamîdullah-Casim Avcı, “Uhud Gazvesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/54.

⁴⁶ Durmuş Ali Öztürk, *Kutsal Dağ İnanışları* (Ankara: Fecr, 2023), 125.

⁴⁷ Öztürk, *Kutsal Dağ İnanışları*, 128.

⁴⁸ Muhammed bin İsmail el-Buhârî, *Sâhihu'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2002), 713.

⁴⁹ Âl-i İmrân 3/165.

⁵⁰ Âl-i İmrân 3/140.

⁵¹ Âl-i İmrân 3/169-171.

⁵² Abdullah A. Boks, “Arafat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/261; ayrıca bk., Selman Yeşil, “Türk ve Arap Mitolojisinin Ortak ve Özgün Figürleri”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/24 (Haziran 2020), 383.

Arafat'ta vakfe, şeytana ve nefse karşı bir duruştur.⁵³ Bu mekânla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şu ifadeler geçmektedir.

*“Rabbinizden bir lütuf beklemenizde sizin için bir günah yoktur. Arafat'tan dalga dalga indiğinizde Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin; O'nu size gösterdiği şekilde zikredin; kuşkusuz siz bundan önce yolunu şaşırmışlardan idiniz. Sonra insanların dalga dalga ilerlediği yerden siz de ilerleyin. Allah'tan bağışlanmanızı dileyin. Kuşkusuz Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir.”*⁵⁴

Kutsallık atfedilmemekle birlikte Müslümanların ziyaret mekânı olan yerlerden bir diğeri de Sevr dağıdır.⁵⁵ Müslümanların Medine'ye hicretiyle Mekkeli müşrikler Hz. Muhammed'i öldürerek onların başına geçmesine engel olmak istemişlerdi. Hicret öncesi onların suikastını öğrenen Hz. Peygamber, yanına Hz. Ebu Bekir'i de alarak Sevr dağındaki mağarada gizlenmişlerdi.⁵⁶ Müşriklerin kendilerini bulmalarından korkan Hz. Ebu Bekir'e Peygamberimizin; *“üzülme, Allah bizimle beraberdir”*⁵⁷ ifadesini kullanması anlamlıdır. Birkaç gün burada kaldıktan sonra Medine'ye doğru yollarına devam etmişlerdi.

2.2. Ehl-i Kitap'ta Dağ İle İlgili İnanışlar

Ehl-i kitap olarak adlandırılan Yahudilik ve Hristiyanlıkta dağlar, yalnızca yeryüzünün fiziksel parçası olmaktan öte bir anlam taşıyarak, ilahi vahyin insanlığa ulaştığı kutsal mekânlar, Tanrı ile insanın arasında köprü oluşturan bir alan ve tarih boyunca kutsal olayların gerçekleştiği yerler olarak bir öneme sahiptir. Bu bağlamda dağlar, dini metinlerde ve inanç uygulamalarında Tanrı'nın varlığının insan tarafından güçlü bir şekilde hissedildiği kutsal alanlar olmuşlardır. Bu bölümde manevi yükselişin de sembolü olan dağların Yahudilikte ve Hristiyanlıktaki önemi ve konumundan bahsedilecektir.

⁵³ Öztürk, *Kutsal Dağ İnanışları*, 121.

⁵⁴ el-Bakara 2/198-199.

⁵⁵ Mustafa Baş, “Dinlerde ve Geleneksel Türk İnanışlarında Dağ Kültü” *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (Mart 2013), 171.

⁵⁶ Adnan Demircan, “Sevr Mağarası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/5.

⁵⁷ Tevbe 9/40.

2.2.1. Yahudilikte Dağ

Yahudiliğe göre Tanrı'nın bir yerde görünmesi, gücünü göstermesi o yerin kutsal olarak kabul edilmesine sebep olmaktadır.⁵⁸ Nitekim onlar Tanrı'ya mekân izafe etmişlerdir. Kutsal kitaplarında Tanrının dağa inip ve orada dolaşmasından, ayrıca Tanrı'nın ikamet ettiği Siyon dağı olmak üzere bazı kutsal dağlardan bahsedilir.⁵⁹ Siyon dağının bulunduğu Kudüs, Tanrının şehri, dağ ise Tanrının dağı olarak geçmektedir.⁶⁰ Sina Dağı da Hz. Mûsâ'nın Tanrı ile kırk günlük buluşmasının⁶¹ ardından kendisine Tevrat'ın verildiği yerdir.⁶² Bu dağa Tanrının dağı veya Horeb adı da verilmektedir.⁶³ Sonuç itibariyle Sina Dağı Hz. Mûsâ'nın kırk gün kırk gece kaldığı,⁶⁴ on emri aldığı⁶⁵ ve Allah ile konuştuğu yer olmasından dolayı Yahudilerce kutsaldır.⁶⁶

Tabor ve Hermon dağları da kutsal kitapta yer almaktadır. Filistin'deki Tabor dağı göbek-merkez anlamına gelen tabbûr kelimesinden gelmektedir.⁶⁷ Hermon kelimesi de kutsanmış yer anlamındadır.⁶⁸

Samiri grubuna mensup olan Yahudilerin kutsallaştırdığı "Gerizm" dağının da Tanrının evi olduğuna inanılmaktadır. Hz. İbrâhim'in oğlu Hz. İshak'ı burada kurban etmeye kalkıştığına, Hz. Mûsâ'ya on iki levhanın bu dağda verildiğine inandıklarından dolayı ibadet ederken yönlerini bu dağa dönerler, kurban ibadetini de bu dağda gerçekleştirirler.⁶⁹

⁵⁸ Tuğba Nazike Dikbaş, *Yahudilik ve Hristiyanlıkta Kutsal ve Kutsallaştırılmış Mekânlar* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 28.

⁵⁹ Tanyu, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, 9.

⁶⁰ Öztürk, *Kutsal Dağ İnanışları*, 75.

⁶¹ *Kitab-ı Mukaddes* (İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2003), Çıkış 24/18.

⁶² Harman, "Dağ", 8/401.

⁶³ Çıkış 3/1.

⁶⁴ Çıkış 24/18.

⁶⁵ Çıkış 31/18.

⁶⁶ Öztürk, *Kutsal Dağ İnanışları*, 77.

⁶⁷ Tanyu, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, 13.

⁶⁸ Murat Çınar, "Coğrafi ve Jeopolitik Açından Golan Tepeleri", *Sosyal Bilimler Dergisi* 32/1 (Ocak 2022), 23.

⁶⁹ Öztürk, *Kutsal Dağ İnanışları*, 80.

Tevrat'ta Nûh tufanından sonra geminin “Ararat” dağına oturduğundan bahsedilir. Batı coğrafyacıları Ararat'ı Ağrı dağı ile aynı saymaktadır.⁷⁰ Kur'an'da bu kıssa anlatılırken Ararat dağı yerine “Cûdî” dağı⁷¹ geçmektedir.

2.2.2. Hristiyanlıkta Dağ

Yahudilerin kutsal kitaplarını benimseyen Hristiyanlıkta da kutsal dağ inancı mevcuttur. Dağı Allah'a yakın olmanın sembolü, dua yerleri olarak görmüşler hatta Tanrı'yı dağ olarak gösterip temsil ve teşbih etmişlerdir.⁷² Trabzon'da Sümela manastırı ve başka yerlerde tepelere ve yüksek yerlere yaptıkları manastırlar ve kiliseler bu anlayışa işaret edebilir.⁷³ İncillerde dağların ibadet mekânı olmasının yanında gizlenme mekânları olduğu da ifade edilmektedir. Dağ isimlerine nadiren yer verilse de “Zeytin dağı”, Yahudi dini metinlerinde geçtiği üzere Hz. Mûsâ'nın vahiy aldığı “Sina dağı” ve “Sion dağı” adı geçen dağlardandır.⁷⁴

Zeytin dağı, Kudüs'ün doğusunda yer alan 809 metre rakıma sahip bir dağdır.⁷⁵ Hz. İsa'nın inzivaya çekildiği, meşhur dağ vaazını yaptığı, havarilerinin gözleri önünde görünümünün değiştiği, yüzünün ve elbiselerinin parladığı ve insanların gözü önünde semaya çıktığına inanılan dağdır.⁷⁶ Hristiyanlar bu dağda Hz. İsa adına çeşitli mekânlar inşa etmişlerdir. Göğe yükseldiği yere yaptıkları “Yükseliş mabedi” buna örnektir. Hz. İsa Kudüs'te sıkça buraya uğramış, son anılarını da yine burada yaşamıştır. Hristiyanlar için bu dağ kutsal mekânlar arasında yer almış ve kutsallığını devam ettirmiştir.⁷⁷

Hristiyanlar için kutsal olan bir diğer yer de Golgota Tepesidir. Onlara göre bu tepe Hz. Âdem'in yaratıldığı ve gömüldüğü yerdir. Hz. İsa'nın çarmıhtaki kanının toprağın altındaki Hz. Âdem'in kafasına aktığını ve onu asli günahından

⁷⁰ Hikmet Tanyu, “Ağrı dağı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/481.

⁷¹ Bk., Hûd 11/44.

⁷² Tanyu, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, 13-15.

⁷³ Baş, “Dinlerde ve Geleneksel Türk İnanışlarında Dağ Kültü”, 171.

⁷⁴ Mehmet Kaya, *Kur'an'da Dağlar* (Ankara: Fecr, 2020), 41.

⁷⁵ Öztürk, *Kutsal Dağ İnanışları*, 85.

⁷⁶ Harman, “Dağ”, 8/401.

⁷⁷ Dikbaş, *Yahudilik ve Hristiyanlıkta Kutsal ve Kutsallaştırılmış Mekânlar*, 92.

temizlediğine inanılır. Aynı zamanda Hıristiyanlarca burası dünyanın merkezi ve kozmik dağın zirvesidir.⁷⁸

İsrail'in Hayfa şehri yakınlarında bulunan Karmel ya da Kermil dağı da Hıristiyanlarca kutsal sayılan dağlardandır. Hz. İlyas ile anıldığından dolayı Aziz İlyas dağı olarak da bilinmektedir. 1150 yılında yapılmış “Karmelit Manastırı”na ev sahipliği yapması öncelerden beri dağda bir yerleşim olduğunu gösterir. Bir peygamberle bağlantılı olması ve bir manastır barındırması kutsal sayılmasına sebep olmuştur. Hıristiyanlar tarafından yeniden Rabbe dönüşün bir simgesi olarak da görülür.⁷⁹

2.3. Bazı Kültürlerde Dağ

Dağların ihtişamı, yüceliği, ıssızlığı, Tanrı'nın mekânı olarak görülmesi ve yeri geldiğinde canlılar için sığınak olması bazı toplumlarda dağ kültürünün oluşmasına neden olmuştur.⁸⁰ Kült, Fransızcadan Türkçeye girmiş bir kelime olup sözlük anlamı; dini tören, ibadet, ayindir.⁸¹ Aynı zamanda kült; toplumsal, mitolojik, dini ve mistik yönlerden kalıplaşmış aşırılık deneyimlerine ve kendi türünden benzer varlıkları temsil etme yeteneğine sahip varlıklara verilen bir isimdir. Böylece dağlar da çeşitli yönleriyle kült haline gelmiştir.⁸² Çalışmamızın bu bölümünde Türkler, Araplar ve bazı milletler için dağların öneminden bahsedilecektir.

2.3.1. Türk Kültüründe Dağ

Türkler tarih boyunca bozkır ve dağlık bölgelerde yaşamıştır. Hayatlarını tabiata bağlı olarak yaşamış, animist⁸³ bir anlayışa sahip olmuşlardır. Bu nedenle

⁷⁸ Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, çev. Lale Arslan (İstanbul: Kabalcı, 2003), 362.

⁷⁹ Öztürk, *Kutsal Dağ İnanışları*, 90.

⁸⁰ Mehmet Güler, “Dağ Kültü ve Divan Şiirinde Mitolojik Dağlar”, *Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi* 3/1 (Haziran 2023), 45.

⁸¹ *Güncel Türkçe Sözlük*, “Kült” (Erişim 21 Nisan 2024).

⁸² Güler, “Dağ Kültü ve Divan Şiirinde Mitolojik Dağlar”, 46.

⁸³ İnsanların ve hayvanların yaşamları üstünde izler bıraktığı ve dış dünyadaki nesne ve fenomenler üstünde etki de bulunduğu söylenen ruha ve tinlere inanç. Animist ise bu inancı benimseyen kişi. Bk. Aziz Çalışlar, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1991), 20.

destanlarda, şiirlerde, halk hikâyeleri ve masallarda dağ, önemli motiflerden biri olmuştur.⁸⁴

Dağ, Türk ve Moğol efsanelerinde önemli bir roldedir. Yeryüzünün çekirdeğinden göğe doğru yükselişini temsil eder. Tırmanmak da Tanrıya yaklaştıran erişmedir.⁸⁵ Türk kültüründe efsanelerin ve mitolojinin kaynağı olan dağlar, Gök Tanrı inancıyla ilişkilendirilmiştir.⁸⁶ Türk mitolojisine göre Demir ve Bozkır dağları, Tanrı dağı⁸⁷, Ötügen dağı yeryüzünün temel direkleridir.⁸⁸ Tanrı'ya giden en yakın yolu dağ olarak gördüklerinden dolayı dağlara Tanrı ile ilgili isimler vermişlerdir.⁸⁹ Ötügen dua eden, dua edilen anlamlarına gelmektedir. Stratejik konumunun yanında ağaçlı bir dağ olması kutsallaştırılmasında etkili olmuştur.⁹⁰ Göktürklerin ve devamında Cengiz Han'a kadar uzanan devletlerin başkenti Ötügen, Türkler için kutsal bir dağdır.⁹¹ Göktürk imparatorluğu altındaki bütün Türk boylarının Ötügen dağı ve ormanlarını kutsadığı Göktürk ve Uygur yazıtlarında yer almıştır.⁹² Türk destanlarında dağlar ile ırmaklar yani sular birbirinden ayrılamaz. Eski Türk "Yer-Su" anlayış ve birleştiriciliğinin bir sonucu olsa gerektir. Yer-Su anlayışı Göktürk yazıtlarında "Dağsız su, susuz dağ olmaz" cümlesiyle ifade edilmiştir.⁹³

Uygur Türklerinin yaratılış ve türeyiş mitolojisinde de dağlar çok önemli yer tutmuştur.⁹⁴ Uygurlar için "Ak Dağ" vatan demektir. Uygur Türklerinin Göç destanında Ak Dağ'ın parçalara ayrılarak taşınması ve vatanın yok oluş hikâyesi anlatılmaktadır.⁹⁵

⁸⁴ Bilgehan A. Gökdağ, "İnanç Merkezleri: Dağlar", *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi* (Ankara 2004), 560.

⁸⁵ Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev. Aykut Kazancıgil (İstanbul: İşaret Yayınları, 1998), 2/119.

⁸⁶ Baş, "Dinlerde ve Geleneksel Türk İnanışlarında Dağ Kültü", 171.

⁸⁷ Güler, "Dağ Kültü ve Divan Şiirinde Mitolojik Dağlar", 46.

⁸⁸ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998), 1/60.

⁸⁹ Güler, "Dağ Kültü ve Divan Şiirinde Mitolojik Dağlar", 46.

⁹⁰ Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev. Aykut Kazancıgil, 2/121.

⁹¹ Bahaeddin Ögel, *Türk mitolojisi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002), 2/425.

⁹² Baş, "Dinlerde ve Geleneksel Türk İnanışlarında Dağ Kültü", 173.

⁹³ Ögel, *Türk mitolojisi*, 2/436-441.

⁹⁴ Baş, "Dinlerde ve Geleneksel Türk İnanışlarında Dağ Kültü", 173.

⁹⁵ Birol Bulut, *Yeni Türk Şiirinde Dağ (1860-1908)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 34.

Türkler zaman zaman dağlara kişilik vermişlerdir. Dede Korkut'ta dağlar dağ gibi değil hisleri ve duyguları olan kişilik kazanmış varlık olarak ortaya çıkar. Dağa beddua etmek de dağa kişilik verildiğinin göstergesidir. Oğuzlar, dağlarla konuşur, dağlara dua ve beddua ederler. Aynı zamanda dağların güzelliğine ve sihrine vurgun olduklarından buraları kendilerine yayla yurt ve geçim yerleri yapmışlardır. Bu sebeple dağların suları ve otları da önemlidir.⁹⁶

Altay Türklerinde, Kutsal dağ inancı köklü ve yaygındır. Onlara göre dağlar canlıdır. İnsanlara iyilik yapar, mutluluk verir, saygısızlığa karşı ceza verirler. Bu yüzden Altay Türklerinde dağ, ırmak, göl adları o yerin sahibi olan ruhun adıdır.⁹⁷ Altındağ, Altayları temsil eder.⁹⁸ Altay dualarında bu dağlar için dua edilir ve “Güneş dolaşmaz çelik dağ, ay dolaşmaz Altın dağ” gibi mitolojik bazı sözlerle övülürdü. Altay dağlarının kuzeyinde mitolojik bir dağ olan Abakan bulunur. Göktürk zamanı buralarda Kırgız Türkleri otururdu.⁹⁹ Altay ve Kuzey Türk destanlarında insanlar kendilerini kutlu ve büyük dağlar gibi yüceltmeye çalışırlardı.¹⁰⁰

Eski Türklerde mezarlar yüksek dağ tepelerine yapılıyordu.¹⁰¹ Kutadgu Bilig'de, Göktürk yazıtlarında ve Manas destanında yiğitler ve hanların mezarları dağlara benzetilmiştir. Mezarların bir tepecik halinde yüceltilmesi ve yükseltilmesi çok eski bir Türk geleneğidir. Mevlana'nın sandukası da buna örnektir.¹⁰²

Dağlar, Türk halk atasözlerine de yansımıştır. “Dağ dağa kavuşmaz, kişi kişiye kavuşur” ve “Dağ bir kementle eğilmez, deniz bir kayıkla sedlenmez”¹⁰³ buna örnek olarak verilebilir. Anlamı güçlendirmek, düşüncenin etkisini arttırmak için atasözlerinde yükseklik-alçaklık, büyüklük-küçüklük gibi zıtlık ilişkileriyle dağlar kullanılır.¹⁰⁴

⁹⁶ Ögel, *Türk mitolojisi*, 2/441-453.

⁹⁷ Tanyu, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, 35.

⁹⁸ Ögel, *Türk mitolojisi*, 2/463.

⁹⁹ Ögel, *Türk mitolojisi*, 2/430.

¹⁰⁰ Ögel, *Türk mitolojisi*, 2/461.

¹⁰¹ Baş, “Dinlerde ve Geleneksel Türk İnanışlarında Dağ Kültü”, 176.

¹⁰² Ögel, *Türk mitolojisi*, 2/424-428.

¹⁰³ Ögel, *Türk mitolojisi*, 2/429.

¹⁰⁴ Birol Bulut, “Türk Atasözlerinde Dağ Kavramının Mekânsal İşlevi”, *Journal of Turkish Studies* 12/5 (Şubat 2017), 121.

Divan şiirinde de dağ kültü devam etmektedir ve özellikle bazı dağların adı çok geçmektedir. Örneğin, Kafdağı masallarda uzak ve yorucu yol sonunda aşılması gereken bir yerdir.¹⁰⁵ Kafdağı'nın varlığıyla ilgili farklı görüşler vardır. Bazı rivayetlere göre somut gerçekliği ve coğrafi varlığı söz konusuysen bazılarında soyut, mistik bir semboldür. Ancak genel kabul, dağın coğrafi olarak var olduğu ve dünyayı kuşattığı şeklindedir.¹⁰⁶

2.3.2. Arap Kültüründe Dağ

Arabistan, özellikle Batı Arabistan, Allah'ın elçisi ve son peygamberi Hz. Muhammed'in doğduğu, yaşadığı, vahiy aldığı ve peygamberliğini tamamladıktan sonra vefat ettiği yer olması bakımından dini önemi olan bir bölgedir.¹⁰⁷ Arabistan coğrafyasında Mekke ve Medine başta olmak üzere dağlık alanlar çok olduğundan Araplar her alanda dağları gözlemledikleri için onlara anlam yüklemişlerdir. Hadislerde, Arap şiiri ve deyimlerinde ise dağlara ilişkin anlatımların olması coğrafyanın etkisidir.¹⁰⁸

Mekke'de Safa ile Merve tepelerinin bulunduğu Ebu Kubeys, batısında Kuaykian, güneybatısında Sevr, Kuzeydoğusunda Hira (Nur) ve Sebir dağları yer alır.¹⁰⁹ Ebu Kubeys dağının Nûh tufanında el-Hacerü'l-Esved taşını koruduğuna inanan Cahiliye dönemi Arapları, bu dağa "el-emin" ismini vermişlerdir. Müslümanlar, Hz. İbrâhim'in insanları bu dağ üzerinden hacca davet ettiğine, ayrıca Kamer sûresinde zikredilen ve Hz. Peygamber'in ayı iki parçaya bölmesi olayının bu dağ üzerinde gerçekleştiğine inanırlar.¹¹⁰ Dahası bu dağın tepesindeki mescitte Mekke'nin Fethi günü Bilâl-i Habeşî'nin ezan okumasından dolayı bu dağı mübarek görürler.¹¹¹ Ebu Kubeys dağının yeryüzündeki ilk dağ olduğuna dair inanış da mevcuttur.¹¹² Ebu Kubeys dağının karşısında bulunan Kuaykian dağı da

¹⁰⁵ Güler, "Dağ Kültü ve Divan Şiirinde Mitolojik Dağlar", 46.

¹⁰⁶ Demirci, "Kafdağı", 24/144.

¹⁰⁷ Kudret Büyükcoşkun, "Arabistan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/248.

¹⁰⁸ Kaya, *Kur'an'da Dağlar*, 49.

¹⁰⁹ Nebi Bozkurt-Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Mekke", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/555.

¹¹⁰ Abdullah A. Boks, "Ebûkubey's", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/280-281.

¹¹¹ Tanyu, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, 23.

¹¹² Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *ed-Dürü'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr* (Beyrut: Dâr'ul Fikr, H.1431), 8/390.

Hız. Peygamber'in ayı ikiye bölme mucizesinde ayın bir yarısının bu dağ üzerine geldiğine inanılmasından dolayı kıymetli görülmüştür.¹¹³

Dağlar, Araplar tarafından yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. Semûd kavminin dağları yontarak evler yapmaları buna örnektir. Düşmandan korunmak ve nefis terbiyesi için sığınılan mekânlar olmuşlardır. Ebrehe, Kâbe'yi yıkmak için geldiğinde halkın dağlara sığındıkları rivayet edilir. Arabistan'ın dağlık yapısı tarım ve hayvancılığa engel olduğundan halk ticarete yönelmiştir. Kutsal ibadet mekânları, su kaynakları ve madencilik açısından da dağlardan yararlanırlar. Arap şiirlerinde dağlardan bahsedilir. Ayrıca övgü, sıkıntı, zillet gibi duyguları anlatmak için dağ figürü kullanıldığı gibi, bir işin büyüklüğünü ifade etme konusunda da ölçü olarak dağın yeryüzündeki konumundan yararlanılmıştır.¹¹⁴

2.3.3. Diğer Bazı Kültürlerde Dağ

Kutsal dağ kültürüne hemen hemen bütün ülke ve kavimlerde rastlamak mümkündür. Japonca'da ilahları ifade eden "kami" kelimesi dağlar için de kullanılır. Fuji-Yama, dünyanın ekseni olarak kabul edilen kutsal dağdır ve hacılar belli temizlik kurallarına dikkat ederek oraya çıkarlar.¹¹⁵ Fuji, Tate ve Haku dağı Japonya'daki kişiler için önem arz etmektedir. Fuji dağı, volkanik güç ve Japon imparatorlarının atası olarak kabul edildiği için siyasi, sosyal ve dinsel bir semboldür.¹¹⁶ Bu dağ, Japon halkı için ölümsüzlüğü imgelemektedir.¹¹⁷ Japonlar, ölümlerin ruhlarının dağlara gittiğine inanmaktadır.¹¹⁸ Tate dağı zirvesinde sıcak ve minarelli su barındırmasından dolayı ölümler diyarı olarak görülür. Haku dağı ise zengin su kaynaklarına sahip olması ve çeşitli doğaüstü olaylara ev sahipliği yapmasından dolayı önemlidir.¹¹⁹

Çin'de ise dağların ruhları olduğuna inanılır ve onlara tapılır. K'ouen Louen dağı önemli bir dağdır. Taoistlere göre dünyanın merkezinin dağıdır. Güneş ve ay onun etrafında döner. Semaya götüren yol olduğu için Taoistlerin sığınağı olmuştur.

¹¹³ Öztürk, *Kutsal Dağ İnanışları*, 136.

¹¹⁴ Kaya, *Kur'an'da Dağlar*, 51-54.

¹¹⁵ Harman, "Dağ", 8/400.

¹¹⁶ İbrahim Emre Şamlıoğlu, *Çin Ve Japon Dinlerinde Dağ Kültü* (Ankara. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 104.

¹¹⁷ Karakuş, "Fuji Dağı", 11.

¹¹⁸ Baş, "Dinlerde ve Geleneksel Türk İnanışlarında Dağ Kültü", 169.

¹¹⁹ Şamlıoğlu, *Çin ve Japon Dinlerinde Dağ Kültü*, 104.

Bu dağı ölümsüzlüğün mekânı olarak görürler ve ölümsüzler orada yaşar. Ülkenin doğusunda bulunan T'aichan kutsal dağlardır. P'outcheou dağını yer altı dünyasına açılan bir dağ olarak kabul ederler.¹²⁰

Uzakdođu kültüründe Himalaya, dağların kralı ve en yüksek dağdır. Kailasa dağı Tanrı Şiva'nın ikametgâhı kabul edilmekte, Meru dağı ise dünyanın eksenini olduğuna¹²¹ ve üzerinde kutup yıldızının parladığına inanılmaktadır.¹²² Onlara göre Himalaya dağına çıkıldığında mistik bir âleme girilmektedir.¹²³

Tibet; Nepal, Hindistan ve Çin ile sınırlı olan ve üç tarafı dağlarla çevrili bir ülkedir.¹²⁴ Tibet inançlarında kutsal dağlar semanın direkleri, yerin kazıkları, ülkenin ilahları ve mekânın efendileri olarak kabul edilir.¹²⁵ Tibetliler kutsal dağ Kailas'ın veya diğer kutsal mekânların etrafında Korlam adı verilen saat yönünde kutsal yürüyüş yapmak için yolculuk yaparlar. Bu, hac yolculuğu olarak geçer ve onlar için çok önemlidir.¹²⁶

Eski Yunanlılara gelince Olimpos dağı onlar için kutsaldır.¹²⁷ Olimpos, Makedonya ile Teselya arasında heybetli bir sıradağın en yüksek tepesidir.¹²⁸ Bu dağ Yunanlıların on iki büyük tanrısının ikamet yeri olarak kabul edilmektedir. Dağın tepesinde tanrıların başı Zeus oturmaktadır. Zeus, dünyanın sahibi, tanrıların ve insanların babasıdır. Bu dağda her bir tanrının bir sarayı, köşkü vardır.¹²⁹

Sümer ve Babil medeniyetlerinde de dağ coğrafi bir unsurdan ziyade tanrıların ikamet yeri olarak görülmüştür. Ayinlerini gerçekleştirmek ve Tanrı'ya yakın olmak amacıyla yüksek, basamaklı tapınaklar inşa etmişlerdir. Antik

¹²⁰ Harman, "Dağ", 8/400.

¹²¹ Harman, "Dağ", 8/400.

¹²² Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, 361.

¹²³ Şamlıoğlu, *Çin ve Japon Dinlerinde Dağ Kültü*, 25.

¹²⁴ Aliya Şarafullina, *Budizm'de ve Tibet Budizm'inde İnanç Esasları* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 39.

¹²⁵ Harman, "Dağ", 8/400.

¹²⁶ Şarafullina, *Budizm'de ve Tibet Budizm'inde İnanç Esasları*, 67.

¹²⁷ Baş, "Dinlerde ve Geleneksel Türk İnanışlarında Dağ Kültü", 170.

¹²⁸ Sevcan Yıldız- Yasin Oğuz Özmenekşe, "Olimpos ve Olimposlu Tanrıçalar", *1. International Marmara Scientific Research And Innovation Congress* (2021), 970; Yüksel Marım, "Dağ Kültü, Eren Kültü ve Ocak Kültünün Günümüze Yansıyan İzleri: Denizli Baharlar ve Beyağaç Örneği", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi 102* (Haziran 2022), 409.

¹²⁹ Marım, "Dağ Kültü, Eren Kültü ve Ocak Kültünün Günümüze Yansıyan İzleri: Denizli Baharlar ve Beyağaç Örneği", 409.

Mısırlıların piramitleri de bu sebeple dağı anımsatmaktadır.¹³⁰ Tanrıya yakın yerler olarak kabul edilip tanrının yüceliğini temsil etmelerinden dolayı dağlara saygı gösterilmiş ve dağlar kutsal görülmüştür. İnsanlar yüce varlığa yakınlaşma ihtiyaçlarını dağların olmadığı yerlerde kuleler inşa ederek karşılamaya çalışmışlardır.¹³¹

¹³⁰ Şamlıoğlu, *Çin ve Japon Dinlerinde Dağ Kültü*, 17-18.

¹³¹ Abdullah Eren, “Klasik Türk Şiirinde Tasavvufî Açıdan Tûr-i Sînâ”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 4 (Ağustos 2018), 198.

3. KUR'AN'DA DAĞLARA YÜKLENEN ANLAMLAR VE ONLAR ÜZERİNDEN VERİLEN MESAJLAR

Çalışmamızın bu kısmına kadar dağların hem coğrafi olarak yeryüzündeki konumuna hem de kültürlerde ve dinlerde insanlar için ifade ettiği anlamlara değinmeye çalıştık. Kur'an'ın indirildiği dönemde insanlar uzayla, gezegenlerle ilgili günümüz bilgi seviyesine sahip değildi. Onların gözünde belki de en büyük cisimler dağlardı. Allah, Kur'an'da dağların yapısını gündeme getirerek insanların anlayacağı bilgiler verip hem de gelecek kuşakların keşfedeceği bilimsel gerçeklere ışık tutmuştur. Bu nedenle Kur'an, sıklıkla dağlara değinmekte ve onları ibret içerikli anlatımlara konu etmektedir.¹³² Kur'an'da dağların nasıl bir rol üstlendiğini anlamak, hem tefekkür hem de Allah'ın yaratılışındaki hikmeti kavrama açısından büyük önem taşımaktadır.

3.1. Kur'an'da Dağ Anlamında Kullanılan Lafızlar

Dağları fiziksel varlıklarıyla ve sembolik olarak sıkça zikreden Kur'an-ı Kerim, insanlığa varlığın anlamı ve hikmeti konusunda rehberlik etmektedir. Bu başlık altında, Kur'an'da dağ anlamına gelen kavramların neler olduğu ve nasıl kullanıldığını, dağlar üzerinden hangi mesajların verildiğini ve bu kavramların insanların düşüncesinde nasıl karşılık bulduğunu inceleyeceğiz.

3.1.1. Revâsî

R-s-v kökünden türeyen Revâsî kavramı sözlükte sözü kendi içinde tutmak, dağın kökünün sabitlenmesi ve geminin demirlenmesi gibi anlamlara gelir.¹³³ R-s-v kökü, Kur'an'da türevleriyle birlikte toplamda 14 defa geçmektedir. Dağları ifade etmek üzere dokuz kes revâsî, Hz. Süleyman'a yapılan sabit kazanları ifade etmek için de bir kere râsiyât formunda geçmektedir.¹³⁴

Revâsî sözcüğüne Kur'an'da “sabit, oturaklı, haşmetli, sağlam ve sarsılmayı önleyici dağlar” şeklinde anlam verilmiştir.¹³⁵ Kur'an'da “cibâl” lafzının mutlak

¹³² Mehmet Okuyan, *Kısa Surelerin Tefsiri 2* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2013), 159.

¹³³ Ebû'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed b. El-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'ân*, thk. Safvân 'Adnân ed-Dâvûdî (Dımaşk; Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye, 1412), 354.

¹³⁴ Ahmet Gül, “Dağın Öteki Yüzü: Süfî Tefsirde Dağ Metaforu”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/25 (Kasım 2020), 520.

¹³⁵ el-Hicr 15/19; en-Neml 27/61; Fussilet 41/10; Kâf 50/7; er-Ra'd 13/3; el-Mürselât 77/27; en-Nahl 16/15; el-Enbiyâ 21/31; Lokmân 31/10.

olarak dağ için kullanılması, cibâl ile revâsî lafızlarının ayrı anlama geldiğini ve revâsî lafzının dağ anlamında olmadığını savunan görüşleri tartışmaya açmaktadır.¹³⁶

Allah'ın yerkürenin dengesini sağlayacak dağlar, tarım ve hayvancılığa elverişli ovalar, vadiler, yaylalar, nehirler ve çeşitli ürünler meydana getirmiş olması yeryüzünü yaşamaya elverişli yarattığının göstergesidir. Ve bunlar Allah'ın büyüklüğünü ve kudretini gösteren delillerdir.¹³⁷ Arz üzerine sağlam dağların yerleştirilmesi, dağların etkileyici ve haşmetli yapılarıyla ilahi kudretin tecellisini yansıtmaktadır.¹³⁸ “Onları sarsmasın diye yeryüzünde birtakım dağlar diktik...”¹³⁹ ayetinde revâsî ile kastedilen omurgaları derinlere gömülmüş parçalar yani dağlardır. Yeryüzü sıvı bir halde kalsaydı insanlar çalkalanıp dururdu. Oysaki toprak kütesinin yaratılması ve dağların kazık gibi oturtulması ile bu sıkıntı ortadan kaldırılmıştır.¹⁴⁰ Süleyman Ateş de bu kelime için üstünde yaşayanları sarsmaması için yere yüksek dağlardan kazıklar çakmıştır manası vermiştir.¹⁴¹

Revâsî sözcüğüne sabit dağlar dışında “ağırlıklar” manası veren müfessirler de vardır. Mesela Râzî, Lokman Sûresindeki “Yere sizi sarsmasın diye ağır baskılar koydu, oradaki her bir canlıyı yaydı” ayetindeki revâsî kelimesi için ağırlık manası vermektedir. Ve yeryüzünün sabit hareketsiz oluşunu ağırlığı sayesinde görmüştür. Bu şekilde yeryüzü yerinden oynamamış ve yaşamaya elverişli olmuştur.¹⁴² Ayetteki “fihâ” ifadesi revâsî denilen ağırlıkların yeryüzünün üzerine değil de içerisine yerleştirilenler olduğunu göstermektedir. Yani revasi kelimesinin genelde kabul edildiği üzere fiziksel manada dağlar değil de ağırlıklar şeklinde anlaşılması da mümkündür.¹⁴³ Nâziât Sûresi 32. ayette dağların yeryüzüne yerleştirilmesinden söz edildiğinde fiil olarak “ersâ”, dağlar manası için de “el-cibâl” kelimesi tercih edilmiştir. “ce‘ale” fiilinin ersâ’dan farklı kullanılması revâsî’den maksadın

¹³⁶ Hüseyin Yakar, “Kur’an’da Dağların Oluşumu ve İşlevine Dair Ayetlerin Tefsir Kaynakları ve Bilimsel Veriler Üzerinden Değerlendirilmesi”, *Usul İslam Araştırmaları* 33, (Nisan 2020), 108.

¹³⁷ Hayrettin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 3/272.

¹³⁸ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 3/344.

¹³⁹ el-Enbiyâ 21/31.

¹⁴⁰ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* (İstanbul: Zehraevyn, 1992), 5/450.

¹⁴¹ Süleyman Ateş, *Kur’an-ı Kerim Tefsiri* (İstanbul: Milliyet, 1995), 2011.

¹⁴² Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l Gayb et-Tefsîrî'l-kebîr* (Beyrut: Dâru İhyâi't Tûrasi'l-Arabi, H.1420), 25/117.

¹⁴³ Mehmet Okuyan, *Kur’an Tefsiri* (İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 2024), 10/307-310.

yeryüzünde dağların yaratılmasından değil, yerin içerisinde çekirdek tabakasında ağırlıkların yerleştirilmesi olduğunu düşündürmektedir. Fussilet Sûresi 10. ayette yeryüzünün üzerinden revâsî denilen ağırlıkların yerleştirildiği beyan edilmektedir. Her iki ayet birlikte düşünüldüğünde; Allah yeryüzünün üzerinde kutup bölgelerinde veya atmosfer tabakalarında çekim kuvvetlerini yarattığı gibi çekirdek kısmının içine de ağır metaller yerleştirmiştir. Böylece üstten yerleştirilen baskılar sayesinde yeryüzünün dengede olması sağlanmakta ve üzerindeki nesnelerin savrulması engellenmekte ve bu ağır metaller sayesinde yerçekimi konusu sistemleşmiş olmaktadır.¹⁴⁴

3.1.2. Cebel

Cebel kelimesi sözlükte dağ, sıradağ anlamlarına gelmektedir.¹⁴⁵ Araplar büyük topluluğa “cebel”, büyük hörgüçleri olan deveye “cebele”, yüksek ahlaklı kadına “ceble”; yaratılışa, tabiata “cibletu”; topluluk veya gruba “ceblu” demektedir.¹⁴⁶

Kur'an-ı Kerim'de cebel kelimesi altı kez, çoğulu olan cibâl kelimesi ise otuz üç kez geçmektedir.¹⁴⁷ Kur'an'da cebel formunda gelen “*Biz yeryüzünü bir dōşek, dağları da birer kazık yapmadık mı?*”¹⁴⁸ ayeti, dağların yeryüzüne çakılı kazık olarak yaratıldığını ifade etmektedir. Müfessirlerin bu konuda çeşitli yorumları olmuştur.

Hayrettin Karaman, yeryüzünün insanların yaşamasına uygun, yatıp uyumasına elverişli dōşeğe, dağların ise arzı dengede tutmak için çakılmış kazıklara benzetildiğini ifade etmiştir. Çünkü dağlar yerin dengesini sağlamaktadır.¹⁴⁹

Elmalılı Hamdi Yazır, dağların insanın yaşamını kolaylaştıran dōşeği sabitlemek için çakılmış kazıklar gibi faydalarının olduğunu, bu kazıkların

¹⁴⁴ Okuyan, *Kur'an Tefsiri*, 29/69-71; Okuyan, *Kur'an Tefsiri*, 22/39-41.

¹⁴⁵ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Çalış, 1995), 104.

¹⁴⁶ Gül, “Dağın Öteki Yüzü”, 517.

¹⁴⁷ Muhammed Fuâd Abdülbâki, *el-Mu'cemu'l-mufehres li elfâzi Kur'ani'l-kerîm* (Kahire: Mısır Kitabevi, 1364), 163-164.

¹⁴⁸ en-Nebe 78/6-7.

¹⁴⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/536.

kaldırılması halinde döşek üzerinde kalmanın ve sonuçta huzurun yok olacağını ifade etmiştir.¹⁵⁰

Tefsir tarihinde ilk tam tefsirin sahibi olan Mukâtil b. Süleyman, Allah'ın yeryüzünü yarattıktan sonra dağları yarattığını söylemiştir.¹⁵¹ Taberî, Allah yeryüzünü insanlar için döşek olarak sermiş, sarsılmaması için de dağları kazık olarak yere çakmıştır. Çadırların ayakta durması için ipleriyle kazıklara nasıl bağlandıysa yeryüzü de dağlarla bağlanmıştır, demektedir.¹⁵² Fahreddin er-Râzî, dağlar, yeryüzündekileri sarsmasın, yeryüzü yaşayanlara mükemmel bir beşik olsun diye yerin kazıkları olarak yaratılmıştır, ifadesini kullanırken,¹⁵³ Kurtubî de dağların yer sakın dursun, çalkalanmasın, üzerindekiyle birlikte başka yerlere sürüklenmesin diye bir kazık olarak yaratıldığını ifade etmiştir.¹⁵⁴ İbn Kesîr, Allah dağları yere kazık olarak yerleştirmiş, onlarla yeri sağlamlaştırıp sakın kalmasını sağlamıştır.¹⁵⁵ Süyûtî, Allah yeryüzünü dilediği genişlik ve uzunlukta yaymış, dağları da kazık diye üzerine dikmiştir.¹⁵⁶ Süleyman Ateş de dağların geniş bir arz üzerine kazık gibi çakıldığını ve sarsılmayı önlediğini açıklar. Dağlar, arzın merkezinden dışa doğru patlamaların olduğu yükseltilerdir. Bu yükseltiler, arzın patlamalarını baskılar. Bu patlamaların daha çok sarsıntı yapmasını önler ve deniz sularının yeryüzünü istila etmesine engel olur.¹⁵⁷ Ancak burada Süleyman Ateş volkanik dağ tanımını yapmıştır. Oysaki birinci bölümde dağların farklı şekilde oluştuklarına değinmiştik. Bu sebeple genel dağ tanımı için sadece volkanik dağ tanımını kullanamayız. Magma üzerinde yerkabuğunun kalın ve sert katmanları olduğu için örneğin fay hatları üzerindeki düzlüklere göre dağlar güvenilirdir şeklinde yorumlanabilir.

¹⁵⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/490; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr* (Kahire: Dar Cerir li'n-Neşr Ve't-Tevzi', H.1431), 3/483.

¹⁵¹ Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (Beyrut: Dâr'ul İhya'it-Turas, H.1431), 4/551.

¹⁵² Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Amûlî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'ul-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, H. 1420), 24/150.

¹⁵³ Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 31/9.

¹⁵⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an* (Kahire: Darü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384/1964), 19/171.

¹⁵⁵ İmam Hâfız İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'an'il Azîm*, çev. Savaş Kocabaş (İstanbul: Karınca&Polen Yayınları, 2022), 12/233.

¹⁵⁶ es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr*, 8/390.

¹⁵⁷ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsîri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988), 10/287.

Ondan sonra da yerküreyi döşedi. Kendiniz ve hayvanlarınız için bir faydalanma olmak üzere, yerden suyunu ve otlagını çıkardı ve dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi”¹⁵⁸ ayetini Mehmet Okuyan şu şekilde yorumlamaktadır. Dağlar yeryüzünün bir anlamda ayakları konumundadır. Dağların yere çakılması, bugünkü jeodezik verilerle tespit edilmiş, yerkabuğunun kalınlığı dağların altında 60-70 km’ye kadar varmakta, okyanusların tabanında ise 5-6 km’ye kadar incelmektedir. Ayrıca dağların kazık şeklinde oluşturulması o bölgelerin izostatik dengesinin devamı için önemlidir.¹⁵⁹

Kur’an’ın dağlar ve kazıklar arasındaki benzetmesinin inceliği, karada ve denizde dağların olduğu ve onların köklerinin bulunmasıdır. 3 km yüksekliğindeki bir dağın 15 km’ye varan kökü bulunabilmektedir. Çadırları ayakta tutan kazıklar için kullanılan Arapça “evtaden” kelimesinin toprağın altında kökleri bulunan dağlar için kullanılması modern bilimin verileri ışığında yerinde bir benzetmedir.¹⁶⁰ Aynı zamanda kazık benzetmesi işlev bakımından çağdaş bilimsel verilere uyumludur. Dağların görünen kısmına nispetle daha da büyük olan köklerinin olduğu bilinmektedir. Rüzgârın çadırı kökünden sökülmesini ve sarsılmasını önlediği gibi dağlara benzer beşeri yükselteler de rüzgârın hızını yavaşlatarak insanların daha rahat yaşamalarını sağlamaktadır.¹⁶¹ Aynı zamanda dağların sarsıntıyı azaltarak depremlerde güvenilir yerleşim yeri oluşturdukları da söylenebilir. Zira ovaları tarım için, kayalık sert zeminleri de yerleşim için kullanmak maksadıyla ovalardan dağlara doğru yerleşim modeli gündeme gelmektedir.¹⁶²

*“Bakmazlar mı o deveye nasıl yaratılmış! Bakmazlar mı göğşe nasıl yükseltilmiş! Bakmazlar mı dağlara, nasıl dikilmişler!”*¹⁶³ ayetiyle Allah, dağların nasıl dikildiklerini ifade etmesiyle birlikte yaratılıştaki birçok olayı insanların düşüncelerini istemektedir. Bu tür düşünceler dağların nasıl ayakta durduğunu

¹⁵⁸ en-Nâziât 79/30-33.

¹⁵⁹ Okuyan, *Kısa Surelerin Tefsiri* 2, 159.

¹⁶⁰ Taslaman, “Kur’an’da Dağların Anlatımı ve Modern Bilimin Verileri”, 223.

¹⁶¹ Yakar, “Kur’an’da Dağların İşlevine ve Oluşumuna Dair Ayetlerin Tefsir Kaynakları ve Bilimsel Veriler Üzerinden Değerlendirilmesi”, 124.

¹⁶² Faruk Kaya, “Ovalardan Dağlara Doğru Yerleşim Modeli Karbondioksit Toksisitesini Önleyebilir”, *Çevre, Şehir ve İklim Dergisi* 2/4 (Temmuz 2023), 355.

¹⁶³ el-Gâşiye 88/17-19.

açıklayabilen İzostasi teorisinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹⁶⁴ Dağların sabitleyici özelliğine jeoloji literatüründe izostasi terimi kullanılır. Farklı ağırlıkları bulunan yer kabuğu parçaları sıvı ve akışkan manto katmanı üzerinde yüzer. Yer kabuğu parçaları ağırlıklarına göre mantoya gömülerek bir denge oluşturur. Bu dengeye izostatik denge denir. Blokların yükseltisi ile temel içine gömülme doğru orantılı olduğundan dağlar mantoya derin bir şekilde batmıştır ve sanki derinlerde dağların kökleri vardır.¹⁶⁵

3.1.3. Rabve

R-b-v kökünden türeyen Rabve kelimesi sözlükte tepe, tümsek, yüksek yer anlamına gelmektedir.¹⁶⁶ Yine bu kelimeden türeyen ribâ (faiz) kelimesi de artış, fazlalık anlamında kullanılmıştır.¹⁶⁷ Kavramın Kur'an-ı Kerim'deki kullanımı ise canlanıp kabarmak,¹⁶⁸ dolup taşmak¹⁶⁹ ve artan azap¹⁷⁰ anlamlarındadır.¹⁷¹

Kur'an-ı Kerim'de “*Meryem oğlu İsa'yı ve annesini büyük bir mucize kıldık ve her ikisini de oturmaya elverişli, akarsulu yüksek bir yere yerleştirdik*”¹⁷² ayetinde geçen “rabve” kelimesine müfessirler bazı açıklamalar yapmışlardır. Nitekim Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa'nın yerleştirildikleri bu yer, Beytu'l-Makdis, Şam-Dımaşk, Filistin toprağında Remle veya Mısır toprağındadır.¹⁷³ Seyyid Kutub'a göre bu bölgenin nerde olduğunu belirlemek önemli değildir. Burası Hz. Meryem'in oğluyla birlikte gittiği yerdir.¹⁷⁴ Hz. Meryem çocuğunu doğurmak için bu tepeye sığınmıştır. Ayet bu yerden “karar” ve “main” yeri olarak bahsetmektedir. Karar, üzerinde oturuşan düz, verimli ve meyveli yere denir. Main de yer üzerinde

¹⁶⁴ Z. R. El-Naggar, *The Geological Concept of Mountains In The Qur'an* (Egypt: Al-Falah Foundation, 2003), 11.

¹⁶⁵ Kaya, “Kur'an ve Coğrafya'da Dağların Yeri, Önemi ve Bakış Açılarının Analizi”, 359.

¹⁶⁶ Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, 340; ayette geçtiği yere bk., el-Mü'minûn 23/50.

¹⁶⁷ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temim el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn*, thk. Dr. Abdel Hamid Hindawi (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2002), 2/94.

¹⁶⁸ el-Hac 22/5.

¹⁶⁹ er-Ra'd 13/17.

¹⁷⁰ el-Hâkka 69/10.

¹⁷¹ Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, 340; Gül, “Dağın Öteki Yüzü”, 524.

¹⁷² el-Mü'minûn, 23/50.

¹⁷³ Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-'Amâdî Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm* (Beyrut: Dar-u İhya'it-Turas'il-Arabi, H.1431), 6/137; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/27; Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl* (Beyrut: Dar-u İhya'it-Turas'il-Arabi, H.1431), 4/89; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 12/126; Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 23/280; Taberî, *Câmi'ul Beyân*, 19/36.

¹⁷⁴ Seyyid b. Kutub b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî, *Fî Zılâl-il Kur'an*, çev. Salih Uçan-Vahdettin İnce (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991), 7/412.

akan sudur.¹⁷⁵ Yani tüm bu açıklamaların yanında müfessirler bu yerin bereketli ve yaşamaya elverişli, bitkilerin yetiştiği bir yer olduğunu söylemişlerdir.

3.1.4. Tûr

T-v-r kökünden türeyen Tûr, yeryüzünü çevrelediği söylenen özel bir dağın adıdır.¹⁷⁶ Tanınmış ve bilinmiş bir dağ anlamında da kullanılır.¹⁷⁷ Hal, durum ve aşama anlamında “etvar” türüyle de Kur’an’da¹⁷⁸ geçmektedir.¹⁷⁹

Tûr kelimesi, Kur’an-ı Kerim’de toplam sekiz defa, Tûr’i-sînâ¹⁸⁰ ve Tûr’i-sînîn¹⁸¹ tamlamalarıyla da birer defa geçmektedir.¹⁸² Aynı zamanda Tûr, kendisinde bitki biten, ağaç olan dağlara denir.¹⁸³ Bulunduğu bölge hakkında farklı söylentiler bulunmaktadır. Filistin ile Mısır arasındaki yarımada¹⁸⁴ bulunduğunu söyleyen de olduğu gibi Medyen de bir dağ¹⁸⁵ bulunduğunu söyleyen de vardır. Peygamberimizin bu dağ için “*Cennet dağlarından bir dağdır*” dediği rivayet edilmiştir.¹⁸⁶

Tûr, Hz. Mûsâ’nın Allah ile konuşmak üzere gittiği dağdır.¹⁸⁷ Yahudi, Hristiyan ve İslam geleneğinde Hz. Mûsâ’ya Tevrat’ın verildiği, Tanrı’nın burada yanan çalılıkta Hz. Mûsâ’ya gözükmesinden sonra “Sînâ” adını aldığı ileri sürülmüştür.¹⁸⁸

Allah, Tûr Sûresinde bu dağ üzerine yemin etmiştir. Dağın üzerine Allah’ın yemin etmesi, vahye sahne olmuş bir yerin önemini belirtmektedir.¹⁸⁹ Tûr’i-sînâ ve

¹⁷⁵ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, 6/103; es-Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefsîr*, 2/281.

¹⁷⁶ Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, 528.

¹⁷⁷ Halil b. Ahmed, *Kitâbü’l-Ayn*, 3/24; Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 3/538.

¹⁷⁸ Nûh, 71/14.

¹⁷⁹ Abdalbâki, *el-Mu’cemu’l-mufehres*, 429; Halil b. Ahmed, *Kitâbü’l-Ayn*, 3/64.

¹⁸⁰ el-Mü’mînûn, 23/20.

¹⁸¹ et-Tîn, 2.

¹⁸² Abdalbâki, *el-Mu’cemu’l-mufehres*, 429.

¹⁸³ Taberî, *Câmi’ul Beyân*, 24/502; İbn Kesîr, *Tefsîru’l Kur’an’il Azîm*, 1/432.

¹⁸⁴ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 3/604.

¹⁸⁵ Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Haka’iki Ğavâmi’t-Tenzil ve ‘Uyûni’l-Ekavil Fî Vucûhi’t-Te’vîl* (Beyrut: Darü’l-Kütübî’l-Arabiyye, H.1431), 4/773.

¹⁸⁶ es-Süyûtî, *ed-Dürrü’l-menşûr*, 7/626.

¹⁸⁷ es-Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefsîr*, 1/56.

¹⁸⁸ Mustafa Sinanoğlu, “Sînâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/221-222.

¹⁸⁹ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, 9/75.

Tûr'i-sînîn terkipleriyle gelmesi meselesine ise âlimler, sînîn ve sînâ'nın dağın bulunduğu yerin iki adı olmasına nispetle böyle söylendiğini söylemişlerdir.¹⁹⁰ Tûr'i-sînîn ifadesinin güzel ve mübarek olan dağ şeklinde yorumlanmasının yanında Taberî bu ifadeyi tanınan bir dağı ifade etmek üzere kullanıldığını düşünmenin daha uygun olduğunu savunmuştur.¹⁹¹

3.2. Kur'an'da Dağların İşlevselliği

Kur'an-ı Kerim'de dağların işlevselliği, insan hayatında önemli bir yer işgal etmektedir. Nitekim dağlar güçlü ve sabit yapıları, insanlara güven vermeleri ve yeryüzünde dengeyi sağlamaları gibi özellikleriyle Kur'an'da zikredilmektedir. Ayrıca Allah'a yaklaşmak ve ibadet için seçilen mekânlar olmalarıyla da dikkat çekmektedirler.

Bu kısa açıklamadan sonra dağların insan hayatına yönelik farklı şekillerdeki işlevselliklerini incelemeye geçebiliriz.

3.2.1. Vahyin İndiği Alanlar Olması

Dağlar, vahiy yerleri olarak işlev görmektedir. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet açısından bakıldığında dinin temsilcisi olan peygamberlerin dağda iken vahiy aldığı görülmektedir.¹⁹²

Kur'an, vahyin merkezi olarak dağlardan bir tek Hz. Mûsâ'nın Sînâ dağında Allah ile konuşması ve kendisine peygamberliğin verilmesinin gerçekleştiği yerler olarak bahsetmektedir.¹⁹³ Çalışmamızın önceki bölümlerinde "Yahudilikte dağ" ve "Tûr" başlıklarında Allah'ın Hz. Mûsâ ile dağda konuştuğunu ve onu peygamber olarak seçtiğini vurgulamıştık.

Hz. Mûsâ'nın dağda aldığı vahyin tecrübesi Kur'an'da açıkça anlatılırken Hz. İsâ'nın Zeytin Dağı'nda ve Hz. Peygamber'in Hira Dağının Nur Mağarasında ilk vahyi almaları hakkında Kur'an'da bilgi verilmemektedir. Bunun sebebinin İsrâiloğullarının dağlara dini anlam yüklemeleri gerekçe olarak gösterilebilir.

¹⁹⁰ Fahrûddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 32/211.

¹⁹¹ Taberî, *Câmi'ul Beyân*, 24/503.

¹⁹² Şahar Arzy-Moshe Idel-Theodor Landis-Olaf Blanke, "Vahiyler Niçin Hep Dağlarda Geldi? Mistik Tecrübelerin Bilişsel Nörobilim ile İlişkisi", çev. Ali Kuşat-Mücahid Atık-Yasin Yaylagül-Selma Mert, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/1 (Ocak 2012), 90.

¹⁹³ Kaya, *Kur'an'da Dağlar*, 119.

Dolayısıyla Kur'an'da genel bir yaklaşım olarak muhatapların değer verdikleri yargılar üzerinden onlara mesaj vermektedir.¹⁹⁴

Vahyin yüksek olan dağlarda gelmesi, yüksek mekânların kişiyi zihinsel ve ruhsal olarak pozitif etkilemesinden kaynaklanmış olabilir. Bunlara ilave olarak muhtemelen bir zamana ve mekâna sınırlandırılmayan Allah'ın yüceliğine ve ululuğuna da dikkat çekilmiştir.¹⁹⁵

3.2.2. İnsanlara ve Hayvanlara Sığınak Olmaları

Dağın en önemli işlevlerinden bir tanesi de saklanmaya elverişli yapısından dolayı sığınak olmasıdır. Nitekim dağların sığınma, güven verme ve koruyucu vasıfları türkülerde, şiirlerde ve hayat hikâyelerinde karşımıza çıkmaktadır. Zira çeşitli sebeplerle aranan ve kaçak durumuna düşenlerle halk nazarında kahraman olanlar hep dağlarda gezmiş, dağların korunaklı oluşuna güvenmişlerdir. Dağlar için söylenen; “*Dağ gibi adam*” ve “*güvendiğim dağlara kar yağdı*” deyimleri dağların çeşitli özelliklerini yansıtmaktadır.¹⁹⁶

Dağların büyüklüğünden ve ulaşılmazlığından dolayı dağlık bölgeler iletişiminin sağlanması zor yerler olarak görülmüştür. Bu yüzden tarih boyunca hem devletler için hem de bölgede yaşayanlar için doğal korunma alanı olmuşlardır. Binaenaleyh yüksek dağ sıralarının bulundukları bölgelerdeki devletlere korunak olması bunun önemli göstergelerinden biridir. Alp dağlarının, Himalayaların ve Pirinelerin sınırı olan ülkeleri bir taraftan çevirmeleri buna örnektir. Tarihte İspanyollardan kaçan İnka ve Aymara yerlileri de And dağlarının yüksekliklerine kaçarak hayatta kalmaya çalışmışlardır.¹⁹⁷

Kur'an-ı Kerim'de bazı ayetlerde de dağların insanlara ve hayvanlara sığınak olduğundan bahsedilmiştir. Kur'an'da bir sûreye isim olan Kehf, dağdaki geniş mağara anlamına gelmektedir.¹⁹⁸ Sûrede bir ayette şöyle buyrulur:

¹⁹⁴ Kaya, *Kur'an'da Dağlar*, 119.

¹⁹⁵ Kaya, *Kur'an'da Dağlar*, 123-125.

¹⁹⁶ Öztürk, *Kutsal Dağ İnanışları*, 194-195.

¹⁹⁷ Doğan-Doğan, “Küreselleşen Dünya’da Dağ ve İnsan Etkileşimi: Rize Dağları Örneği”, 252.

¹⁹⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/704.

*“Hani o gençler mağaraya sığınmışlar ve ‘Rabbimiz! Bize tarafından merhamet ver ve bize şu durumumuzdan bir kurtuluş yolu hazırla!’ demişlerdi.”*¹⁹⁹

Âyet-i Kerîme’de putperest bir kavmin içinde Allah’a iman eden birkaç gencin inançlarını açıkça ifade ederek putlara tapmayı reddetmeleri ve öldürülmekten kaçarak mağaraya sığınmaları anlatılmaktadır. Yanlarında köpekleriyle bir mağaraya sığınan bu gençler Allah’ın izniyle bir zaman orada uyumuşlar ve sonra uyandırılmışlardır.²⁰⁰

Vahyin nüzûlü döneminde Mekke’de Müslümanlara uygulanan türlü eziyetlerin sonucunda Medine güvenli bölge olarak görülmüş ve Müslümanların büyük çoğunluğu hicret etmişti.²⁰¹ Müslümanların Medine’ye hicretinden sonra orada güçlenmelerinden ve Hz. Peygamber’in de onların başına geçmesinden korkan müşriklerin ileri gelenleri onu öldürmeyi planlamışlardı. Bu plandan haberdar olan Allah’ın elçisi, arkadaşı Hz. Ebu Bekir’i de yanına alarak hicret planı hazırladı. İki hicret arkadaşı geçici gizlenme yeri olarak Sevr dağında bir mağarayı seçtiler.²⁰² Bu mağaraya sığındıklarını ve düşmanlarının amansız takibinden korunduklarını Kur’an şöyle haber vermektedir:

*“Eğer siz peygambere yardımcı olmasanız da önemli değil. Nitekim inkârcılar onu, iki kişiden biri olarak yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti: Hani onlar mağaradaydılar; arkadaşına ‘Tasalanma! Allah bizimle beraberdir’ diyordu. Derken Allah ona kendi katından bir güven duygusu indirdi, sizin göremediğiniz askerlerle onu destekledi ve inkârcıların sözünü değersiz hale getirdi. Allah’ın sözü ise en yücedir. Çünkü Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir.”*²⁰³

Hz. Nûh ile kendisine iman etmeyen oğlu arasında geçen diyalog da dağların sığınak olarak görüldüğüne vurgu yapmaktadır. Hz. Nûh ile oğullarından biri arasında geçen ve ibretlik boyutları olan diyalog Kur’an’da şöyle anlatılır:

“Derken gemi onları, dağlar gibi dalgalar arasında götürmeye başladı. Nûh, uzak duran oğluna, ‘Hadi yavrum gel, sen de bizimle

¹⁹⁹ el-Kehf 18/10.

²⁰⁰ İsmet Ersöz, “Ashâb-ı Kehf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/466.

²⁰¹ Ahmet Önkol, “Hicret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/459.

²⁰² Demircan, “Sevr Mağarası”, 37/5; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi‘l-Kur‘ân*, 8/143-144.

²⁰³ et-Tevbe 9/40.

birlikte gemiye bin, kâfirlerle beraber olma!” diye seslendi. Oğlu, “Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım” diye cevap verdi. Nûh dedi ki: “Bugün Allah’ın hükmünden ancak O’nun esirgedikleri kurtulacaktır” derken aralarına dalga giriverdi, böylece o da boğulanlardan oldu.”²⁰⁴

Ayetten de anlaşıldığı gibi Hz. Nûh’un iman etmeyen oğlu (Kenan ya da Yam), gemiye binmeyi reddederek yüksekçe yer olan dağı sığınak olarak görmüş, oraya suyun ulaşamayacağını ve korunacağını düşünerek Allah’ın azabını hafife almıştır.²⁰⁵

Dağların sığınak oluşuna bir örnek de bal arısı kıssasıdır. Konu Kur’an’da şöyle geçer:

“Ve Rabbin bal arısına şöyle ilham etti. Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kurdukları çardaklardan kendine yuvalar edin.”²⁰⁶

Ayette geçen “yuvalar”dan kasıt arıların özel olarak oluşturdukları petek ve altıgen şeklindeki gözcüklerdir. Çünkü arılar Yüce Allah tarafından kendilerine verilen bu özelliklerle muazzam yapıda petek oluşturmaktadırlar.²⁰⁷

Hz. Salih’in kendilerine peygamber olarak gönderildiği Semûd kavmi de o kadar uzun yıllar yaşamışlardı ki yaptıkları evler onların ömürlerince dayanamayıp yıkılmıştı. Bunun üzerine uzun ömürleri olmasına şımarmış, daha korunaklı ve sağlam diye düşünerek evlerini dağları yontarak yapmaya başlamışlardı.²⁰⁸ Kur’an, Semûd kıssasıyla ilgili şu ifadeleri kullanır:

“Siz burada, bahçelerin, pınarların içinde; ekinlerin, meyveleri uç vermiş hurma ağaçlarının arasında güven içinde bırakılacağınızı ve dağlardan ustaca evler oyup yapmaya devam edebileceğinizi mi sanıyorsunuz?”²⁰⁹

Semûd kavminin dağ yamaçlarında yaşadıkları, oraları oyarak evler yaptıkları bilinmektedir. Onların kayalara yazdıkları kitabeleri yapılan araştırmalarda

²⁰⁴ Hûd 11/42-43.

²⁰⁵ Taberî, *Câmi’ul Beyân*, 15/330; Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 3/172; İbn Kesîr, *Tefsîru’l Kur’ân’il Azîm* 6/97; Fahrûddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 17/351.

²⁰⁶ en-Nahl 16/68.

²⁰⁷ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 3/417.

²⁰⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 13/127-129.

²⁰⁹ eş-Şuarâ 26/149.

bulunmuş ve kendileriyle ilgili bazı bilgilere ulaşılmıştır. Dağları oyarak yaptıkları evler, Hicr olarak bilinen bölgede bugün insanların ziyaretine açık bulunmaktadır.²¹⁰

Tüm bunların yanı sıra Kur'an-ı Kerim'de insanların dağları yontarak oralarda evler yaptıklarını ve barındıklarını ifade eden ayetler de vardır.²¹¹

3.2.3. Hz. Dâvûd'un Emrine Verilmeleri ve Allah'a Secde Etmeleri

Tarihi verilere ve Kur'an'ın beyanına göre İsrâiloğulları'na peygamberlikle hükümdarlık ilk defa Hz. Dâvûd'un şahsında bir araya gelmiştir. İslâmî kaynaklarda nakledildiğine göre Hz. Dâvûd'un sesi hem çok gür hem de çok güzeldi. O, gür ve güzel sesiyle kendisine inzâl olunan Zebûr'u okumaya başladığında kurt kuş durup onu dinler, sesinden dağlar yankılanırdı. Allah dağları ve kuşları Hz. Dâvûd'un emrine vermiş, onlar da akşam sabah onun tesbihine katılmışlardır.²¹²

Kur'an-ı Kerim'de dağların Hz. Dâvûd'un emrine verildiğini ifade eden ayetlerde şöyle buyrulur:

*“Resulüm! Onların söylediklerine sabret, kulumuz Dâvûd'u, o kudret sahibi zatı hatırla. O, hep Allah'a yönelirdi. Doğrusu biz akşam sabah onunla beraber tesbih eden dağları, toplu halde kuşları onun emri altına vermiştik. Hepsi O'na yönelmiştir.”*²¹³

*Böylece bunu (bu fetvayı) Süleyman'a biz anlatmıştık. Biz, onların her birine hüküm (hükümdarlık, peygamberlik) ve ilim verdik. Kuşları ve tesbih eden dağları da Dâvûd'a boyun eğdirdik. Bunları biz yapmaktayız.*²¹⁴

*“Andolsun, Dâvûd'a tarafımızdan bir üstünlük verdik. ‘Ey dağlar ve kuşlar! Onunla beraber tesbih edin’ dedik. Ona demiri yumuşattık.”*²¹⁵ Görüldüğü gibi üç

²¹⁰ Abdülbaki Affan, *Geçmişten Günümüze Araplar Tarihi* (İstanbul: Festival Yayıncılık, 2020), 40.

²¹¹ en-Nahl 16/81; et-Tevbe 9/56-57; el-Hicr 15/82.

²¹² Ömer Faruk Harman, “Dâvûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV yayınları, 1994), 9/21.

²¹³ Sâd 38/17-19.

²¹⁴ el-Enbiyâ 21/79.

²¹⁵ Sebe' 34/10.

farklı sûrede bu bilgiler verilmektedir. Müfessirler dağların zikriyle kastedilenin ne olduğu üzerinde durmuşlar ve bu konuya açıklık getirmek istemişlerdir.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'a göre Allah Dâvûd'a öyle güzel ses vermiş ki o sesinin güzelliğiyle ne zaman tesbih etse bütün dağlar, kuşlar o tesbihe katılırdı.²¹⁶ Burada dağların ve kuşların teşbihinin, ses ve nağme yoluyla cevap vermeleri olarak yorumlamıştır.²¹⁷

İbn Kesîr de Hz. Dâvûd'un Zebûr'u çok güzel bir sesle okuduğunu ve kuşların havada durarak, dağların da yankılanarak bu zikre katıldığını söylemiştir.²¹⁸ Allah dağları güneşin doğuşu ve batışıyla tesbih edecek şekilde yaratmıştır, kuşlar da dağlar da Zebûr'a kayıtsız kalmayıp zikre katılırlar²¹⁹ diyerek ayeti yorumlamıştır.

Hayrettin Karaman, bu konuyla alakalı tesbihin hakikat mi mecaz mı olduğu konusunda müfessirlerin farklı görüşleri olduğunu zikretmiştir. Müfessirlerin bazıları bunun hakikat olduğunu ve bizim anladığımız bir dil ile Allah'ı zikrettiklerini savunurken bazıları bunun mecaz olduğunu ve kastedilen tesbihin hal diliyle olduğunu savunur. Onların tesbihi hiçbir sapmaya bulaşmadan Allah'ın emirlerine boyun eğmeleridir.²²⁰

Beydâvî, dağların tesbihinin hal diliyle, Hz. Dâvûd'a cisimlenen bir sesle veya Allah'ın onlarda bir kelam yaratmasıyla²²¹ olabileceğini ifade etmektedir. Ebusuûd da bu noktada Hz. Dâvûd'un duyduğu bir sesle ve Allah'ın yarattığı bir kelamla Allah'ı kutsarlar demektedir.²²² Dağların ve kuşların akıl sahipleri gibi muhatap alınmaları, Allah'ın emirlerine uyduklarını ve karşı gelmelerinin imkânsız olduğunu göstererek Allah'ın gücünün ve her şeyin sahibi olduğunun göstergesidir.²²³

²¹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/353.

²¹⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/465.

²¹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'ân'il Azîm*, 7/551.

²¹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'ân'il Azîm*, 10/64.

²²⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/693.

²²¹ Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 4/57.

²²² Ebusuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 7/124.

²²³ Ebusuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 7/124; Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 4/243.

Kurtubî bu meseleyi Hz. Dâvûd’a verilmiş bir mucize olarak görmektedir. Onun dağlarla ve kuşlarla birlikte Allah’ı anmasını ve insanların da buna şahit olmasını mucize göstergesi olarak yorumlamaktadır.²²⁴

Sonuç olarak dağlar da dâhil olmak üzere kendisine ilahlık vasfı verilen varlıkların Allah’ı tesbih etmesi, yaratıldıklarını ve O’nun iradesinde olduklarını açıkça göstermektedir.²²⁵

3.2.4. Rızkın Mekânlarından Olmaları

Dağlar çeşitli nimetlere ev sahipliği de yapmaktadır.²²⁶ Bu alanlar bitkiler ve hayvanlar için büyük çeşitlilik söz konusudur.²²⁷ Kur’an-ı Kerim’de dağların rızka ve nimete alan olmalarını ifade eden ayetlerde şöyle denilir:

*“Sizi yaratmak mı daha güç, yoksa yeryüzünü yaratmak mı ki onu Allah bina etti, onu yükseltip düzene koydu. Gecesini kararttı, gündüzünü ağarttı. Ondan sonra da yerküreyi döşedi. Kendiniz ve hayvanlarınız için bir faydalanma olmak üzere, yerden suyunu ve otlakını çıkardı ve dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi.”*²²⁸

Yukarıdaki ayetlerde Yüce Allah’ın yeryüzünde ve gökyüzünde bir düzen kurduğu, sarsılmayı önleyen dağları, otlakları ve orada bulunan suları fişkırtarak insanların ve hayvanların hizmetine verdiği belirtilmiştir.²²⁹ Dahası, dağlar hava akımını gerçekleştirirken, yerkürenin denge ve düzenine katkı sunmakta, yağmurun ve suyun dengesini sağlamak suretiyle de tüm yaşam için önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Hem bir kısım yer altı kaynaklarının oluşmasına olan katkısı hem de görünüm olarak güzelliğiyle dağlar bir nimettir.²³⁰

Konuyla ilgili bir başka ayet grubunda ise şu ifadelere yer verilir:

“Gökten uygun bir ölçüde yağmur indirip onu arzda durdurduk. Bizim onu gidermeye de elbet gücümüz yeter. Böylece yağmurun sayesinde sizin yararınıza hurma bahçeleri ve üzüm bağları meydana getirdik. Bunlarda sizin için birçok meyveler vardır ve siz onlardan

²²⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 15/159; Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 3/627.

²²⁵ Kaya, *Kur’an’da Dağlar*, 149.

²²⁶ Kaya, *Kur’an’da Dağlar*, 98.

²²⁷ Ahişkan, *Dağ Ekosistemlerinin Önemi ve Planlama Kriterleri*, 3.

²²⁸ en-Nâziât 79/27-33.

²²⁹ Taberî, *Câmi’ul Beyân*, 24/207; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/697.

²³⁰ Kaya, *Kur’an’da Dağlar*, 101.

yersiniz. Tûr-i Sinâ'da da yetişen bir ağaç daha meydana getirdik ki bu ağaç hem yağ hem de yiyenlerin ekmeğine katık edecekleri zeytin verir."²³¹

Yukarıda zikredilen ayetlerde dağda yetişen zeytin ağacının insanlara çeşitli şekillerde rızık olduğu açıkça söylenmektedir. Bir söylentiye göre Tufan olayından sonra ilk yetişen ağaç zeytin ağacıdır ve Allah bu ağacı mübarek olarak nitelendirmiştir.²³² Taberî'ye göre Allah'ın yarattığı yağmur da bir rızıktan ibarettir.²³³ Yaşayan tüm canlılar için bunların yaratılması ve dağların da bunlara fonksiyonel olarak yardımcı olması da rızıktır. Elmalılı'ya göre Allah'ın yaratmış olduğu tüm bu nimetler onun gücünün ve ihtişamının sembolü olan bir düzenin göstergesidir.²³⁴

3.2.5. Teşbih (Benzetme) Aracı Olmaları

Bir şeyi başka bir şeye benzetme anlamına gelen teşbih sanatı;²³⁵ bir durumu açıklığa kavuşturmak, anlatılmak istenen manayı açıklamak ve de uzak olan manayı yakına çekmek anlamına gelmektedir.²³⁶ Kur'an'ın bazı ayetlerinde teşbih sanatı karşımıza çıkmaktadır. Mesela aşağıdaki ayetlerde bunun örneklerini bulabiliriz.

*"Ve denizlerde yüziüp giden dağ gibi gemiler O'nundur."*²³⁷

*"Dağ gibi gemilerin denizde akıp gitmesi de O'nun varlığının ve kudretinin delillerindendir."*²³⁸

Yukarıdaki ayetlerde edebi güzellik unsuru olarak tasvir kullanılmış ve gemiler dağlara benzetilmiştir. Burada benzeyen ve benzetilenin ortak yönü üstünlüktür. Aynı zamanda bu üstünlük göstergesinde vurgulanan, Allah'ın gücünün ve kudretinin varlığıdır.²³⁹

²³¹ el-Mü'minûn 23/18-20.

²³² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/181.

²³³ Taberî, *Câmi'ul Beyân*, 19/20; İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'ân'il Azîm*, 8/117.

²³⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/521.

²³⁵ İsmail Durmuş, "Teşbih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/553.

²³⁶ Fadime Kavak, *Kur'an'da Edebi Tasvir* (Bursa; Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 61.

²³⁷ er-Rahmân 55/24.

²³⁸ eş-Şûrâ 42/32.

²³⁹ Kavak, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, 65.

Râzî, ayetlerde geminin tıpkı bir dağa benzetilmesini, Allah'ın gücüne vurgu yapması olarak yorumlamaktadır. Çünkü suyun üzerinde tüm heybetiyle duran ve hareket eden bu dağ gibi yüce geminin hareketinin ancak Allah'ın takdiriyle olabileceğine söylemektedir.²⁴⁰ Aynı zamanda bahsi geçen ayetlerde Allah'ın kudretinin yanında denizlerdeki nimetlerine de vurgu yapılmaktadır.²⁴¹ Seyyid Kutup da bunların ibret vesilesi olduğunu ve Allah istemezse bunlara kimin güç yetirebileceğini savunur ve yine ona göre insanlara sunulan bu nimetler her an yok olabilir, kulun Allah ile kurduğu bağdan daha önemli bir şey yoktur.²⁴² Mehmet Okuyan'a göre bu ayetlerde denizlerin insan için başka nimet boyutlarına vurgu yapılmaktadır. Karada dağlar nasıl insanlar için cüsseleriyle büyüklüğü ifade ediyorlarsa gemiler de denizdeki canlılara göre büyük varlığı gösterir. Kocaman gemilerin hareketi, suda yüzmesi Allah'ın kanunu ve insanlara bahşettiği nimetidir. İnsan her ne kadar üreten, geliştiren bir canlı olsa da aslında her şeyin Allah'a nispet edilmesi gerektiğini bilmelidir. Aynı zamanda Okuyan, kocaman gemilerin dağlara benzetilmesinde bir başka mananın da dağların hareket ettiklerine işaret olabileceği şeklinde bir düşünceye sahiptir. Kıyamet sahnesinde dağların tıpkı bulutlar gibi hareket edeceğinin²⁴³ Kur'an tarafından söylenmesinden bu yorumu çıkardığı anlaşılmaktadır.²⁴⁴ *Envârü't-tenzîl*'de büyük cisimler aynı hızda olmalarından dolayı, hareket ettiklerinde hareketlerinin farkına varılmaz. Bundan dolayı dağlar, bulutlar gibi hareket etmektedir, denilmiştir.²⁴⁵ Aşağıdaki ayetlerde dalgalar, büyüklüğü sebebiyle dağa benzetilmiştir.

“Nihayet emrimiz gelip de sular coşup yükselmeye başlayınca Nûh'a dedik ki: “(Canlı çeşitlerinin) her birinden birer çift ile - (boğulacağına dair) aleyhinde söz geçmiş olanlar dışında- aileni ve iman edenleri gemiye yükle!” Zaten onunla beraber pek azı iman etmişti. (Nûh) dedi ki: “Gemiye binin! Onun yüzüp gitmesi de, durması da Allah'ın adıyladır. Şüphesiz ki Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir.” Gemi, dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu. Nûh, gemiden uzakta bulunan oğluna: Yavrucuğum! (Sen de) bizimle beraber bin, kâfirlerle beraber olma! diye seslendi. Oğlu: Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım, dedi. (Nûh): “Bugün Allah'ın emrinden (azabından), merhamet sahibi Allah'tan başka

²⁴⁰ Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 29/353.

²⁴¹ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 8/202.

²⁴² Seyyid Kutub, *Fî Zılâl-il Kur'an*, 9/81.

²⁴³ en-Neml 27/88.

²⁴⁴ Mehmet Okuyan, *Beyânâtü'l-Furkân Kur'an-ı Kerîm'den Mesajlar* (İstanbul: Kıraat Yayınları, 2014), 216-217.

²⁴⁵ Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 4/169.

*koruyacak kimse yoktur” dedi. Aralarına dalga girdi, böylece o da boğulanlardan oldu.”*²⁴⁶

Ayet-i Kerîme’de önce usulca akan suyun sonra birden azgın dalgalara dönüşmesi, tıpkı insan ruhunun sergileyebileceği tutumun tabiat tarafından da sergilendiğini göstermektedir. Burada tabiat ile insan ruhunun uyumu yine Kur’an’ın kullanmış olduğu tasvir sanatına bir örnektir.²⁴⁷ Kurtubî, dalgaların her bir şeyi on beş zira (yaklaşık 8 m) aştığını söylemesi dalgaların yükseklikleri açısından dağa benzetildiğini düşündürebilir.²⁴⁸ Kadı Beydâvî de suların dağ tepesini aşacak kadar yükseldiğini ifade etmektedir.²⁴⁹ Râzî, dalgaların dağı andıracak büyüklükte olmasını çok şiddetli kasırganın ve fırtınanın var olduğunun göstergesi olduğunu düşünür.²⁵⁰ Seyyid Kutub da dalgaların dağları yutabilecek büyüklükte olmasını, insana bir ders verdiğini ve korkunçluğu noktasında bir ipucu olduğunu savunmaktadır.²⁵¹ Ayrıca Seyyid Kutub’a göre azgın dalgalar ve fırtına içerisinde geminin suda yol alabilmesi Allah’ın gözetimiyledir.²⁵²

*“Bunun üzerine Mûsâ’ya: Asan ile denize vur diye emrettik. Deniz derhal yarıldı, her parça koca bir dağ gibi oldu”*²⁵³ ayetini Râzî, denizin yarılarak on iki parçaya ayrıldığını ve her bir parçanın dağ kütlesi olarak görüldüğünü ifade etmiştir. Denizin bölünerek böyle parçalar haline gelmesini Râzî, Allah’ın mucizesi olarak yorumlamıştır.²⁵⁴

Netice olarak Nur sûresinde; *“...gökten oradaki bulut dağlarından dolu yağdırır da bunu dilediğine isabet ettirir...”*²⁵⁵ ayetinde dağ ile bulut benzetmesini Kadı Beydâvî, yeryüzünde nasıl taştan dağlar varsa gökte de buzdan dağlar olabilir düşüncesiyle bulutları meydana getiren parçaların dağlara benzetildiğini söyler.²⁵⁶

²⁴⁶ Hûd 11/40-43.

²⁴⁷ Kavak, *Kur’an’da Edebi Tasvir*, 267; Seyyid Kutub, *Fî Zılâl-il Kur’an*, 6/79.

²⁴⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 9/38.

²⁴⁹ Beydâvî, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, 3/135.

²⁵⁰ Fahrûddin er-Râzî, *Meftâihu’l-Gayb*, 17/350.

²⁵¹ Seyyid Kutub, *Fî Zılâl-il Kur’an*, 6/79.

²⁵² Seyyid Kutub, *Fî Zılâl-il Kur’an*, 6/78.

²⁵³ eş-Şuarâ 26/63.

²⁵⁴ Fahrûddin er-Râzî, *Meftâihu’l-Gayb*, 24/507.

²⁵⁵ Nûr 24/43.

²⁵⁶ Beydâvî, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, 4/110.

3.2.6. Korkutma Aracı Olmaları

Kur'an'da çeşitli özelliklerine değinilen dağların korkutma unsuru olarak da kullanıldığı görülmektedir. Nitekim İsrâiloğullarına karşı gerçekleşmiş olan bu durum Kur'an'da şu ifadelerle anlatılmaktadır:

“Hatırlayın ki sizden sağlam bir söz almış, üzerinize de dağı kaldırmıştık...”²⁵⁷

“Bir zamanlar İsrâiloğulları'nın üzerine dağı bir gölgelik gibi kaldırdık da üstlerine düşecek sandılar. Size verdiğimiz kuvvetle sarılın ve içinde olanı aklınızda tutun ki korunasınız dedik.”²⁵⁸

Ayetlerden anlaşıldığı üzere Hz. Mûsâ, Tûr dağında Allah ile görüşüp ondan Tevrat hükümlerini ihtiva eden on iki levhayı aldıktan sonra halkının yanına dönüp bu emirlere uymalarını istemiştir. İsrâiloğulları ise Allah'ın Hz. Mûsâ'yla konuştuğu gibi kendileriyle de konuşmasını isteyerek emre uymayı reddetmişlerdir. Bunun üzerine Allah, dağı İsrâiloğulları'nın üzerine kaldırarak askıda tutmuş, Hz. Mûsâ'nın buyruğuna uymaları noktasında tehdit unsuru olarak kullanmıştır.²⁵⁹

Râzî'ye göre dağın kaldırılması meselesi İsrâiloğulları'nın kendilerine emredilen Tevrat hükümlerine uymalarının ve bağlılık göstermelerinin sağlanması amacıyla gerçekleşmiştir.²⁶⁰ Bir rivayete göre ise İsrâiloğulları Tevrat'taki hükümleri uygulamak istemeyince Allah, emre uymalarını ve secde etmelerini sağlamak amacıyla dağı onların üzerine kaldırmıştır.²⁶¹

Tüm bunların yanında, dağın adeta onların üzerine çökecek gibi görünmesi Allah'ın gücünün göstergesidir. Allah ile İsrâiloğulları arasında sıradan bir anlaşma olmadığına ve bu anlaşmayı bozmaları durumunda sonucuna katlanmaları gerektiğine dikkat çekilmiştir.²⁶²

²⁵⁷ el-Bakara 2/63.

²⁵⁸ el-A'râf 7/171.

²⁵⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 1/137; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 1/436.

²⁶⁰ Fahrûddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 3/538.

²⁶¹ Taberî, *Câmi'ul Beyân*, 2/157-158.

²⁶² Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani-Hamdi Aktaş vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 2/112.

3.2.7. Hava Olaylarına Etki Etmeleri

Birçok nehrin sularının dağlardan çıkmasından dolayı dağlar, su deposu veya dünyanın su terazileri olarak bilinmektedir. Bu özelliğinden dolayı dağların hava olaylarına etki ettiği de söylenebilir. Meteorolojik olarak Kur'an'da;

“Görmez misin ki, Allah bulutları yürütür, sonra onları birleştirir, sonra onları üst üste binip yoğunlaşmış bulut kümesi haline getirir. Bu sırada bulut aralıklarından çıkan şimşegi görürsün; gökten, oradaki bulut dağlarından dolu yağdırır da bunu dilediğine isabet ettirir, dilediğinden de onu uzaklaştırır, bu arada şimşegin parıltısı neredeyse gözleri kör edecek”²⁶³ buyurulmaktadır.

Râzî, bu ayet hakkında iki görüş belirtiyor. Birinci görüşe göre; Allah gökyüzünde doludan dağlar yaratmıştır ve o dağlardan dilediği kadarını indirir. İkinci görüşe göre ise; ayette gök ile kastedilen insanların üzerinde bulunan şeyin bulut olması ve yükseklikten dolayı bu şekilde ifade edilmiş olmasıdır. Bulutların büyük olmasından dolayı dağlara benzetildiği ve mecaz bir anlam verildiği kanaatindedir. Tüm bu görüşlerine ilave olarak Allah'ın semada doludan oluşan bir dağ yaratmış olabileceğini de düşünmektedir. Ayrıca Allah'ın buna güç yetirebileceğinden ötürü ayetin zahiri manasının uygun olduğunu da vurgulamaktadır.²⁶⁴

Beydâvî de sema ile kastedilenin bulut olduğunu ve insanın üstünde olan her şeye sema dendiğini ifade eder. Büyüklükleri dağlara benzeyen parçalar da bulutu meydana getirir. Bu duruma birkaç şekilde mana vermiştir. Şöyle ki; nasıl kuvvetli bir dolu yağdığında gökten bir buzdağı yere iniyormuş gibi oluyorsa Allah semadan kendinde dolu bulunan dağlar indirmektedir. Ya da dağ büyüklüğünde bulutlardan dolu indirmesi dağlara yapılan benzetmedir.²⁶⁵

Zemahşerî ise bu ayette geçen ifadeye iki anlam vermektedir: Ya Allah yeryüzünde kayalık dağlar yarattığı gibi gökte de dolu dağları yarattı ya da ayette

²⁶³ Nûr 24/43.

²⁶⁴ Fahrûddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 24/403-404; Abdulkadir Demir, “Müfessir Fahreddin er-Râzî'nin Meteorolojik Olaylarla İlgili Âyetlere Yaklaşımı”, *Eskiye* 40 (Mart 2020), 292.

²⁶⁵ Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 4/110; Ahmet Vefa Temel, “Kur'an'daki Meteorolojik Kavramların Değerlendirilmesi”, *Diyanet İlmi Dergisi* 57/1 (Mart 2021), 84.

dağlar ile çokluk kastedilmektedir. Nitekim çok mala sahip olanların dağlar kadar malım var demesi buna örnektir.²⁶⁶

Süleyman Ateş, bu ayeti Allah'ın büyüklüğünün, gücünün ve hikmetinin tabiat olaylarıyla anlatılarak gösterildiğine dikkat çeker. Allah'ın denizden kaldırdığı buhar ile oluşan bulutları yürüttüğü ve birbiri üzerine yığarak yağmur yağdırdığı ya da birbiri üzerine yığılmış dağ gibi bulutlardan dolu yağdırmasıdır. Tüm bu olay Allah'ın yasaları çerçevesinde gerçekleşir.²⁶⁷

Mâtürîdî konuya şöyle bir yaklaşım serdeder: Bazılarına göre kardan dağlar var ve Allah dolu ile karı o dağlardan bulutlara indirir. Bazılarına göre de Allah'ın gökte doludan yarattığı ve bunları indirdiği birtakım dağlardır. Ayette dağların gökte kar ya da doludan oluştuğuna dair net bir bilgi yoktur. Allah sadece dolunun orda bulunduğu bilgisini vermiştir. Çokluğu, şiddeti, kalınlığı ya da büyüklüğü sebebiyle nesneler dağlara benzetilebilir. Ancak ayette geçen dağların gökte ya da yer ile gök arasında mı nerede olduğu bilinmez.²⁶⁸

Mevdûdî, ayette mecaz bir anlam olarak dağlar ifadesinin donmuş bulutları kastediyor olabileceğini ifade eder. Ayrıca göklere uzanan ve karla kaplı doruklarının, bulutlarda dolu fırtınası olarak sonuçlanan yoğunlaşmalara sebep olduğu yüksek dağlar kastedilmiş olabilir, der.²⁶⁹

Diyanetin Kur'an Yolu Tefsirinde bulut dağlarından dolu yağdırır ifadesinin yağmurun, dolunun ve şimşeğin nasıl oluştuğunu ve bu olaylarla ilgili tabiat kurallarını anlattığını zikreder. Bunların Allah'ın izniyle gerçekleştiğini, O'nun kudretini kavramaya vesile olduğunu ve ders çıkarmaya teşvik ettiğini ifade eder.²⁷⁰

Meteoroloji biliminde ayette bahsedilen bulut türüne "kümülonimbus" adı verilmektedir. Bu bulut türü çok şiddetli hava olayları meydana getirmektedir. Bu bulut basık, şeklinden dolayı örse benzetilen tepesi olan uzun, gök gürültüsü, yağmur, bazen de dolu ve hortum üreten, yüksek bir kule veya dağ görünümünde olan bulut veya bulut kümesidir. 4-5 mil yüksekliğindeki bu bulutların dağ gibi bir

²⁶⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/245.

²⁶⁷ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 6/201.

²⁶⁸ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 10/183-184.

²⁶⁹ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 3/553.

²⁷⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/88.

yapıda olması Kur'an'ın benzetmelerinin muntazam bir şekilde yapıldığının göstergesidir.²⁷¹

3.2.8. İlahi Emanetin Sorumluluğundan Kaçınmaları

Dağlara, göklere ve yeryüzüne birlikte ilahi emanet teklif edildiğinde, dağların bu sorumluluğun ağırlığından dolayı emaneti üstlenmekten kaçınmaları Kur'an'da şöyle anlatılır:

*“Şüphesiz biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi. Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir.”*²⁷²

Ayette bahsi geçen emanet kavramına farklı anlamlar ve yorumlar getirilmiştir. Bazı kaynaklarda “itaat etmek” ya da “farzlar (ibadetler)” anlamı verilirken bazı kaynaklarda insana verilen “akıl” ve “sorumluluk” anlamlarında kullanılmıştır.²⁷³ Bazı müfessirler de emanet kavramına aşağıdaki açıklamaları getirmişlerdir.

Süleyman Ateş, emanet ile kastedilen, dinin bütün görevleri,²⁷⁴ insanın yükümlü olduğu tüm emir ve yasaklardır; derken,²⁷⁵ Ebusuûd, emaneti sorumluluk olarak nitelemiştir. Böyle bir emrin içerisinde yerler, gökler ve dağlar gibi güçlü varlıklarla zikredilmesinin, sorumluluğun önemine vurgu yaptığını savunmaktadır.²⁷⁶ Son dönem müfessirlerden Elmalılı ise; onların emaneti yüklenmek istememelerini, emanetin dayanamayacakları derecede ağır, zor ve sorumluluk gerektiren bir yük olmasından ve emanetin büyüklüğünden kaynaklandığını dile getirmektedir.²⁷⁷

Beydâvî'ye göre emanetten kasıt, fitrata ve iradeye bağlı itaattir. Yani bütün varlıklara yapacakları görev emanet olarak verilmiş, akıl ve irade sahibi olmayan varlıklar fitratları gereği görevlerini yaparken, insan görevinde ihmal yapmıştır.

²⁷¹ Temel, “Kur'an'daki Meteorolojik Kavramların Değerlendirilmesi”, 81.

²⁷² el-Ahzâb 33/72.

²⁷³ Ali Parlak, “Ahzab Suresi 72. Ayetin Mana ve Medlülü”, *İslami Araştırmalar ve Dergisi* 35/1 (Mart 2024), 113.

²⁷⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 14/253.

²⁷⁵ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsîri*, 7/208.

²⁷⁶ Ebusuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 7/118.

²⁷⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/342.

Zaten kendisine emanet teklif edilenlerde akıl, bilinç ve kavrayış olsaydı da bunu yüklenmekten kaçınırlardı. İnsan zayıf ve gevşek bir iradeye sahip olmasına rağmen bu görevi yüklenmiştir. Bu da dünyada ve ahirette hayırlı karşılık göreceğini ifade eder.²⁷⁸

Mevdûdî'ye göre insanın yaptığı davranışlardan sorumlu olması, iyi amellerinin ödüllendirilip kötü amellerinin cezalandırılmasını gerektirir. Allah, davranışlarını yönetecek güç ve yetkileri insana vermiş, bu güç ve yetkiyi nasıl kullanacağını hesabını ise Allah'a verecektir. Burada emanet kelimesi, yeryüzünde insana verilen hilafet görevi anlamında kullanılmıştır. Göklerin ve yerlerin büyüklüğüne, dağların muazzam ölçülerine rağmen emaneti yüklenme cesareti gösterememeleri, emanetin önemine ve büyüklüğüne dair fikir vermektedir.²⁷⁹

Yukarıda zikredilen Ahzâb sûresi 72. ayete bazı müfessirlerin hakiki mana vermelerine rağmen Kur'an Yolu tefsirinde temsili anlatımın söz konusu olduğu savunulmaktadır. Emanet, insandan daha büyük, güçlü ve dayanıklı görünen gökler, yerler ve dağların taşıyamayacağı kadar ağır ve önemlidir. Bu önemdeki emaneti insan yüklenmiştir. Çünkü bunu yapabilecek kabiliyette ve yetenekte yaratılmıştır. Ancak neyi yüklendiğinin de bilincinde olmalıdır yoksa onu hakkıyla taşıyamaz.²⁸⁰ Zemahşerî'ye göre de cansız varlıklara emanetin sunulması ve onların bundan kaçınması mecâzi bir anlatımdır.²⁸¹

İnsanın sorumluluğu ve yapması gerekenlerin ayrıntılı açıklandığı Kur'an-ı Kerim'de dağlardan bilinçli bir insan gibi bahsedilmiştir. Bununla birlikte bu ayette Kur'an'ın değerini göstermek ve sorumluluğun ağırlığını anlatmak için Kur'an'ın dağa indirilmesi ihtimaline de değinilmiştir. Sorumluluğu yerine getirme çabası içerisine girecek olan dağın, Allah korkusuyla paramparça olacağı şu ifadeyle anlatılmaktadır.²⁸²

²⁷⁸ Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 4/240.

²⁷⁹ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 4/466.

²⁸⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/405.

²⁸¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/564.

²⁸² Kaya, *Kur'an'da Dağlar*, 165.

“Şayet biz bu Kur'an'ı bir dağın üzerine indirmiş olsaydık, onu Allah korkusundan titremiş ve paramparça olmuş görürdün. İşte bu misalleri insanlar düşünsün diye veriyoruz.”²⁸³

Bilindiği üzere Kur'an'ı Kerim, insanlar için gönderilmiş ilahi bir kitaptır. Ancak insan ise emir ve yasaklara uyma konusunda zafiyet göstererek Allah'ın hükümlerine yüz çevirir. İrade sahibi olmayan dağların ise Allah'ın emirleri karşısında boyun eğmesi hatta yapamama korkusuyla parçalanmaları, insanlara düşünmeleri ve ibret almaları için misal olarak gösterilmektedir.²⁸⁴

Kur'an Yolu tefsirinde dağ motifi üzerinden böyle bir misal verilmesinin insan hayatında dağın heybet ve yüksekliğiyle tasavvurlarını çokça etkilemiş olmalarından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Bu sayede verilen örneğin somut olarak herkes tarafından kavranılacağı vurgulanmaktadır.²⁸⁵ Dolayısıyla ayetteki bu misalin kime olduğu konusunda üç farklı görüş vardır. Birinci görüşe göre hitap kâfirlere, ikinci görüşe göre Hz. Peygambere ve üçüncü görüşe göre ise ümmete olmaktadır.²⁸⁶

Zemahşerî, emanetin dağlara yüklenmesi ayetinde olduğu gibi bu ayette de canlandırma yapıldığını, temsili bir anlatımla insanın Allah'ın hükümlerini ciddiye almamasına karşın kınandığını ifade etmektedir.²⁸⁷ Bu örnekler Kur'an'ın büyüklüğünü ifade etmektedir.²⁸⁸ Mehmet Sait Şimşek de Kur'an öyle yüce bir kitaptır ki dağın akli olsa da bu sorumluluğu üstlense o kadar heybet ve yüksekliğine rağmen saygı ve korkudan dağılıp un ufak olurdu. İnsan akıl sahibiyken Kur'an gerçeklerine boyun eğmek yerine duyarsız kalabiliyorlar diyerek ayete yorum getirmektedir.²⁸⁹

Sonuç olarak Akıl ve şuur ile emaneti üstlenen insan, cennet ve cehennem ihtimalleri ile karşı karşıyayken Kur'an hükümlerine sarılmak yerine zalim ve cahil

²⁸³ el-Haşr 59/21.

²⁸⁴ Taberî, *Câmi'ul Beyân*, 23/300.

²⁸⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/303.

²⁸⁶ Selman Ekici, *Kur'an'da Huşû Kavramı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 91-92.

²⁸⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/509.

²⁸⁸ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 9/362.

²⁸⁹ Mehmet Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Beyan, 2012), 5/210.

davranabilmektedir.²⁹⁰ Zira insan ancak Allah'ın emirlerine uyduğunda hayatını ilahi bir düzene getirmiş olmaktadır.²⁹¹ Nitekim ayet, kalbi katı olan, düşünmeyen ve ürperti duymayan insanı kınamakta ve eleştirmektedir.²⁹² Kur'an bu öğütlerle insanları düşünmeye teşvik ederken düşünmeyi terk edecek geçerli bir mazerete de izin vermemekte ve sorumluluktan kaçılmayacağını bildirmektedir.²⁹³

3.2.9. Peygamberden İstenilen Mucizeye Cevap Olarak Verilmeleri

Mekkeli müşrikler, Hz. Peygamberden bazı mucize isteklerinde bulunmuşlar ve bu gerçekleştiğinde iman edeceklerini söylemişlerdir. Kur'an-ı Kerim'de bu isteğin gerçekleşmesi durumunda dahi müşriklerin iman etmeyeceğini söyleyen ayette dağlardan bahsedilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur:

*“Eğer gelmesi sebebiyle dağların yürütüldüğü veya yerin parçalandığı yahut ölülerin konuşturulduğu bir Kur'an olsaydı (yine inanmazlardı). Fakat bütün işler Allah'a aittir. Müminler bilmezler mi ki, Allah dileseydi bütün insanları hidayete erdirirdi? Allah'ın vaadi gelinceye kadar inkâr edenler yaptıklarından dolayı ya hep felaketle yüz yüze olacaklar veya felaket onların yurtlarını çepeçevre kuşatacak. Allah, vaadinden asla dönmez.”*²⁹⁴

Rivayete göre Mekke müşriklerinin ileri gelenlerinden Ebu Cehil başta olmak üzere birkaç kişi Kâbe'nin yakınlarında oturmuş sohbet ederlerken Hz. Peygamber yanlarına gelerek onlara İslam'ı anlatmıştır. Bunun üzerine onlar da İslam'ı kabul etmek için Allah'ın elçisinden, Mekke dağlarını yürüterek kendileri için alan açmasını, nehirler akıtmasını, rüzgârların kendilerinin emrine verilmesini ve Hz. İsa gibi ölülerini diriltmesini istemişlerdir. Bu isteğin gerçekleşmeyeceğini bildirmek için bu ayet indirilmiştir.²⁹⁵

Râzî, müşriklerin bu istekleri gerçekleşseydi bile onların yine de Allah'a iman etmeyeceklerini ifade etmektedir. Râzî'nin bu yorumunu aşağıdaki ayet desteklemektedir.²⁹⁶

²⁹⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/521.

²⁹¹ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Anadolu, 1989), 12/6105.

²⁹² Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 8/233; Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 5/202.

²⁹³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 18/44.

²⁹⁴ er-Ra'd 13/31.

²⁹⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 9/319; Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 19/42.

²⁹⁶ Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 19/42; Kaya, *Kur'an'da Dağlar*, 153.

*“Eğer istedikleri gibi onlara melekleri indirseydik, ölümler de onlarla konuşsaydı ve her şeyi toplayıp karşılıklarına getirseydik, Allah dilemedikçe yine de iman edecek değillerdi”*²⁹⁷

Ayetin iniş sebebine bakıldığında tefsirlerde verilen bilgilere göre müşrikler, Mekke'nin zor koşullarına karşılık arazilerinin genişlemesi için dağların yürütülmesini ve Hz. Dâvûd, Hz. İsâ ve Hz. Süleyman'a verildiğini bildikleri bazı mucizelerin gerçekleşmesini istemektedirler. Bu istekleri gerçekleştirme güç ve yetkisi Allah'ın takdirindedir.²⁹⁸ Onların bu mucizeleri istemelerinin sebebi inanmak veya gerçeği bulmak değil, Hz. Peygamber'i zora sokmak ve alay etmektir.²⁹⁹

Müşriklerin tabiat kanunlarına aykırı bu isteklerde bulunmalarına karşılık kendilerine mucize olarak hep Kur'an-ı Kerim verilmiştir. Çünkü bu mucizeleri gerçekleştirecek bir kitap olsaydı o da illa ki Kur'an olurdu. Bir dağa indirilse dağı paramparça yapabilecek güçte olan Kur'an,³⁰⁰ insanlara doğru yolu göstermek için indirilmiştir. Allah istese herkesi doğru yola kavuşturacakken bunu yapmaz çünkü dünyanın amaçlarından biri de imtihandır. Allah, dünyayı bir sisteme ve düzene göre yaratmıştır. İnsana bir takım yetenekler vermiş, uygun ortamı da yaratarak özgür iradesiyle insanı baş başa bırakmıştır. Bu sebeple dilediği herkesi hidayete erdirecekken iradenin anlamını ortadan kaldırmamak adına müdahalede bulunmamıştır.³⁰¹ Müşriklerin mucize gelmediği için inanmadıklarını zannederek üzülen müminlerin üzülmemesi için Allah, dileseydi herkesi doğruya ulaştıracağını haber vermektedir.³⁰² Müşrikler bu noktada kalpleri katı olarak gerçeğe duyarsız kalmaktadırlar.³⁰³

Elmalılı'ya göre vahiy ve peygamberler böyle isteklerin gerçekleştirilmesi amacıyla gönderilmemiştir. Kur'an'ın yüceliği ve üstünlüğü bu olaylara sebep olabilmekten uzak değilse de sırf bunların yeterli nedeni değildir. Kur'an'ın manevi bolluğunu böyle maddi şeylerden önce kalplerde görmek gerekir. Dağların

²⁹⁷ el-En'âm 6/111.

²⁹⁸ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 2/358.

²⁹⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/290.

³⁰⁰ el-Haşr 59/21.

³⁰¹ Yıldırım, *İlmin Işığında Kur'an Tefsiri*, 6/3079.

³⁰² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/291.

³⁰³ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 3/76-77.

yürütülmesi, yerin parçalanması, ölülerin dirilmesi gibi mucizelerin gerçekleşmesiyle sağlanan yarar, Kur'an'ın gönüllere hitabı kadar rahmet olamazdı. Bununla beraber dağlar gibi katı ve dikbaş, ölümler gibi duygusuz öyle kalpler vardır ki sırf kendilerine Kur'an okunmasıyla imana gelmez ve Allah'ın zikrini duymazlar.³⁰⁴

3.2.10. Allah'ın Yeniden Diriltme Gücüne Şahit Olmaları

Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam dininde hakkında çokça bilgi verilen Hz. İbrâhim, temel referans noktası kabul edilir. İslami kaynaklarda Allah'ın tek olduğu inancını kazandırmak için yapmış olduğu faaliyetler hakkında bilgi verilmiştir.³⁰⁵

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrâhim'in sorgulayıcı ve düşündürücü metotlar kullanarak iman konusunda hedef kitlesine etki etmeye çalışan bir peygamber olduğuna atıf yapılmaktadır.³⁰⁶ Yine Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrâhim, kalbi mutmain olsun diye Allah'ın ölümleri nasıl diriltileceğini kendisine göstermesini istemiş, Allah da bunun üzerine dört kuş alıp her birini farklı bir dağa koymasını emretmiştir. Dağlar da bu olayın gerçekleştiği mekânlar olarak olaya şahitlik etmişlerdir. Kur'an'da bu durum şöyle geçmektedir.

“İbrâhim ‘‘Rabbim! Ölümleri nasıl diriltiyorsun, bana göster!’’ deyince, Rabbi ‘‘Yoksa inanmıyor musun?’’ demişti. O ‘‘Hayır inanıyorum, fakat kalbim tam kanaat getirsin diye’’ cevabını verdi. Rabbi ‘‘Kuşlardan dört tane al, onları kendine alıştır, sonra (parçalayıp) her bir tepeye onlardan bir parça bırak, sonra onları çağır. Koşarak sana gelecekler ve şunu bil ki, Allah hep galiptir ve hikmet sahibidir’’ buyurdu.’’³⁰⁷

Hz. İbrâhim'in böyle bir soru sormasının sebebi olarak müfessirlerin farklı görüşleri vardır. Birincisi, Hz. İbrâhim, deniz kenarında bir leş görür ve deniz kabarıp leş denize giderse deniz canlıları, gitmezse de yırtıcı hayvanlar onu yiyecektir. Bunun üzerine Hz. İbrâhim, tüm canlıların yediği bu leşi nasıl tekrar dirilteceğini Allah'a sormuştur. İkincisi, Hz. İbrâhim'in Nemrud'la olan tebliğ

³⁰⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/151.

³⁰⁵ Ömer Faruk Harman, “İbrâhim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/266.

³⁰⁶ Abdurrahman Ateş, “Ölümlerin Nasıl Diriltildiğinin Kuşlar Üzerinden Hz. İbrahim'e Gösterilmesi (Bakara 260. Âyetin Anlamı İle İlgili Bir Değerlendirme)”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Şubat 2017), 19. Ayetler için daha ayrıntılı bk; Bakara 2/258, el-Enbiyâ 21/52-67, es-Sâffât 37/85-96.

³⁰⁷ el-Bakara 2/260.

konusmasında asıl öldüren ve diriltenin Allah olduğunu söylemesi ve Allah'tan böyle bir talepte bulunmasıdır. Üçüncüsü, kendi kavmi bu duruma şahitlik etsin ki kalplerindeki inkâr yok olsun ve iman etsinler diyedir.³⁰⁸ Allah'tan böyle bir talepte bulunması, inanmadığından veya şüphe duyduğundan değil, görerek ve hissederek kesin bilgiye ulaşmak istemesindendir.³⁰⁹ Burada mecaz yollu bir anlatım söz konusudur. Çünkü 'nasıl' sorusu varlığı kabul edilen bir şeyin durumuyla ilgili sorulur. Yani ayette diriltme kabul edilmekte, diriltmenin şekli hakkında soru sorulmaktadır.³¹⁰

Bu ayette kuşların sayısı dışında türleri ile ilgili bilgi verilmemiştir. Ancak müfessirler bu kuşların türleri hakkında yorumlarda bulunmuşlardır. İbn Abbas'tan rivayete göre kuşların türü hakkında kuğu, tavus, horoz ve güvercin veya kaz, deve kuşu, horoz ve tavus kuşlarıdır.³¹¹ Ayette bu kuşların örnek olarak verilmesinin sebebi insana yakınlıkları, canlı özelliklerini kendilerinde toplamaları ve insanların kalbindeki dünyalık zevklere işaret etmiş olmalarındandır.³¹² Mutasavvıflar da bahsi geçen dört kuşun nefis olduğunu, nefsini öldürmeyenin kalbinin Allah ile dirilmeyeceğini ifade etmişlerdir.³¹³

Müfessirler dağların sayısı hakkında yorumlarda bulunmuşlardır. Dağların sayısı bir görüşe göre dört, başka görüşe göre yedidir.³¹⁴ Dağ sayısının dört olduğunu savunanların görüşüne göre sayı kuzey, güney, doğu ve batı yönlerini temsil etmektedir. Bu yönleri dağlara benzetmiştir.³¹⁵ Yönleri temsilen dağ sayısının dört olduğunu söyleyenler olduğu gibi, Hz. İbrâhim'in görüş alanındaki dağların kastedildiğini bunların da yedi tane olduğunu söyleyenler vardır.³¹⁶ Taberî, dağların sayısı ile ilgili dört ve yedi diyen görüşlerin bir dayanağı olmadığını, kastedilenin dünyadaki bütün dağlar olduğunu savunmuştur.³¹⁷ Zemahşerî'ye göre

³⁰⁸ Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 6/514.

³⁰⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 1/412-413.

³¹⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 3/300.

³¹¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'an'il Azîm*, 2/447.

³¹² Beydâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*, 1/157; Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 6/515.

³¹³ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/463.

³¹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'an'il Azîm*, 2/447.

³¹⁵ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-Arabiyye, H.1431), 1/334.

³¹⁶ Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 6/515.

³¹⁷ Taberî, *Câmi'ul Beyân*, 5/495.

kastedilen dağlar, Hz. İbrâhim'in yaşadığı yerdeki dağlardır.³¹⁸ Mukâtil b. Süleyman, bu dağların Şam(Dimeşk)'da olduğu görüşündedir.³¹⁹

Ayette geçen “onları alıştır/ فَصَّرْهُمْ” kelimesine farklı anlamlar verilmiştir. Bu anlamlar şunlardır:

1. Onları kendine bağla yani alıştır
2. Onları parçala
3. Onları yönlendir
4. Onlara seslen

Şimşek, bu yorumlardan ilkinin tercih etmektedir. Çünkü eğer kuşları kendine alıştırırsan, dirilmeleri için onları çağırman yeterli olur, görüşündedir. Allah ile yarattıkları arasında da böyle bir bağ vardır. Bu nedenle Allah, gel dediğinde geleceklerdir. Ona göre Hz. İbrâhim'in isteğine açıkça değil, ipuçlarıyla cevap verilmiştir. Can verme ve ölüm, insanın bütün taraflarıyla kavrayabileceği bir şey değildir.³²⁰ Okuyan'a göre kuşun kesilip parçalanması sonra da canlandırılmasından söz edilmemektedir. Hz. İbrâhim'in merakı, dört kuşun evcilleştirilmesiyle cevaplanmaktadır. Sahibine alışan kuşlar, uzak bir yerde olsalar bile sahibinin sesini duyduklarında uçarak gelirler. İnsan ruhunun da sahibi Yüce Allah'tır, mahşerde diriltirme çağrısına koşarak geleceği mesajı verilmektedir.³²¹

Mekân olarak dağların seçilmesinin sebebi ise tekrar dirilmenin gerçekleşeceğini vurgulamaktır. Zor ve yüksek olan dağlara, ayrı ve uzak olarak koyulan kuşların tekrar birleşmelerinin önünde engel yoktur.³²²

3.2.11. Canlıların Geçit Olarak Kullandığı Yollar Olmaları

Kur'an-ı Kerim'de farklı yönleriyle bahsedilen dağların hem yeryüzü hem de insan için ne denli önemli olduğu vurgulanmıştır. Bunun örneklerinden biri de dağlarda insanların ulaşım için yollar yapmalarıdır. Bu durum Kur'an'da şu ayetlerle vurgulanmaktadır.

³¹⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/310.

³¹⁹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 1/225.

³²⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 1/280-281.

³²¹ Okuyan, *Kur'an Tefsiri*, 2/517-522.

³²² Kaya, *Kur'an'da Dağlar*, 152.

*“O, sizi sarsmaması için yere sağlam dağlar yerleştirdi, ırmaklar ve yollar açtı ki gideceğiniz yere ulaşabilesiniz.”*³²³

*“Yeryüzüne onları sarsmasın diye sağlam dağlar yerleştirdik; kolayca yollarını bulabilsinler diye orada vadiler, yollar açtık.”*³²⁴

Dümdüz bir yerde insanın yol ve yön bulması zorken dağlar, ırmak ve nehirler yer, yön ve yol bulmada kolaylık sağlamaktadırlar.³²⁵ İnsanların yeryüzünde bir yerden bir yere gidebilmeleri, dağlar arasında yaptıkları geçitlerle sağlanmaktadır. Hatta geçit olsun diye Allah'ın, dağı ayırdığı da olmuştur.³²⁶ Beydâvî, bu yolların yaratılmış olmasını insanların amaç ve faydasına olarak değerlendirmektedir.³²⁷ Bu da insanlara Allah'ın bir lütfu ve ihsanıdır. Dağlar arasında yaratılan yollardan kasıt, bahşedilen ihsan ile kişinin hidayete ermesi de olabilir.³²⁸ Mevdûdî'ye göre bu ayetler, tevhitle ilgili deliller de ortaya koymaktadır. Çünkü Allah, kullarının manevi ihtiyaçlarını yok saymamış, merhametiyle insanı kendi yoluna getirecek işaretler yaratmıştır. İnsanlara yer ve yön olarak yollar yaratan Allah'ın, manevi olarak hidayeti göstermemiş olması söz konusu olmamaktadır.³²⁹

Tüm bu nimetlerin söylenmesi hatırlatma amacıyladır. Allah, hem akıllara hem de vicdanlara hitap etmektedir. Bu nimetlere karşılık insanın da kulluk vazifelerini yerine getirmesi gerekmektedir.³³⁰

Ayetlerden anlaşıldığına göre asıl özne insandır ve dağların yaratılışında da insanın faydası gözetilmektedir.³³¹ Bu durumda yeryüzünün her karışının sarp dağlar olmayıp arada nehirlerin akacağı yerlerin veya daha geniş yolların var edilmesi nimettir.³³²

³²³ en-Nahl 16/15.

³²⁴ el-Enbiyâ 21/31.

³²⁵ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 7/3285.

³²⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'ân 'il Azîm*, 7/519; 6/473.

³²⁷ Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 4/50.

³²⁸ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 8/90; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 11/285.

³²⁹ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 3/16.

³³⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 3/139.

³³¹ Kaya, “Kur'an ve Coğrafya'da Dağların Yeri, Önemi ve Bakış Açılarının Analizi”, 353.

³³² Yakar, “Kur'an'da Dağların İşlevine ve Oluşumuna Dair Ayetlerin Tefsir Kaynakları ve Bilimsel Veriler Üzerinden Değerlendirilmesi”, 120.

Allah'ın kudret ve iradesinin nişanesi olan bu nimetlere ek olarak yine Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır.

*“Allah'ın gökten su indirdiğini görmez misin? Sonra onunla renkleri ve çeşitleri farklı ürünler çıkardık. Dağların da farklı renklerde; beyaz, kırmızı, siyah yolları, kısımları vardır.”*³³³

Râzî, çeşit çeşit ve renk renk yolların var oluşunu Allah'ın varlığına ve kudretine delil olarak görmektedir.³³⁴ Yeryüzünün engebeye sahip olması, dağlarla tasarlanması, denizleri belli bir seviyede tutarak suyun yükselmesine engel olmaktadır. Yeryüzünün sahip olduğu toprak tabaka, çeşitli renkte kütlelerin kırılıp ufalması ve çürümüş bitki, hayvan gibi cisimlerle karışmasıyla bu kütlelerin türüne ve özelliğine göre renk almıştır. Bu oluşumların hepsi kusursuz bir düzen ve kanun olduğunu göstermektedir.³³⁵ Bu kadar kalın, sert ve yüksek olan dağlarda, insanlar onlara insan veya çıksın diye yollar yaratmaya gücü yeten varlığı kimse aciz bırakamaz.³³⁶

3.2.12. Cûdî Dağı'nın Hz. Nûh'un Gemisine Durak Olması

Hız. Nûh, Kur'an-ı Kerim'de yirmi sekiz sûrede hakkında bilgi verilen, Allah'ın görevlendirdiği bir peygamberdir. Kavmini sadece tevhid üzere olmaları ve Allah'a ibadet etmeleri konusunda uyarmıştır. Ancak Hız. Nûh'un tüm uyarılarına rağmen kavmi putperestlikten vazgeçmemiş ve Allah'ın emirlerine uymayı reddetmişlerdir. Bunun üzerine Allah, Hız. Nûh'a bir gemi yapmasını emretmiştir. Hız. Nûh ve ona iman edenler gemiye binmiş, inanmayanlar tufanda boğularak cezalandırılmışlardır.³³⁷ Tufan sona erdikten sonra geminin bir dağ olan Cûdî'ye yaslanarak durduğu ilgili ayette şu şekilde anlatılmaktadır.

³³³ Fâtır 35/27.

³³⁴ Fahrûddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 26/236.

³³⁵ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 10/5004-5005.

³³⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 12/35.

³³⁷ Ömer Faruk Harman, “Nûh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/226.

“Sonra, ‘Ey toprak, suyunu yut! Ey gök, sen de tut. ’ denildi. Su çekildi, hüküm yerini buldu, gemi Cûdî’ye üzerine oturdu. ‘Zalimlerin topunun canı cehenneme’ denildi.”³³⁸

Arkeolojik verilere göre Hz. Nûh, Mezopotamya’da yaşamış, tufan da burada yani bugünkü Irak’ın güneyinde meydana gelmiştir.³³⁹ Cûdî dağının nerede olduğu hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Konuyla ilgili bir görüşe göre Cûdî dağı, Güneydoğu Anadolu bölgesinde Türkiye ile Irak sınırına 15 km, Cizre’nin 32 km kuzeydoğusunda, Şırnak il merkezindedir.³⁴⁰ Celal Yıldırım, Nûh Peygamberin tebliğ görevini Irak ve Suriye bölgesinde yapmış olmasından dolayı Cûdî dağının Şırnak’ta olduğunu ifade etmektedir.³⁴¹ Ayrıca Cûdî’nin Tûr dağı olduğu, Musul, el-Cezire, Âmid ve Şam’da olduğu ve de her dağa söylenebilen cins isim olduğu da söylenmektedir. Tufan gerçekleştiğinde tüm dağların su altında kalmamak için yükseldiği ancak Cûdî’nin, Allah’ın emrine uyarak su altında kalmadığı ve gemiye durak olduğu söylenmiştir. Geminin bu dağ üzerinde durmasından dolayı cennet dağlarından bir dağ olduğu da söylenmiştir.³⁴²

Rivayete göre gemi, Recep ayının onunda suya açılmış, yüz elli gün sonra aşure günü Cûdî dağına oturmuş ve gemiye binenler karaya inmişlerdir. Yine başka bir rivayete göre Hz. Nûh ve beraberindekiler, gemiden indiklerinde Allah’a teşekkür etmek amacıyla oruç tutmuşlardır.³⁴³

Geminin Cûdî dağına oturmasıyla ilgili Müfessir Merâgî, haksızlıkları nedeniyle Allah’ın rahmetine kavuşamayan, tövbe etme imkânları da kalmamış zalimlerin helak edilip ezileceklerini ifade etmektedir.³⁴⁴ İbn Âşûr ise geminin dağa oturmasını yolcuların inmesine kolaylık sağlamasıyla açıklamaktadır. Geminin

³³⁸ Hûd 11/44.

³³⁹ Bahattin Dartma, “Nuh Tufanının Zamanı ve Zemini”, *II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu*, ed. Oktay Belli (İstanbul: Ebru Matbaacılık, 2009), 153.

³⁴⁰ Tanyu, “Cûdî Dağı”, 8/79.

³⁴¹ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, 6/2845.

³⁴² Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 9/42; İbn Kesîr, *Tefsîru’l Kur’ân’il Azîm*, 6/98; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 4/541; Ebussuûd, *İrşâdü’l-Akli’s-Selîm*, 4/211; Beydâvî, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, 3/136.

³⁴³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/398.

³⁴⁴ Ahmed b. Mustafa el-Merâgî, *Tefsîrü’l-Merâgî* (Mısır: Matbaatu Mustafa el-Babi el-Halebi, H.1431), 12/39.

inenler oldukça gemi eğilme yaparsa dağa yaslanarak dengeleneceğini ifade etmektedir.³⁴⁵

Kitâb-ı Mukaddes yazarlarının bazı yanlış yorumlamalarından dolayı kastedilenin Ağrı dağı olduğu düşüncesi hâkim olmuştur. Ancak Ağrı dağı, insan hayatının gereksinimi için geçerli olan su, ağaç, barınacak yerler gibi imkânlardan yoksundur. Geminin böyle bir yere inmesi mümkün görünmemektedir. Cûdî dağında ise barınacak mağaraların ve beslenme imkânlarının olması ile dağın yüzeyinin gemi inişine uygunluğu, geminin oraya gittiğine dair önemli ipuçları barındırmaktadır.³⁴⁶

3.2.13. Böbürlenlen İnsanların Yerilmesinde Örnek Olarak Kullanılması

Sözlük anlamı büyüklük olan kibir, kişinin kendini üstün görmesi ve başkalarını aşağılayıcı davranışlarda bulunmasıdır.³⁴⁷ Kur'an-ı Kerim'de şiddetle yasaklanan kibir, modern psikolojide de narsisizm diye bilinen kişilik bozukluğuna uymakta ve yerici bir özellik olarak bahsedilmektedir.³⁴⁸ Kur'an'da kibirlenen kişinin ruh halini ve acziyetini anlatma sadedinde kibirliyle dağlar arasında şöyle bir ilişki kurulmaktadır.

*“Yeryüzünde böbürlenerek konuşma. Ne yeri yarabilir ne de dağlarla boy ölçüşebilirsin.”*³⁴⁹

Ayet, kendini beğenenleri alaya almaktadır. Çünkü bu davranışta bulunan kimse ancak kendini alçaltıp küçük düşürmüş olur ve bu gerçekten bir ahmaklıktır.³⁵⁰ Boş kuruntudan başka bir şey olmayan kibir, değerli ve erdemli bir insana yakışmaz. Ona yakışan alçakgönüllü olmaktır.³⁵¹ Dağların zirvesine

³⁴⁵ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: Dâr'ut-Tûnusiyye, H.1431), 12/79.

³⁴⁶ Hikmet Tanyu, “Cûdî Dağı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/79.

³⁴⁷ Mustafa Çağrı, “Kibir”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/561.

³⁴⁸ Kadir Polater, “Kur'an Açısından Kibir Sorunu ve Sonuçları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (Haziran 2013), 73.

³⁴⁹ el-İsrâ 17/37.

³⁵⁰ Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 3/255.

³⁵¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/482.

ulaşamayan insanın³⁵² güçsüzlüğü betimlenerek böbürlenme ona yakıştırılmamıştır. Neticede insan için kibir ruhsal bir hastalıdır denilebilir.³⁵³

İnsanın yeri delip altına girememesi, dağların zirvesine boyca ve hadce ulaşamaması zayıf, aciz ve sınırlı bir varlık olduğunu gösterir. Her şeye güç yetiririm havası vermek ona yakışmamaktadır.³⁵⁴ İbn Âşûr’a göre büyüklük, yücelik ve heybetin temsili olan dağlar üzerinden insanlar, güçsüz oldukları ve mütevazı olmaları gerektiği konusunda uyarılmaktadır.³⁵⁵

Mâtürîdî, yaratılan varlıklar içinde melekler, yeri delip içine girebilecek veya dağların boyuna ulaşabilecek güçte olmalarına rağmen kibirlenmemişler, Allah’ın emir ve yasaklarına boyun eğmişlerdir, demektedir.³⁵⁶

3.2.14. Allah’ın Tecellisine Mazhar Olmaları

Konuyla ilgili olarak Hz. Mûsâ’nın vahiy aldığı Tûr dağına çıkışında Allah’ı görmek istemesini ve Allah’ın ise bu talebin gerçekleşemeyeceğini ifade ederek dağa tecelli etmesini zikredebiliriz. Bu olay Kur’an-ı Kerim’de şu şekilde anlatılmaktadır:

“Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte Tûr’a gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, ‘Rabbim! Bana görün; sana bakayım’ dedi. Rabbi, ‘Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin’ buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Mûsâ da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: ‘Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim.’”³⁵⁷

Beydâvî, Hz. Mûsâ’nın böyle bir talepte bulunmasını Allah’ın görülebilmesinin mümkün olduğuna bağlamaktadır. Çünkü O’na göre böyle bir şey mümkün olmasa peygamberin böyle talepte bulunmaması gerekirdi.³⁵⁸ Mâverdî ise, Hz. Mûsâ’nın böyle bir talepte bulunmasıyla ilgili üç yorumda bulunur: Birincisi, kavminin “..Allah’ı görmedikçe sana inanmayacağız..”³⁵⁹ talebi üzerine böyle bir

³⁵² İbn Kesîr, *Tefsîru’l Kur’ân’il Azîm*, 7/60.

³⁵³ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, 7/3500.

³⁵⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmî’l-Kur’ân*, 10/261; Fahrûddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 20/342.

³⁵⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 15/103; Kaya, *Kur’an’da Dağlar*, 161.

³⁵⁶ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 8/276.

³⁵⁷ el-A’râf 7/143.

³⁵⁸ Beydâvî, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, 3/33.

³⁵⁹ el-Bakara 2/55.

istekte bulunmuştur. İkincisi, böyle bir şeyin gerçekleşmesinin mümkün olmadığını göstermek için delile ihtiyaç duymuştur. Üçüncüsü de gerçekten Allah'ı görmesinin mümkün olduğunu düşünmüştür.³⁶⁰

Son dönem âlimlerden Celal Yıldırım da peygamberlerdeki Allah sevgisinin çok olmasından dolayı Allah'la konuştukları gibi O'nu görmek isteyebileceklerini ifade etmektedir. O'na göre nasıl ki bir çocuk annesini görmeyi arzularsa bu da öyle bir arzudur. Fakat Hz. Mûsâ dağa yansıyan tecelliye dayanamayıp bayılmıştır. Zira başlangıcı ve sonucu olmayan, zaman ve mekânın ötesinde bulunan Allah'ın insan tarafından görünmesi mümkün değildir.³⁶¹

Dağ, insana göre daha güçlü, dayanıklı ve büyük olmasından ötürü seçilmiştir.³⁶² Allah'ın dağa tecelli etmesiyle ilgili tefsirlerde farklı açıklamalar yapılmıştır. Buna göre burada mecâzi bir anlam söz konusudur. Azametinin tamamıyla değil izafî olarak tecelli etmiştir. Buna rağmen perde ve engeller ortadan kalkınca dağ parçalanmış, Hz. Mûsâ bunun dehşetiyle bayılarak yere düşmüştür. Dağ, büyüklük ve sertliğine rağmen paramparça olduğuna göre Hz. Mûsâ görmüş olsaydı yok olacaktı. Sonuç olarak Allah'tan mümkün olmayan bir şey istediği için Allah'tan af dilemiştir.³⁶³

Bazı kaynaklara göre Tûr dağı, Zübeyr dağı veya Ürdün dağı olarak anlatılan bu dağ, altı parçaya bölünerek üç parçası Mekke'ye, üç parçası ise Medine'ye düşmüştür.³⁶⁴

3.2.15. Kulluk İçin Örnek Gösterilmeleri

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın yarattığı canlı ve cansız varlıklara secde yapması emredilmektedir. Gök gürültüsü, melekler, gökteki ve yerdeki tüm iman edenlerin secdeye gitmesi, iman etmeyenlerin de iman etmesi bildirilmektedir.³⁶⁵

³⁶⁰ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 2/257.

³⁶¹ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 5/2214.

³⁶² İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'ân'il Azîm*, 5/101; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 7/278.

³⁶³ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 2/327; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/587; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/129.

³⁶⁴ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 2/62; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri* (İstanbul: Kitap Kalbi Yayıncılık, 2020), 2/547.

³⁶⁵ Halil İbrahim Aydın, "Muhtevâ ve Üslup Açısından Kur'an'da Secde Âyetleri", *Düzce İlahiyat Dergisi* 7/1 (Haziran 2023), 67.

Bu durum, “Görmez misin göklerde ve yeryüzünde bulunanlar; güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu hep O’na secde etmektedir! Niceleri de azabı hak etmiştir. Allah’ın hakir kıldığı kimseyi onurlandırabilecek birisi yoktur. Kuşkusuz Allah dilediğini yapar”³⁶⁶ ayetiyle ifade edilmektedir.

Ayette görüldüğü üzere canlı cansız tüm varlıklar Allah’a secde etmekte, yaratılışın gerektirdiğini yapmakta ve bir itirazda bulunmamaktadır.³⁶⁷ Cansız varlıkların secdesi, Allah’ın yaratmasına tabi olduklarının göstergesidir.³⁶⁸ Celal Yıldırım’a göre secdenin iki anlamı vardır: Birisi, ilahi kanunlara baş eğmek, diğeri de Allah’a boyun eğme ve ibadet göstergesi olarak alını yere koymaktır. Mesela insanların secdesi alını yere koymak şeklindeyken; güneş, ay, yıldızlar, ağaçlar, hayvanlar ve dağların secdesi yaratılışlarına uygun olarak Allah’ın koyduğu kurallara uygun hareket etmeleridir.³⁶⁹ Mâtürîdî ise secdeyi birkaç şekilde açıklamıştır. Bunlar; yaratılış gereği yapılan secde, emri yerine getirme yani ibadet secdesi, menfaat verilmesine karşılık secde ve Allah’a itaat ve boyun eğme secdesidir.³⁷⁰ Beydâvî’ye göre, ayette insan dışındaki varlıklara secde emredilmesi, bu varlıkların secde etmeye uzak görülmesi sebebiyledir. Oysaki gökte ve yerde olanların hepsi Allah’ın kontrolünde, O’nun takdirine göre hareket etmektedirler.³⁷¹ Râzî’ye göre secdenin en güzel yönü, Allah’a itaat ederek secde etmeleridir.³⁷²

Dağlardan oyulan taşlarla putlar yapılmasından dolayı³⁷³ müfessirler, Allah’ın bu varlıklar üzerinden açıklama yaptığını zikretmişlerdir. Akıl sahipleriyle birlikte bu cisimlerin de secdeye gitmesi, Allah’a her bakımdan teslim olup boyun eğdikleri söylenmektedir. Allah’a böyle bağlı olan yaratılmışlara nasıl ilahlık isnat edilebilir diyerek karşı çıkmışlardır.³⁷⁴ Bu büyük varlıkların dahi Allah’a boyun eğmesi, onun emrine uygun hareket ettiklerinin bildirilmesi Allah’ın büyüklüğünü

³⁶⁶ el-Hac 22/18.

³⁶⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’an Tefsiri*, 3/411; Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, 6/17.

³⁶⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 17/226.

³⁶⁹ Yıldırım, *İlmin Işığında Kur’an Tefsiri*, 8/4009.

³⁷⁰ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 9/356-357.

³⁷¹ Beydâvî, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, 4/67.

³⁷² Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 23/213.

³⁷³ Ebü’l-Hasen Burhânüddin İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbâvî el-Bikâî, *Naẓmü’d-dürer fî tenâsübi’l-âyât ve’s-süver* (Kahire: Dârü’l-Küttübi’l-İslâmî, 2009), 13/26.

³⁷⁴ Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 4/487.

vurgulamaktadır. Bundan dolayı emir altında olan varlıklara ilahlık yakıştırılamamaktadır.³⁷⁵

Müfessirler dağların secdesinin nasıl olduğuyla ilgili de yorumlar yapmışlardır. Dağların ve ağaçların secdesi sağa sola dönen gölgelerle,³⁷⁶ her şeyin gölgesinin yer değiştirmesiyle olmaktadır.³⁷⁷ Tüm bu varlıkların gölgeleri uzayıp kısalarak ve dönerek Allah’a secde etmektedir.³⁷⁸

3.2.16. İnkârcıların Kurdukları Tuzakların Fayda Sağlamayacağına Örnek Verilmeleri

Allah, tarih boyunca gönderdiği tüm peygamberleri vahiyle desteklemiş ve zorluklar karşısında onları koruma altına almıştır. Hz. Muhammed’in Allah’ın koruması altında olduğu ve müşriklerin kurmuş olduğu tuzaklara karşı Allah tarafından korunduğu ayetlerde ifade edilmektedir.³⁷⁹ Hz. Muhammed’e karşı müşriklerin kurdukları tuzak hakkında dağlar da ayete şu şekilde konu olmaktadır.

“Tuzaklarını Allah bilip dururken onlar tuzaklarını kurmaya devam ettiler. Oysa onların tuzaklarıyla dağlar yıkılıp yok olacak değildi!”³⁸⁰

Ayette tuzak kurduğu zikredilenler, kendilerine yapılan uyarılara rağmen şirke devam edip Allah’a saygısızlıktan vazgeçmeyen zalim kavimlerdir.³⁸¹ Onlar, kurdukları tuzaklarla peygamberi yalanlamak ve Allah’ın hükümlerini yok etmek istiyorlardı.³⁸² Zalimler tarafından kurulan tuzaklar ile dağlar arasında kurulan ilişki arasında iki görüş vardır. Birinci görüşe göre dağlar ile kastedilen, yeryüzündeki dağlardır. Maksat, işin büyüklüğünü ve korkunçluğunu anlatmaktır. İkinci görüşe göre ise, dağlar ile kastedilen peygamber ve İslam’ın durumunu anlatmaktır. Nasıl ki dağlar yere kök salmış, sabit ve sağlam; Allah’ın hükümleri de öyle sabit ve sağlamdır.³⁸³ Onların tuzakları, dağları yerinden oynatacak büyüklük ve şiddette

³⁷⁵ es-Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefâsîr*, 2/260.

³⁷⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’il Azîm*, 8/9.

³⁷⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 2/378.

³⁷⁸ Taberî, *Câmi’ul Beyân*, 18/586.

³⁷⁹ Yusuf Oflaz, “Kıssalar Bağlamında Hz. İbrahim ile Hz. Muhammed’in Benzer Yönleri”, *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 12 (Aralık 2022), 112-113.

³⁸⁰ İbrâhîm 14/46.

³⁸¹ Taberî, *Câmi’ul Beyân*, 17/39.

³⁸² Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 7/521-522.

³⁸³ Mâverdî, *en-Nüket ve’l-’uyûn* 3/143; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/858; Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 19/110-111; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmî’l-Kur’ân*, 9/381.

bile olsa bu işe yaramayacaktır.³⁸⁴ Zira inkârcıların ve zalimlerin tavırlarına karşılık Allah, daima galip gelecektir.³⁸⁵ Nitekim Allah, gönderdiği kitabı koruyacağını ve peygamberine yardım edip zafere ulaştıracağını vadetmiştir.³⁸⁶

Mukâtil b. Süleyman'a göre dağları yerinden oynatarak tanrılık iddia eden kişiler bunu ispat etmeye çalışmışlardır. Nemrut bir sandık inşa ettirerek, sandığın dört köşesine kartallar ve onların tam hizasına gelen yerlere de et parçası koydurmuştur. Kendisi de içine yerleşmiş sandığı gökyüzüne yönlendirmiştir. Kartallar ete ulaşmak için harekete geçince sandık yukarı çıkmaya başlamıştır. Ancak bir yerde rüzgâr engeliyle karşılaşarak daha fazla yükselememiştir. Bu sefer sandık aşağı çevrilince kartalların hareketiyle aşağı inmeye başlamıştır. Dağlar da sandığın ve kartalların kanat seslerinden Allah'ın bir emir indirdiğini zannederek korkmuşlar ve bu korkuyla neredeyse yerlerinden oynayacak hale gelmişlerdir. Ayette kastedilen buyruk budur.³⁸⁷ Zira Allah'ın mutlak galibiyeti karşısında tüm tuzaklar etkisiz kalacaktır.

3.2.17. Müşriklerin Allah'a Çocuk İsnat Etmelerine Dağların Dayanamamasının Örnek Gösterilmesi

Müşriklerin Allah'a çocuk isnat etmelerinin korkunçluğu da dağlar üzerinden anlatılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de "*Rahman'a çocuk isnat etmelerinden dolayı neredeyse gökler parçalanacak, yer yarılacak, dağlar yıkılıp çökecektir!*"³⁸⁸ buyrulmaktadır.

Ayette Allah'a çocuk isnat edenlerin büyük bir cüretkârlık ve terbiyesizlik içinde olduğu vurgulanmaktadır.³⁸⁹ Allah'a çocuk iddiasında bulunmanın büyüklüğü ve korkunçluğu âlemi ayakta tutacak kadar güçlü varlıklar olan dağlar üzerinden örneklendirme yapılarak anlatılmaktadır. Bu söylem karşısında dağlar

³⁸⁴ Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 3/203; Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 3/545.

³⁸⁵ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 6/3180.

³⁸⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/326.

³⁸⁷ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 2/194.

³⁸⁸ Meryem 19/90-91.

³⁸⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 3/321.

dayanamayıp parçalanmakta,³⁹⁰ yer ve gök arasındaki her şey dehşete kapılarak sarsılmaktadır.³⁹¹

Son dönem müfessirlerinden Celal Yıldırım, bu ayeti dört ayrı yorumla açıklamanın mümkün olduğunu söylemektedir;

1. Böylesine çirkin ve ölçüsüz bir söylemi, göklerin ve yerin yaratılışındaki mükemmel düzen reddeder. Çünkü bunları yaratanın hiçbir şeye muhtaç olmaması gerekir. Bununla beraber yaratıcı ezeli ve ebedidir. Ona başlangıcı ve sonu olan bir şey yakıştırmak onu da sonradan yaratılmışlara benzetmektir. Sonradan yaratılan bir varlık ilah olmaya layık değildir.

2. Bu söz öyle dehşetli bir sözdür ki, Allah kullarına merhamet etmeseydi ilahi kanunları kaldırır ve her şey altüst olurdu.

3. Bu gibi deyimler sözün ölçsüzlüğünü, ilimden uzaklığını ve ölçülüp tartılmadan bilinçsizce söylendiğini ifade etmek içindir.

4. Gökler, yerler ve dağların aklı olsaydı, tevhit inancıyla çelişen bu iddiadan dolayı parçalanırlardı.³⁹²

Mâtürîdî'ye göre ise bu söylem gerçek anlamı kastediyor olabilir ve böyle bir şeyin gerçekleşmesi mümkündür.³⁹³

3.2.18. Yemin Unsuru Olarak Kullanılmaları

İnsanoğlu tarih boyunca doğru söylediğine muhatabını ikna etmek ve söylediklerini güçlendirmek amacıyla yemin kullanmıştır. Haliyle bu, insanların sık sık başvurduğu bir anlatım biçimi olmuştur. Cahiliye Arapları da Allah'a, putlara ve kutsal saydıkları nesnelere yemin etmişlerdir.³⁹⁴

Kur'an-ı Kerim'de neden yemin edildiği hususunda çeşitli sebepler öne sürülmüştür. Bunun en önemli nedeni, İslamiyet öncesi Arapların toplum hayatında yeminin rolünün büyük olmasıdır. Vahiy döneminde ise Allah, indirmiş olduğu

³⁹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/44-45; Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 5/282.

³⁹¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 11/158.

³⁹² Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 7/3773-3774.

³⁹³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 9/170.

³⁹⁴ Mehmet Çalışkan, "Kur'an-ı Kerim'in Yemin Üslubu" *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (BOZİFDER)* 15/15 (Haziran 2019), 86.

ayetleri yemin ifadeleri kullanarak teyit etmiştir. Bu durum, her zaman bir şeyi onaylamak için değil bazen de o şeyin değerli olduğuna işaret etmek içindir.³⁹⁵

Kur'an'da üzerine yemin edilen şeylerden biri de dağlardır. Ayetlerde şöyle buyrulmaktadır.

*“Tûr’a, açık sayfeler üzerine yazılı kitaba, beyt-i ma’mûra, yükseltilmiş tavana, kaynayan denize andolsun ki, rabbinin azabı mutlaka gerçekleşecektir; ona engel olabilecek yoktur!”*³⁹⁶

*“Yemin olsun incire ve zeytine; Sînâ dağına; Ve şu güvenli beldeye!”*³⁹⁷

Allah'ın dağ üzerine niçin yemin ettiği hakkında bazı görüşler vardır. Kur'an yolu müfessirlerine göre Hz. Mûsâ'ya peygamberlik verilmesi bu dağı kutsallaştırmıştır ve bu sebeple üzerine yemin edilmiştir.³⁹⁸ Yine aynı müfessirlere göre bunların Allah'ın ilim, sanat ve kudret sıfatlarını gösteren varlıklar olmasından dolayı onların üzerine yemin etmiştir.³⁹⁹

Kurtubî, dağın şerefini ve kıymetini yükseltmek ve bazı mucizeleri insanlara hatırlatmak için Allah'ın onun üzerine yemin ettiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte dağın kutsal bir yerde bulunması yemin edilmesinde de etkili olmuştur.⁴⁰⁰ Şimşek'e göre yemin edilen şeyin insan için önemli olduğuna dikkat çekmek, ifade edilen şeyin mutlaka gerçekleşeceğini ve bundan şüphe duymanın gereksiz olduğunu vurgulamak için yemin edilmiştir.⁴⁰¹

Mâtürîdî, yemin konusunu farklı açılardan ele almıştır. Ona göre varlıklar üzerine yemin edilmesi Allah'ın ileri sürdüğü delilleri tasdik etmektedir. Dağların insanların kalplerinde büyük bir önem taşımaları, peygamberlere vahyin geldiği mekânlar olmaları ve yeryüzünde kökleriyle kazık görevi görmeleri etkili olmuştur. Ayrıca dağlar, gücüne, sertliğine, kalınlığına ve yüksekliğine rağmen en yumuşak şeylerden biri olan suyun oluştuğu yerlerdir. Ayrıca bunların üzerinde birçok ağaç

³⁹⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 169.

³⁹⁶ et-Tûr 52/1-8.

³⁹⁷ et-Tîn 95/1-3.

³⁹⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/142.

³⁹⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/646.

⁴⁰⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 20/113.

⁴⁰¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 5/66.

ve bitki de çıkmıştır. Tüm bunlara ek olarak insanların elde edemeyecekleri nice faydalı özelliklerinden dolayı Allah, dağlara yemin etmiştir.⁴⁰²

Mevdûdî'ye göre ise edilen yemin, o yerin hizmet ve faydasından dolayı değil, kendinden sonraki konuya delil olması içindir.⁴⁰³

3.3. Kıyamet Tasvirlerinde Dağlar

Etkileyici ve dayanıklı yapısıyla yeryüzünde dikkat çeken dağlar, kıyamet sahnesinde hakkında bilgi verilen mekânlardandır. Kıyamet anında nasıl bir rol üstlenecekleri ve dönüşümleri hakkında Kur'an'da bazı bilgiler verilmiştir. Dağların değişimi ve dönüşümü, fiziksel bir değişim olmanın yanında insanın sınırlılığını ve kendisiyle ilgili varoluşsal sorgulamayı da ortaya çıkarmaktadır.

Bu kısa açıklamadan sonra kıyamet sahnelerinde dağların durumunu başlıklar halinde incelemeye geçebiliriz.

3.3.1. Dağların Sarsılması

Kur'an, kıyametin dehşetini ve o gün dağların sarsılarak kum yığını halini alacağını söylemektedir. Konuyla ilgili aşağıdaki ayette şu ifadeler geçmektedir:

*“O gün yeryüzü ve dağlar sarsılır; dağlar savrulan kum yığınları halini alır.”*⁴⁰⁴

Dağların sarsılıp kum gibi savrulması, birbirlerine çarptırılarak alçaklık ve yüksekliklerinin kalmaması, yürütülmesi ve renkli yün gibi dağılacak olması kıyamet gününün dehşetini ve korkunçluğunu anlatmayı amaçlamaktadır. Korku faktörüyle insanları doğruya yönlendirmek istemektedir.⁴⁰⁵ Bu dehşetin, yeryüzünün en büyük nesnelerinden olan dağlar üzerinden anlatılması, insan üzerindeki etkinin daha da büyük ve dehşetli olacağını aktarmaktadır.⁴⁰⁶ Devasa büyüklükteki dağların sarsılmasından maksat, Allah'ın kıyamet olayını büyük bir gerçeklik olarak sunması ve kullarını son saate karşı uyarmasıdır.⁴⁰⁷

⁴⁰² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 17/261-263.

⁴⁰³ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 7/169.

⁴⁰⁴ el-Müzzemmil 73/14.

⁴⁰⁵ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsîri*, 10/130.

⁴⁰⁶ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 16/212.

⁴⁰⁷ Mehmet Okuyan, *Kur'an'a Göre Yedi Aşamada Ahiret* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017), 37.

Hız. Peygamber'e eziyet eden müşrikler ve inkârcılar için yeri ve dağı titreten azaplar vardır. Dağlar deprem ile sarsılarak kum yığınınına dönüşecek ve atılmış yün haline gelmesiyle de bu durum gerçekleşecektir.⁴⁰⁸

3.3.2. Dağların Yürütülmesi

Kıyamet gününün ve bu günün olaylarının dehşetinin tasvir edildiği bir ayette dağların yürütüldüğü ifadesi şöyle geçmektedir.

“O gün gök öyle bir sallanıp çalkalanır, dağlar yerinden kopup öyle bir yürür ki!”⁴⁰⁹

Kıyamet geldiğinde yerküre yörüngesinden çıkıp dümdüz bir yumurta gibi pürüzsüz hale gelecek, boşlukta kayıp gidecek yeni bir düzenin kurulacağı zamana kadar her şeyin denge ve düzeni kaybolacaktır.⁴¹⁰ Ayette dağların yürütülmesi, vaad edilen azabın gerçekleşeceğinin o günün mutlaka geleceğinin işaretidir. Kıyamet gününün dehşet ve korkunçluğuyla dağlar yürüyecek, gök sarsılacak, yer yarılacak şeklinde bütün varlıkların değişimi üzerinden o günün dehşet ve korkunçluğu anlatılmaktadır.⁴¹¹ Bu değişim evreninin düzeninin bozulacağına da habercisidir. Yeryüzünün sarsılmasını önleyici kazıklar değerinde olan dağlar yerinden sökülecek ve bulutların hareketleri gibi sağa sola uçarak toz bulutu haline gelecektir. Göklerin düzeni bozulduğu gibi çivileri çıkmış yerin düzeni de bozulacaktır.⁴¹² Burada kastedilen dağların hareketiyle gök de aksi yönde hareket ediyor gibi gözükebilir. Bu durum tıpkı gemiye binen birinin duran dağı veya ayı hareket ediyor gibi görmesine benzetilebilir. Dağların hareketi göğü de dalgalandırıyor gibi gösterebilir.⁴¹³ Yani göklerin kısımları karışmaya başlar. Dağların yürütülmesi, toz duman halinde yeryüzünden kalkmaları demektir.⁴¹⁴ Dağların hareketi dünya sisteminin yok olması, depremlerle yerlerinden oynayarak hareket etmeleridir.⁴¹⁵

⁴⁰⁸ Taberî, *Câmi'ul Beyân*, 23/691-692; Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 6/501.

⁴⁰⁹ et-Tûr 52/10.

⁴¹⁰ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 11/5838.

⁴¹¹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 14/168.

⁴¹² Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 5/66.

⁴¹³ Fahrûddin er-Râzî, *Me'âtihi'l-Gayb*, 28/201.

⁴¹⁴ Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 8/147.

⁴¹⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 27/42.

Kur'an-ı Kerim'de dağların yürütülmesiyle ilgili bir diğer ayette şöyle buyrulur:

*“Dağlar sökülüp yürütüldüğünde..”*⁴¹⁶

Ayet-i kerimede kıyametin dehşet ve korkusu yeryüzündeki devasa cisimler üzerinden anlatılmıştır. Yıldızlar üst âlemin, dağlar da alt âlemin en sert unsurlarıdır. Bu ifadeler Allah'ın büyüklüğünün ve gücünün işaretidir.⁴¹⁷ Mevdûdî'ye göre yerçekimi ortadan kalkacak ve dağlar ağırlıklarını kaybettiklerinden dolayı yerlerinden sökülüp yürütülecektir.⁴¹⁸ Dağların toz halinde bulutumsu bir görünümle⁴¹⁹ başlar üzerinden geçip gidecek ve yeryüzü dümdüz, ürünlerden bomboş bir halde kalacaktır.⁴²⁰ Merâğî, dağların yürütülmesini yerlerinden sökülüp havaya doğru kaldırılması ve bulutların ucuna kadar gelmesi şeklinde yorumlarken,⁴²¹ Ebusuûd, dağların havaya doğru kaldırılmadığını, bunun ikinci dirilişte olacağını ifade etmektedir.⁴²²

Konuyla ilgili başka bir ayette şu ifadeler geçmektedir:

*“Bir gün dağları yürüteceğiz ve yeryüzünü dümdüz göreceksin. Hiçbirini geride bırakmaksızın onları da mahşerde toplarız.”*⁴²³

Müfessirler bu ayeti dağların kaybolup gitmesiyle yeryüzünde hiçbir şey kalmayacağını ve dümdüz olacağı şeklinde yorumlamışlardır.⁴²⁴ Buradan anlaşılacak bir mananın da yeraltındakilerin veya görünmeyenlerin de yüzeye çıkacak olmasıdır.⁴²⁵ Zemahşerî ise, dağların yürütülmesi ifadesini, dağların savrularak havaya gitmeleri şeklinde yorumlamıştır.⁴²⁶

⁴¹⁶ et-Tekvîr 81/3.

⁴¹⁷ Bikâî, *Naẓmü 'd-dürer*, 21/276-277.

⁴¹⁸ Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur'an*, 7/49.

⁴¹⁹ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 13/6617.

⁴²⁰ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 7/425.

⁴²¹ Merâğî, *Tefsîrü 'l-Merâğî*, 30/54.

⁴²² Ebusuûd, *İrşâdü 'l-Akli's-Selîm*, 9/114.

⁴²³ el-Kehf 18/47.

⁴²⁴ Taberî, *Câmi'ul Beyân*, 18/36; İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'ân'il Azîm*, 7/216.

⁴²⁵ Fahrûddin er-Râzî, *Mefâtîhu 'l-Gayb*, 21/469.

⁴²⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/726.

Aşağıdaki ayette dağların yürütülerek seraba dönüşeceği şöyle ifade edilmektedir.

“*Dağlar yürütülür, serap haline gelir.*”⁴²⁷

Serap, güneş ışığının kırılmasıyla sanki su varmış gibi görünerek kişiyi aldatmasıdır. Kıyamet vaktinde dağların sarsılarak seraba dönüşmesi, görenlerin onu dağ gibi göreceğinin ama aslında savrulan tozdan ibaret olacaklarının kastedilmesidir.⁴²⁸ Kıyamet anındaki sarsıntı ve patlamalarla dağlar yerinden koparak belirsiz bir hale bürünecek ancak gaz ve toz kendince bir görünüm oluşturacaktır.⁴²⁹ Yani dağların yerine bakan, hiçbir şey göremeyecektir. Bir şey gibi görünseler de aslında orada olmayacaklardır. Onları görmek bir hayal gibi olacaktır ve yeryüzü kendisinde tümseklik ya da çukurun görülmediği bir arazi haline gelecektir. Bu, çölde su gördüğünü zanneden ama oraya ulaştığında su bulamayan kimsenin durumu gibidir.⁴³⁰

Mâtürîdî ise dağların serap olmasını, yürütüldüğünde yerinde olmamasıyla benzetme yapıldığını ifade etmektedir.⁴³¹ Son dönem müfessirlerden Mehmet Okuyan’a göre, bir dönüşüm kastedilmektedir. Dağlar toprak altındaki yerlerinden koparılıp toz zerrelere haline geldiğinde onların yerlerini görenler su var zannederler oysaki varlıklarını kaybeden dağlar dönüşmüştür. Mahşerde yeryüzünün büyük ve düz bir duruşma alanı haline gelmesinin sembolik ifadesidir.⁴³²

3.3.3. Dağların Çarpıştırılması

Dağların çarpıştırılarak paramparça olacağı aşağıdaki ayette şu şekilde ifade edilmektedir:

⁴²⁷ en-Nebe 78/20.

⁴²⁸ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri* 10/290.

⁴²⁹ Yıldırım, *İlmin Işığında Kur’an Tefsiri*, 13/6551.

⁴³⁰ Taberî, *Câmi’ul Beyân*, 24/158; Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 31/14; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 19/175-176; İbn Kesîr, *Tefsîru’l Kur’ân’il Azîm*, 12/238.

⁴³¹ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 17/14.

⁴³² Okuyan, *Kısa Surelerin Tefsiri* 2, 46.

“Sûra bir defa üflendiğinde, yeryüzü ve dağlar yerlerinden sökülüp birbirine bir defa çarpıtılarak darmadağın edildiğinde; İşte o gün olacak olur.”⁴³³

Celal Yıldırım’a göre kıyamet zamanı her şeyin denge ve düzeni bozularak akıllara durgunluk veren çarpışmalar meydana gelecektir.⁴³⁴ Ebussuûd bu ayeti, yeryüzünün ve dağların deprem veya şiddetli kasırgalarla yerlerinden kaldırılarak havada birbirlerine çarpıp kum ve toz yığını haline geleceği şeklinde yorumlamaktadır. Yani yeryüzü ve dağlar, dümdüz, yokuşu olmayan bir hale gelecektir.⁴³⁵ Mâtürîdî, dağların çarpışmasını, dağların temellerinin yerinden çıkmasıyla dağların akışkan halde yeryüzünün her yerine dağılacağı şeklinde yorumlarken⁴³⁶ Taberî, göklerin ve yerin birleşmesi olarak tefsir etmektedir.⁴³⁷

Kadı Beydâvî, dağların kaldırılmasının Allah’ın kudretiyle olabileceği gibi rüzgârla da olabileceğini ifade etmektedir. Dağların bu şekilde çarpıştırılmasıyla arzu edilen şey, yeryüzünün dümdüz olması ve üzerinde eğri veya şişkin hiçbir şeyin kalmamasıdır. Çarpışmayla arz ve dağlar toz haline gelmektedir.⁴³⁸

3.3.4. Dağların Parçalanarak Renkli Yüne Dönmesi

Dağların parçalanarak renkli yüne dönmesi aşağıdaki iki ayette aynı ifadelerle şu şekilde yer almaktadır:

“Dağlar da atılmış renkli yüne döner.”⁴³⁹

“Dağlar da atılmış renkli yüne dönüşür.”⁴⁴⁰

Celal Yıldırım’a göre dağların renkli yüne benzetilmesiyle kastedilen şiddetli bir sarsıntıyla dağların tuz buz olarak toz tabakası oluşturması ve neticesinde renkli bir görünümün ortaya çıkacak olmasıdır. Aynı zamanda Yıldırım, yerkürenin merkezinde sıkışmış olan madenlerin patlayarak lavlar arasında renk tabakaları oluşturabileceğini de ifade etmektedir.⁴⁴¹ Beydâvî’ye göre bu benzetme

⁴³³ el-Hâkka 69/13-15.

⁴³⁴ Yıldırım, *İlmin Işığında Kur’an Tefsiri*, 12/6353.

⁴³⁵ Ebussuûd, *İrşâdü’l-Akli’s-Selîm*, 9/23.

⁴³⁶ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 16/59.

⁴³⁷ Taberî, *Câmi’ul Beyân*, 23/580.

⁴³⁸ Beydâvî, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, 5/240.

⁴³⁹ el-Meâric 70/9.

⁴⁴⁰ el-Kâria 101/5.

⁴⁴¹ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, 12/6372.

kıyamette dağların paramparça olması ve havada uçuşmasından dolayıdır. Dağların ufak olarak havada uçuşmalarıyla rüzgârların uçuşturdukları yüne benzetilmektedir.⁴⁴² Mâtürîdî ise, dağların renkli yüne benzetilmesini iki farklı görüşle ifade etmektedir: Birinci görüşe göre dağlar, renk olarak yüne benzetilmektedir. İkinci görüşe göre dağların kuvvet ve sağlamlığına rağmen yumuşacık ve güçsüz olan yüne benzetilmesidir. Böylece dağlar en zayıf haline gelecektir.⁴⁴³ İlgili ayetlerde kıyametin şiddetiyle en zayıf haline gelecek olan dağlar üzerinden inkârcı insanlara yaptıklarından vazgeçmeleri, Allah’a itaat ve ibadet etmekte acele etmeleri için tehdit vardır.⁴⁴⁴

3.3.5. Dağların Toz Duman Olması

Kur’an’da dağların parçalanmasından sonra toz duman haline geleceği ifade edilmektedir.

*“Dağlar parçalanıp toz duman haline geldiğinde..”*⁴⁴⁵

Dağların kıyamet gününde yaşayacakları değişimler ayetler üzerinden insanlara haber verilmiştir. Yukarıda kıyamet gününde dağların yürüyüp savrulacakları, atılmış yün gibi olacakları zikredilmiş, bu tür değişimler gibi toz duman olmaları da değişimi kastetmektedir.⁴⁴⁶ Ayete göre kıyamet meydana geldiğinde yeryüzünde korkunç ve ürpertici olaylar gerçekleşecektir. Yeryüzünün sarsılması, var olan düzenin altüst olmasıyla dağların yerlerinden ayrılıp tuz buz halinde toz olması kastedilmektedir.⁴⁴⁷ O gün dağlar, güneş ışığının içinde beliren zerrecik tozlar veya rüzgârların sağa sola savurabildiği çer çöp gibi olacaklardır.⁴⁴⁸ Dağların sert yapılarına ve itaatkâr olmalarına rağmen kıyametin şiddet ve dehşetine bu şekilde maruz kalıyorlarsa insanın isyankârlığına ve zayıflığına karşılık başına neler gelebileceğini düşünmesi gerekmektedir.⁴⁴⁹ Bu anlatım, yaşanacak olayın ne derece etkileyici olduğunu gözler önüne sermektedir.⁴⁵⁰

⁴⁴² Beydâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*, 5/245.

⁴⁴³ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 17/309.

⁴⁴⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 16/96.

⁴⁴⁵ el-Vâkıa 56/5-6.

⁴⁴⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'an'il Azîm*, 11/267.

⁴⁴⁷ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 11/5962.

⁴⁴⁸ Taberî, *Câmi'ul Beyân*, 23/93.

⁴⁴⁹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 14/294.

⁴⁵⁰ Okuyan, *Kur'an'a Göre Yedi Aşamada Ahiret*, 36.

3.3.6. Dağların Savrulması

Kur'an'da dağların yaşayacağı aşamalardan biri olan savrulma da şöyle ifade edilir.

“..Gök yarıldığında, dağlar sökülüp savrulduğunda..”⁴⁵¹

Dağların köklerinden sökülerek yere çakılacağını⁴⁵² ifade eden bu ayete göre kıyamette müthiş sarsıntılarla dağlar tuz buz şeklinde dağılacaktır.⁴⁵³ Dağlar, bu kadar sağlamlığına rağmen rüzgâr tarafından tahılların savrulması gibi savrulacaktır.⁴⁵⁴ Yani kıyametle dağlar dağılarak yeryüzü dümdüz olacak ve herhangi bir engebe kalmayacaktır.⁴⁵⁵

Dağların savrulması büyük bir değişimin örneği olmuştur. Bütün ihtişamına rağmen, sarsılmaz gibi duran yapısına rağmen kıyametin dehşetiyle savrulacak ve dümdüz olacaktır.⁴⁵⁶

Konuyla alakalı başka bir ayette şöyledir.

“Sana dağları soruyorlar. De ki: Rabbim onları un ufak edip savuracak. Yerlerini dümdüz, bomboş bırakacak. Orada artık ne bir kıvrım ne de bir tümsek görürsün.”⁴⁵⁷

Ayetlerde dağların kıyametteki durumu hakkında soru sorulması ve akıbetlerinin ne olacağını bildirilmesi ifade edilmektedir.⁴⁵⁸ Dünyanın sağlam olarak algıladığı dağlar üzerinden örneklendirmeler yapılarak kıyamet anlatılmaktadır.⁴⁵⁹ Anlaşıldığı kadarıyla bu soruyu soranlar dağların sağlam yapısına güvenerek kıyameti hafife alanlar ve gerçekleşmeyeceğine dair alay edenlerdir.⁴⁶⁰ Oysa verilen cevaba göre mevcut düzenin bozularak dağların un ufak

⁴⁵¹ el-Mürselât 77/9-10.

⁴⁵² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 16/340.

⁴⁵³ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 12/6528.

⁴⁵⁴ Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, 21/169.

⁴⁵⁵ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 10/267.

⁴⁵⁶ Okuyan, *Kur'an'a Göre Yedi Aşamada Ahiret*, 34.

⁴⁵⁷ Tâhâ 20/105-107.

⁴⁵⁸ Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 6/42.

⁴⁵⁹ Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, 12/344.

⁴⁶⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 3/351; Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 4/390-391.z

edilip savrulması, yeryüzünün dümdüz kalması, ne bir eğrilik ne de bir tümseğin görülmeyecek olması, kıyametin kesinlikle gerçekleşeceğinin habercisidir.⁴⁶¹ Dağların akıbeti bize bildirilerek bugünkü tasavvurlarımızın çok ötesinde bir değişimin gerçekleşeceği haber verilmektedir. Ancak vurgulanmak istenen asıl önemli mesele insanın göreceği muameleye dikkat çekmektir.⁴⁶²

⁴⁶¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/88; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 9/235; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 5/451; Yıldırım, *İlmin Işığında Kur'an Tefsiri*, 8/3844.

⁴⁶² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/653.

SONUÇ

Kur'an'da dağlar, yalnızca fiziksel birer coğrafi oluşum olarak değil, aynı zamanda Allah'ın yaratıcı kudretinin bir tezahürü ve insanlık için bir ibret kaynağı olarak sunulmaktadır. Bu çalışmada, Kur'an-ı Kerim'de dağların nasıl bir anlam alanı oluşturdukları, hangi bağlamlarda ele alındıkları ve insanlık için taşıdıkları mesajlar incelenmiş, dağların, coğrafi ve jeolojik yapıları, canlılar ve ekosistem için taşıdığı önem ele alınmış, yeryüzündeki çeşitli rollerine dikkat çekilmiştir. Bu işlevlerinden hareketle farklı inanç sistemlerinde ve kültürel geleneklerde nasıl kutsal bir sembol haline geldikleri, mitolojilerde, dini ayinlerde ve edebi eserlerdeki yansımaları ele alınmıştır. Diğer bir anlatımla araştırmamızda dağların insan yaşamındaki pratik yönleri ve manevi dünyadaki sembolik değerleri ortaya konmuştur.

Çalışmamızda dağların temel özellikleri ve insan hayatındaki etkileri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Dağların tanımı, oluşum süreçleri ve çeşitleri üzerinde durulurken, aynı zamanda jeolojik hareketlerin bu yapıları nasıl şekillendirdiği konusu da açıklanmıştır. Dağların insan hayatına katkıları; su kaynaklarının sağlanması, biyolojik çeşitliliğin korunması ve ekonomik faaliyetler gibi pratik yönleriyle değerlendirilmiştir. Ayrıca, Türkiye'de Ağrı ve Erciyes, dünya genelinde ise Everest ve Alpler gibi önemli dağlar örneklenerek, coğrafi ve kültürel birer simge olarak nasıl algılandıkları tartışılmış, onların yalnızca fiziksel birer unsur değil, aynı zamanda insan yaşamını doğrudan etkileyen hayati yapılar olduğu üzerinde durulmuştur. Dahası, dağların dini ve kültürel bağlamdaki anlamları da İslam, Ehl-i Kitap ve çeşitli kültürler açısından ele alınmıştır.

İslam geleneğinde dağlar, vahiy mekânları ve sığınaklar olarak kutsal bir değer taşıırken, Yahudilikte Sina Dağı gibi alanlar ilahi yasaların peygamberlere verildiği yerler olarak öne çıkmıştır. Hristiyanlıkta Tabor Dağı gibi mekânlar ise, manevi dönüşüm ve ilahi karşılaşma alanları olarak kabul edilmiştir.

Türk kültüründe dağlar, ata yurdu ve güç sembolü olarak görülürken, Arap kültüründe vahiy ve korunakla ilişkilendirilmiştir. Araştırmada diğer kültürlerde, örneğin Hint ve Japon geleneklerinde, dağlar mitolojik ve manevi birer merkez

olarak değerdendirildikleri anlatılmış, dağların evrensel bir sembol olarak farklı inanç ve kültürlerde nasıl birleştirici bir rol oynadığı ortaya konulmuştur.

Kur'an'da dağların hem dilsel hem de sembolik boyutları anlatılmaktadır. Mesela “Revâsî”, “Cebel”, “Rabve”, “Tûr” gibi kavramlarla anılan dağlar, Kur'an'da çok yönlü işlevleriyle dikkat çekmektedir. Vahyin anlatımlarında dağlar, ilahi mesajın indiği mekânlar, insanlara ve hayvanlara sığınak, rızık kaynakları, ilahi kudretin göstergeleri ve kıyamet sahnelerinde dramatik bir dönüşüm unsuru olarak tasvir edilmiştir. Özellikle, dağların Allah'a secde etmeleri, Hz. Dâvûd'un emrine verilmeleri ve ilahi emanetten kaçınmaları gibi anlatılar, dağların yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda manevi birer varlık olarak görüldüğünü göstermektedir. Kıyamet sahnelerindeki tasvirler ise dağların sarsılması, parçalanması ve toz duman haline gelmesi gibi ifadelerle, ilahi gücün mutlaklığını ve insanın acizliğini vurgulamaktadır. Böylece Kur'an, dağlar üzerinden insanlığa hem tefekkür hem de sorumluluk mesajları sunduğunu ortaya koymuştur.

Genel olarak bakıldığında bu çalışmayla; dağların insanlık tarihindeki yerini ve anlamını çok boyutlu bir yaklaşımla ele alarak, doğa, insan ve din arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik bir katkı sunulmuştur. Dağların fiziksel varlıklarının ötesinde, dini ve kültürel bağlamda evrensel bir sembol oldukları sonucuna varılmış, Kur'an'ın dağlar üzerinden insanlığa sunduğu rehberlik, doğayla uyum içinde yaşama ve ilahi düzene saygı duyma bilinci pekiştirilmiştir.

Son olarak bu çalışmayla teolojik, ekolojik ve kültürel konularda disiplinler arası çalışmalara kapı aralamak ve bu alana yeni bir bakış açısı getirmeyi istedik.

KAYNAKÇA

- Abdulgâki, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemu'l-mufehres li elfâzi Kur'ani'l-kerîm*. Kahire: Mısır Kitabevi, 1. Basım, 1364.
- Affan, Abdülbaki. *Geçmişten Günümüze Araplar Tarihi*. İstanbul: Festival Yayıncılık, 1. Basım, 2020.
- Alışkan, Zehra Şenay. *Dağ Ekosistemlerinin Önemi ve Planlama Kriterleri*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Arzy, Shahar – Idel, Moshe – Landis, Theodor – Blanke, Olaf. “Vahiyler Niçin Hep Dağlarda Geldi? Mistik Tecrübelerin Bilişsel Nörobilim ile İlişkisi”. çev. Ali Kuşat - M. Mücahit Atik - Yasin Yaylagül – Selma Mert. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/1 (Ocak 2012), 89-99.
- Ateş, Abdurrahman. “Ölümlerin Nasıl Diriltildiğinin Kuşlar Üzerinden Hz. İbrâhim’e Gösterilmesi (Bakara 260. Âyetin Anlamı ile İlgili Bir Değerlendirme)”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Şubat 2017), 9-34.
- Ateş, Süleyman. *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*. 6 Cilt. İstanbul: Milliyet, 1995.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsîri*. 12 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988.
- Aydın, Halil İbrâhim. “Muhtevâ ve Üslup Açısından Kur'an'da Secde Âyetleri”. *Düzce İlahiyat Dergisi* 7/1 (Haziran 2023), 60-86.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. 3 Cilt. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 5. Basım, 2005.
- Baş, Mustafa. “Dinlerde ve Geleneksel Türk İnanışlarında Dağ Kültü”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (Mart 2013), 165-178.
- Beydâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-. *Envârü't-Te'vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dar-u İhya'it-Turas'il-Arabi, H.1431.
- Bikâî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbâvî el-. *Nazmü'd-dürrer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver*. 22 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütüni'l-İslamî, 2009.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*. 7 Cilt. İstanbul: Kalbi Yayıncılık, 2020.
- Boks, Abdullah. “Arafat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/261-263. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Boks, Abdullah. “Ebûkubey's”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/280-281. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

- Bozkurt, Nebi – Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “Mekke”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/555-563. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Buhârî, Muhammed bin İsmail el-. *Sâhihu'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2002.
- Bulut, Birol. *Yeni Türk Şiirinde Dağ*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Bulut, Birol. “Türk Atasözlerinde Dağ Kavramının Mekânsal İşlevi”. *Journal of Turkish Studies* 12/5 (Şubat 2017), 111-122.
- Büyükcoşkun, Kudret. “Arabistan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/248-252. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV Yayınları, 1983.
- Çağrı, Mustafa. “Kibir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/561-562. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Çalışkan, Mehmet. “Kur'an-ı Kerim'in Yemin Üslubu”. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (BOZİFDER)* 15/15 (Haziran 2019), 85-112.
- Çalışlar, Aziz. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1. Basım, 1991.
- Çavuşoğlu, Ali. “Dağlara Bakış ve Erciyes’le Birlikte Kullanılan Kavramlar”. *İSTEM* 3 (Aralık 2004), 119-134.
- Çınar, Murat. “Coğrafi ve Jeopolitik Açından Golan Tepeleri”. *Sosyal Bilimler Dergisi* 32/1 (Ocak 2022), 19-36.
- Dartma, Bahattin. “Nuh Tufanının Zamanı ve Zemini”. *II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*. ed. Oktay Belli. 150-162. İstanbul: Ebru Matbaacılık, 2009.
- Demir, Abdulkadir. “Müfessir Fahreddin er-Râzî'nin Meteorolojik Olaylarla İlgili Âyetlere Yaklaşımı”. *Eskiye* 40 (Mart 2020), 283-302.
- Demircan, Adnan. “Sevr Mağarası”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/5-6. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Demirci, Kürşat. “Kafdağı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/144-145. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Dikbaş, Tuğba Nazike. *Yahudilik ve Hristiyanlıkta Kutsal ve Kutsallaştırılmış Mekânlar*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Doğan, Kadir – Doğan, Mesut. “Küreselleşen Dünya’da Dağ ve İnsan Etkileşimi: Rize Örneği”. *Anasay* 23 (Şubat 2023), 247-264.

- Doğanay, Hayati – Sever, Ramazan. *Genel ve Fiziki Coğrafya*. Ankara: Pegem Akademi, 16. Basım, 2020.
- Durmuş, İsmail. “Teşbih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/553-556. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Ebussuûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-‘Amâdî. *İrşâdü’l-Akli’s-Selîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dar-u İhya’it-Turas’ıl-Arabi, H.1431.
- Ekici, Selman. *Kur’an’da Huşû Kavramı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Eliade, Mircea. *Dinler Tarihine Giriş*. Çev. Lale Arslan. İstanbul: Kabalcı, 2003.
- Eren, Abdullah. “Klasik Türk Şiirinde Tasavvufî Açından Tûr-i Sînâ”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 4 (Ağustos 2018), 197-210.
- Erkal, Tevfik. *Yapısal Jeomorfoloji*. Ankara: Pegem Akademi, 3. Basım, 2020.
- Ersöz, İsmet. “Ashâb-ı Kehf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/465-467. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Ferâhîdî, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temim el-. *Kitâbü’l-Ayn. thk. Dr. Abdel Hamid Hindawi*. 4 Cilt. Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1424/2002.
- Gökçe, Nazlı. “Jeomorfoloji-Yer şekilleri”. *Genel Fiziki Coğrafya*. ed. Hamza Akengin-İskender Dölek. 209-276. Ankara: Pegem Akademi, 6. Basım, 2020.
- Gökdağ, Bilgehan A. “İnanç Merkezleri: Dağlar”. *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi* (Ankara 2004), 557-570.
- Gül, Ahmet. “Dağın Öteki Yüzü: Sûfî Tefsirde Dağ Metaforu”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/25 (Kasım 2020), 513-532.
- Güler, Mehmet. “Dağ Kültü ve Divan Şiirinde Mitolojik Dağlar”. *Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi* 3/1 (Haziran 2023), 45-59.
- Güney, Emrullah. *Yer Bilimi 2 Jeomorfoloji*. İstanbul: Literatür Yayınları, 1. Basım, 2011.
- Güngördü, Ersin. *Eğitim Fakülteleri İçin Yer Bilimleri*. Ankara: Özbaran Ofset Matbaacılık, 1. Basım, 2010.
- Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim 21 Nisan 2024. <https://sozluk.gov.tr>
- Günel, Fuat. “Hira”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/121-122. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Hamîdullah, Muhammed – Avcı, Casim. “Uhud Gazvesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/54-57. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

- Harman, Ömer Faruk. “Dağ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/400-401. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Harman, Ömer Faruk. “Dâvûd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/21-24. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Harman, Ömer Faruk. “İbrâhim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/266-272. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Harman, Ömer Faruk. “Nûh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/224-227. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâr'ut-Tûnusiyye, H.1431.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *Tefsîru'l Kur'ân'il Azîm*. çev. Savaş Kocabaş. 12 Cilt. İstanbul: Karınca&Polen Yayınları, 2022.
- Karakuş, Gülay. “Bilgi Objesinin Estetik Objeye Dönüşümü Bağlamında Katsushika Hokusai Ukiyo-e'lerinde Fuji Dağı”. *yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi* 31 (Bitlis 2024), 1-12.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Kavak, Fadime. *Kur'an'da Edebi Tasvir*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- Kaya, Mehmet. *Kur'an'da Dağlar*. Ankara: Fecr, 1. Basım, 2020.
- Kaya, Faruk. “Kur'an ve Coğrafya'da Dağların Yeri, Önemi ve Bakış Açılarının Analizi”. *The Journal of Academic Social Science Studies* 15 (Haziran 2022), 347-364.
- Kaya, Faruk. “Ovalardan Dağlara Doğru Yerleşim Modeli Karbondioksit Toksisitesini Önleyebilir”. *Çevre, Şehir ve İklim Dergisi* 2/4 (Temmuz 2023), 348-360.
- Kılıçoğlu, Safa vd. “Dağ”. *Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi*. 4/537-542. İstanbul: Meydan Gazetecilik ve Neşriyat, 1969.
- Kızılçaoğlu, Alaattin. “Afrika Ülkelerinin Kâğıt Paralarındaki Coğrafi Unsurlar”. *Marmara Coğrafya Dergisi* 29 (İstanbul 2014). 1-33.
- Kitab-ı Mukaddes*. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2003.
- Koç, Hakan. “Yer'i Şekillendiren İç Kuvvetler: Orojenez ve Epirojenez”. *Yer bilimi*. ed. Mete Alım-Serkan Doğanay. 2/110-123. Ankara: Pegem Akademi, 2. Basım, 2020.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. çev. Hayrettin Karaman vd. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-. *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Kahire: Darü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1384/1964.
- Küçük, Abdurrahman vd. *Dinler Tarihi*. Ankara: Berikan, 2021.
- Marım, Yüksel. “Dağ Kültü, Eren Kültü ve Ocak Kültünün Günümüze Yansıyan İzleri: Denizli Baharlar ve Beyağaç Örneği”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi* 102 (Haziran 2022), 405-424.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-. *en-Nüket ve'l-uyûn*. 6 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-Arabiyye, H.1431.
- Merâgî, Ahmed b. Mustafa el-. *Tefsîrû'l-Merâgî*. 30 Cilt. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Babi el-Halebi, H.1431.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhimu'l-Kur'an*. çev. Muhammed Han Kayani-Hamdi Aktaş vd. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Mukâtil b. Süleyman, Ebu'l-Hasen. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâr'ul İhya'it-Turas, H.1431.
- Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Çalış, 1995.
- Naggar, Z. R. El-. *The Geological Concept of Mountans In The Qur'an*. Egypt: Al-Falah Foundation, 2003.
- Oflaz, Yusuf. “Kıssalar Bağlamında Hz. İbrâhim ile Hz. Muhammed'in Benzer Yönleri”. *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 12 (Aralık 2022), 94-119.
- Okuyan, Mehmet. *Kur'an Tefsiri*. 30 Cilt. İstanbul: Haliç Üniversitesi, 1.Basım, 2024.
- Okuyan, Mehmet. *Kısa Surelerin Tefsiri 2*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 5. Basım, 2013.
- Okuyan, Mehmet. *Kur'an'a Göre Yedi Aşamada Ahiret*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 6. Basım, 2017.
- Okuyan, Mehmet. *Beyânâtü'l-Furkân Kur'an-ı Kerîm'den Mesajlar*. İstanbul: Kıraat Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Önkal, Ahmet. “Hicret”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/458-462. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi*. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 3. Basım, 1998.
- Öztürk, Durmuş Ali. *Kutsal Dağ İnanışları*. Ankara: Fecr, 1. Basım, 2023.
- Pampal, Süleyman. *Genel ve Uygulamalı Jeoloji*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1987.

- Parlak, Ali. “Ahzab Sûresi 72. Ayetin Mana ve Medlulü”. *İslami Araştırmalar ve Dergisi* 35/1 (Mart 2024), 110-120.
- Polater, Kadir. “Kur’an Açısından Kibir Sorunu ve Sonuçları”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (Haziran 2013), 335-360.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed b. El-Mufaddal er-. *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân 'Adnân ed-Dâvûdî. Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye, 1412.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-. *Mefâtihu'l Gayb et-Tefsîrû'l-kebîr*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't Tûrasi'l-Arabi, 3. Basım, H.1420.
- Roux, Jean-Paul. *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. çev. Aykut Kazancıgil. İstanbul: 2. Basım, İşaret Yayınları, 1998.
- Sâbûnî, Muhammed Ali es-. *Safvetü't-Tefâsîr*. 3 Cilt. Kahire: Dar Cerir li'n-Neşr Ve't-Tevzi', H.1431.
- Sanır, Ferruh. *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2000.
- Seyyid Kutub. *Fî Zılâl-il Kur'an*. çev. Salih Uçan-Vahdettin İnce. 10 Cilt. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991.
- Sinanoğlu, Mustafa. “Sînâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/221-222. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîr bi'l-me'sûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dâr'ul Fikr, H.1431.
- Şamlıoğlu, İbrahim Emre. *Çin ve Japon Dinlerinde Dağ Kültü*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Şarafullina, Aliya. *Budizm'de ve Tibet Budizm'inde İnanç Esasları*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Şimşek, Mehmet Sait. *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. 5 Cilt. İstanbul: Beyan, 2012.
- Taberî el-Bağdâdî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-. *Câmi'ul-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, H.1420.
- Tanyu, Hikmet. *Dinler Tarihi Araştırmaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1973.
- Tanyu, Hikmet. “Ağrı Dağı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/481-482. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Tanyu, Hikmet. “Cûdî Dağı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/79-80. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

- Taslaman, Caner. “Kur’an’da Dağların Anlatımı ve Modern Bilimin Verileri”. *Dini Cevaplar* 2. ed. Yasin Kara. 221-244. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 1. Basım, 2023.
- Temel, Ahmet Vefa. “Kur’ân’daki Meteorolojik Kavramların Değerlendirilmesi”. *Diyanet İlmi Dergisi* 57/1 (Mart 2021), 75-104.
- Yakar, Hüseyin. “Kur’an’da Dağların Oluşumu ve İşlevine Dair Ayetlerin Tefsir Kaynakları ve Bilimsel Veriler Üzerinden Değerlendirilmesi”. *Usul İslam Araştırmaları* 33 (Nisan 2020), 103-130.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur’an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Zehraveyn, 1992.
- Yeşil, Selman. “Türk ve Arap Mitolojisinin Ortak ve Özgün Figürleri”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/24 (Haziran 2020), 368-392.
- Yıldırım, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*. 13 Cilt. İstanbul: Anadolu, 1989.
- Yıldız, Sevcen – Özmenekşe, Yasin Oğuz. “Olympos ve Olymposlu Tanrıçalar”. *1. International Marmara Scientific Research And Innovation Congress*. İstanbul (Ağustos 2021), 969-981.
- Zemahşerî, Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmi ez-. *El-Keşşâf ‘an Haka’iki Ğavâmi’t-Tenzîl vâ ‘Uyûni’l-Ekavîl Fî Vucûhi’t-Te’vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-Arabiyye, H.1431.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Esin YILDIZ AYCAN

Bildiği Yabancı Diller : Arapça

Aldığı Sertifikalar : Pedagojik Formasyon

Uzmanlık Alanı :

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	İlahiyat Fakültesi	Ankara Üniversitesi	2015
Y. Lisans	Temel İslam Bilimleri	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi	2025

Görevler :

Görev Unvanı	Görev Yeri	Yıl
Öğretmen	Karaelmas Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	2016-2019
Öğretmen	Karaman Çok Programlı Anadolu Lisesi	2019-2024
Öğretmen	Zonguldak Uzunmehmet Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	2024-2025

Eserler:

A. Uluslararası hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

A1.

B. Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında (proceedings) basılan bildiriler:

B1. Yıldız Aycan, Esin. “İslam, Ehl-i Kitap ve Çeşitli Kültürlerde Dağların Sembolik Rolü ile Kur'an'daki Dağ Kavramlarının Analizi”. *Balıkesir Üniversitesi Uluslararası İlahiyat Araştırmaları Öğrenci Sempozyumu*. 2025

C. Yazılan ulusal/uluslararası kitaplar veya kitaplardaki bölümler:

C1. Yazılan ulusal/uluslararası kitaplar:

C1.1.

C2. Yazılan ulusal/uluslararası kitaplardaki bölümler:

C2.1.

D. Ulusal hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

D1.

E. Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında basılan bildiriler:

E1.

F. Sanat ve tasarım etkinlikleri:

F1.....

G. Diğer yayınlar: *(Yukarıdaki maddelerde yer alan başlıklardaki kategorilere girmeyen ve belirtilmek istenen tüm eserler bu maddenin altında belirtilecektir.)*

G1.....

